ISTORIA
POPORULUI ROMÂNESC

DE

N. IORGA

TRADUCERE DIN LIMBA GERMANĂ
DE
OTILIA ENACHE IONESCU

VOLUMUL IV
PARTEA I-iu

EDITURA CASEI ŞCOALELÔR
1927

Preţul 30 lei.

DIN PUBLICAȚIILE CASEI ȘCOALELOR

ISTORIA POPORULUI ROMÂNESC

DE

N. IORGA

TRADUCERE DIN LIMBA GERMANĂ
DE
OTILIA ENACHE IONESCU

VOLUMUL IV

BUCUREȘTI
Așezământul tipografic „Datina Românească“, Vălenii-de-Munte
1927

Partea a şaptea.

Trezirea, lupta şi biruinţa sentimentului naţional[1].

CAPITOLUL I.

Desvoltarea culturală şi luptele ţărăneşti în Ardeal.

Pe când Brâncoveanu, încunjurat de Români şi Greci, conducea în mod strălucit soarta Ţerii-Româneşti ca Domn vasal fără putere militară, Austria îşi alipise prin puterea armelor ţara Ardealului.

[1] I. Bibliografie asupra desvoltării culturale ardeleano-române:

1. Bunea, *Ioan Inocenţiu Klein* (1900): o minunată biografie a marelui apărător din Scaunul episcopal unit pentru drepturile naţionale.

2. Iorga, *Istoria literaturii române*, vol. III.

3. Iorga, *Sate şi preoţi din Ardeal* (1902): stări culturale în Ardeal până la revoluţia lui Horia; aceasta din urmă e descrisă de N. Densusianu în *Revoluţia lui Horia* (Bucureşti 1884).

4. Bunea, *Vechile episcopii române din Ardeal* (1902): Istoria Bisericii ardelene până la unirea cu Biserica catolică. Apoi se mai adaugă: Bunea, *Ierarchia Românilor din Ardeal şi Ungaria* (904) şi contribuţii de N. Iorga în *Analele Acad. Rom.*, XXVII, p. 1 şi urm.; acelaşi *Istoria Bisericii române*; *Istoria Românilor din Ardeal şi Ungaria*.

5. Bunea, *Episcopul Petru Paul Aron şi Dionisie Novacovici* (1902): în descrierea activităţii acestor doi episcopi (unul unit, celălalt neunit) se arată toată viaţa Ardealului cam între 1750 şi 1770; articole de Z. Pâclişanu, în *Cultura creştină* din Blaj.

6. Papiu Ilarian, *Istoria Românilor din Dacia superioară*, vol. II (Viena, 1863): cuprinde cele mai de samă memorii asupra mişcării şi luptelor Românilor la 1848.

7. Bariţiu, *Părţi alese din istoria Transilvaniei* (3 vol., 1889-1891),

Ultimul principe ungur al provinciei, tânărul Apaffy al II-lea, abdicase, şi în pacea de la Carlovăţ (1699) chiar şi suzeranii turci, cari până atunci

publicate de Academia Română: o istorie pe episoade a Românilor ardeleni, în care sunt foarte instructive mai ales vol. II şi III, unde bătrânul autor vorbeşte de timpul său.

8. I. Lupaş, *Mitropolitul Andrei Şaguna* Sibiiu, 1911, ed. a 2-a); Acelaşi, *Istoria bisericească a Românilor ardeleni*, (Sibiiu, 1918).

9. Şt. Meteş, *Istoria Bisericii Românilor din Ardeal şi Ungaria*, I, Sibiiu, 1918.

10. N. Popea, *Andreiu baron de Şaguna* (Sibiiu, 1879): biografia marelui episcop, compusă de cel mai bun ajutor al său.

11. Ilarion Puşcariu, *Mitropolia Românilor ortodocşi* (Sibiiu, 1900): însemnată pentru cea mai nouă desvoltare a Mitropoliei neunite.

12. Eugen Brote, *Die rumänische Frage in Siebenbürgen* (Berlin, 1895), carte fundamentală a unui marcant membru al partidului naţional român (apărută şi în franţuzeşte, italieneşte şi româneşte).

II. *Pentru viaţa românească din Regat* întră în consideraţie următoarele scrieri:

1. Aricescu, *Istoria revoluţiei de la 1821* (Bucureşti 1874; 2 vol.): o povestire cam beletristică a mişcării populare din 1821, dar cu utilisarea tradiţiei orale, dispărută mai târziu.

2. N. Iorga, *Domnul Tudor*, Bucureşti, 1921; *Izvoarele contemporane asupra mişcării lui Tudor Vladimirescu*, Bucureşti 1921; *Scrisori inedite ale lui T. Vl.*, în „An. Ac. Rom.", XXXVII, Bucureşti; N. Constantinescu, *Revoluţia... din 1821*, Bucureşti, 1921.

3. I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic*, Bucureşti, 1915.

4. Bibesco, *Le règne de Bibesco* (Paris, 1892, 2 vol.): o scriere apologetică a fiului pentru tatăl prea des batjocorit, cu numeroase documente. Alt material în nou-tipăritele desbateri ale Adunărilor legiuitoare, *Analele parlamentare ale României* (Bucureşti, 1890 şi urm.).

5. *Anul 1848* (Bucureşti, 1902 şi urm.): culegere anonimă, care cuprinde în cinci volume tot materialul pentru întâmplările din 1848; N. Colescu Vartic, *Anul 1848*, Bucureşti, 1898.

6. *Acte şi documente relative la istoria renaşterii României*, publicate de D. A. Sturdza în conlucrare cu alţii (1888 şi urm.; 10 vol.): pe lângă o culegere a tratatelor româneşti mai vechi, se comunică scrisori, articole de gazetă, broşuri şi desbateri de-ale Divanurilor ad-hoc, din 1848 până pe vremea lui Cuza.

7. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Vodă* (Iaşi, 1903): Istoria Domniei lui Cuza cu utilisarea multor acte inedite; cam seacă şi nu fără greşeli. Se hotărîse de către Academia Română o publicaţie a hârtiilor lui Cuza de către D. Sturdza. N'a apărut nimic.

8. Xenopol, *Istoria partidelor politice*, Bucureşti.

9. *Aus dem Leben König Karls von Rumänien* (Stuttgart 1894-1900; 4 vol.), memorii alcătuite cu o mare precisie şi bogăţie de material pe basa hârtiilor personale şi a propriilor însemnări zilnice ale regelui (până în 1881).

10. *Treizeci ani de Domnie ai regelui Carol* (ediţia Academiei Române

sprijiniseră pe Tököly, «regele Ungariei», împotriva Imperialilor, îl lăsară să cadă. Austriecii însă se apucară să dea o administrație frumoasă țării cucerite.

Erau acolo trei națiuni recunoscute, dintre care însă una, cea a Secuilor, decăzuse foarte mult; membrii ei se pierduseră în cea mai mare parte în rândurile sărmanilor țărani și prin urmare nu represintau în veacul al XVIII-lea un însemnat factor de putere. Nici Sașii, cu toată cultura și cu toată bogăția moștenită, nu mai înfățișau acum ceia ce fuseseră până în veacul al XVII-lea. Puțin câte puțin ei uitaseră comerțul îndrăzneț cu «Blochii» de peste munte, cu îndepărtatul Răsărit si sfârșisera cu totul marele lor rol de mijlocitori. Totuși stăpâniau încă o foarte bună parte din pământ, precum și cele mai multe și mai bune orașe și țineau morțiș la vechile lor privilegii, care, împreună cu produsul adunat al muncii lor, alcătuiau titlurile lor de drept. Nobilimea maghiară fusese mult slăbită prin războaiele lui Rákóczy, și rândurile lor se răriseră simțitor în timpul barbarelor campanii turcești. Culți, de sigur, nu erau, cu toate

(București 1887, 2 vol.): discursuri, scrisori, etc. ale regelui, cu regeste. Volumul I-iu a fost publicat de D. Sturdza în franțuzește și îmbogățit cu extrase din No. 9 și diferite mici publicații diplomatice, supt titlul: *Le roi Charles I-er de Roumanie* (București, 1900-1904, 2 vol.; al 3-lea în coli).

11. Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare* (4 vol.; București 1897 până în 1904): marele orator pune ca prefață la fiecare volum expuneri, care cuprind propriu-zis istoria contimporană a României.

12. Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine sous Charles I-er*; *Istoria războiului din 1877-8.*

13. Frédéric Damé, *Histoire de la Roumanie contemporaine* (Paris, 1900): lucrare interesantă, picantă, dar improprie și revoltător de părtenitoare pentru Rusia și anumite personalități politice din România. O critică zdrobitoare asupră-i de Șt. Orășanu în *Convorbiri literare*, 1900: Damé îi răspunse cu insulte. Cf. și Iorga, broșura *D. Frédéric Damé și Ist. României contemporane* (București, 1900).

14. Băicoianu, *Geschichte der rumänischen Zollpolitik* (München 1895); folositoare.

că ici, colo se aflau şcoli bune, şi unui călător îi apare un astfel de mare proprietar tot atât de necioplit ca „un nobil din al XIII-lea veac“ [1]. În multe chestii apoi nu puteau merge uniţi, pentru că în ce priveşte credinţa erau despărţiţi în catolici şi calvini — şi aceştia din urmă aveau precăderea. Erau însă viteji, mândri şi pătrunşi de un simţ de stăpânire de neînvins. Pe lângă aceşti mari, bogaţi şi puternici, trăiau însă, ca o a patra naţiune, dar nerecunoscută, în numeroase sate rău clădite, ţăranii români. Pe pământ săsesc, ei duceau o viaţă încă suportabilă, şi mulţi dintr'înşii erau proprietari; în comitate însă, în care stăpâniă marea şi mica nobilime ungurească, starea lor era aceia de iobagi, cari nu au nimic şi cărora stăpânul li impune tot ce se poate închipui. Starea lor era, de sigur, cu mult mai nenorocită decât a aserviţilor ţărani români din Muntenia şi Moldova, şi aceasta explică deasa fugă a iobagilor în „ţară“

Austria nu urmăria alt scop decât să exploateze lumea—şi în această epocă mai că n'ar fi fost cu putinţă altfel. În definitiv ea voià să obţină în Ardeal numai succes fiscal. Dar grija de venitul fiscului ducea, fireşte, la grija pentru birnici, şi aceştia constau în cea mai mare parte din des-

---

15. Sturdza, *Chestia Dunării* (1900): dă material pentru aprecîarea acestei chestii.

16. Pentru chestia agrară, lucrările d-lui A. C. Cuza: *Ţeranul şi clasele dirigente* (Iaşi, 1898); *Despre populaţie* (Iaşi 1900). Cf. de acelaşi: *Era nouă şi generaţia de la 1848* (Iaşi 1898) şi o disertaţie de Chebap, *Legea rurală de la 1864* (1902). Actele sunt adunate de Bibicescu şi Pană Buescu (toată bibliografia în Chebap).

17. Verax, *Les Juifs de Roumanie* (Bucureşti, 1903): foarte bogată, mai ales în tabele statistice.

[1] Eder, *Notationes historicae:* Manuscrisul fol. germ. 288 din Biblioteca Museului Naţional din Budapesta. E vorba de Al. Barcsai din Marosnémethy. Am reprodus textul în *Măruntişuri istorice din Ungaria*.

prețuiții «Valahi», cari, trăind în împrejurări mai omenoase, ar fi plătit, fără îndoială, mai mult și mai la vreme. Cu toate acéstea nu era de gândit o lege care să fi adus o îmbunătățire a stării țărănimii. Căci numai cu indignare și cu nerăbdare, acum ca și în zilele Împăratului Rudolf și ale Împăratului Ferdinand, purtau mândrii, autocrații magnați ai Ardealului jugul german și căutau acum un pretendent la Coroană care ar fi putut înlocui pe un Apaffy și Tököly în calitatea de conducător național. Drumurile provinciei pe atunci nu erau încă potrivite pentru mișcarea unor mai mari mase de trupe. Karlsburgul de la Alba-Iulia nu domina încă pe atunci câmpia. Dar și alte interese reclamau forțele Casei domnitoare de Austria, și astfel nu era decât o singură cale ca, pe basa vechii situații, rămasă neatinsă, a Românilor, să se înlesnească o viață mai bună și tot odată să facă din ei birnici mai cu stare. Acest singur mijloc consta în aceia ca să-i atragă de la credința lor «schismatică» la o religie *recunoscută*, pentru ca apoi, mai târziu, să li recunoască poate politicește și naționalitatea lor. Principii calvini, fără să se gândească la o viitoare liberare, subjugaseră cu totul Biserica ardeleană întemeiată de Mihai Viteazul și-i lăsaseră numai o umbră de viață. Chiar supt Gheorghe Rákóczy I-iu, primul pe care-l cuprinse zelul de proselitism, episcopul român nu era decât pentru «neamul» sau un «Vlădică», pe când Statul îl recunoștea numai ca superintendent. Tot așa de puțin era prețuită credința lui ca atare, în acel loc; ba era vorba numai de un „*rit* grecesc, sârbesc și valah“, pe când ca singură Biserică legală în Ardeal trecea aceia calvină a prințului. Îngrijitorii de suflete români nu se mai che-

mau preoţi sau popi, ca în vremea schismei, ci mai supţire: pastori, şi superiorii lor, protopopii, căpătară după modelul calvinesc privilegii foarte întinse, aşa încât ajunseră oarecum neatârnaţi de episcopul lor, şi el coborât în aceiaşi vreme. Superintendentul era supus în orice privinţă «episcopului drept-credincios». Acesta din urmă avea supravegherea asupra Bisericii auxiliare de rit oriental: el cerceta pe candidatul valah care voià să fie superintendent, îl recomanda prinţului care avea să-l numească în acest post şi-i scria „punctele" şi «condiţiile» pe care trebuie să jure. El putea să apară în sinodul subordonatului sau, el influenţà orânduielile acestei adunări ţinute odată pe an, care urmăria o apropiere de credinţa lui Calvin, şi desrădăcina fară milă toate „greşelile" Bisericii greceşti şi ale vechii religii, introducea o nouă orânduială a sacramentelor, punea o margene adoraţiei icoanelor, căuta să impuie pretutindeni limba poporului, pe când, pe de altă parte, se răspândiau şi scrieri de propagandă. Episcopul, şeful Bisericii maghiare, era şi cea mai înaltă instanţă pentru jurisdicţia bisericească valaha; înaintea lui aparea deputaţia pastorilor şi aducea hotărârile sinodale spre cercetare şi întărire. Acei Vladici cari nu arătau o deosebită râvnă pentru Reformă erau crud pedepsiţi; aceasta trebuia să li învedereze, lor şi neamului lor, că în definitiv ei nu înseamnă ceva decât prin voinţa principelui. Iorest fu învinuit de o viaţă imorală şi pedepsit cu biciul ca un hoţ de drumul mare; învăţatul Sava Brancovici, un prieten al Domnului muntean Şerban Cantacuzino, un om respectat peste tot, care-şi putea urmări genealogia până la despoţii sârbi şi care ocupa cu vrednicie Scaunul sau, fu rāstur-

nat, judecat de sinod şi aruncat în temniţă, din care scăpă abia când fu pe moarte.

Faţă de o astfel de Biserică se putea vorbi cu sorţi de izbândă despre unirea cu o altă Biserică, care recunoştea acelaşi «rit», şi de la aceia cari nu aveau o dogmă puternică se cereau concesiuni dogmatice, mai ales faţă de Biserica de care nu numai că ţinea Împăratul, dar pe care el o sprijinia în toate chipurile posibile. Încă în 1692 el dispuse ca preoţii „ortodoxi" cari vor primi Unirea să se bucure şi ei de privilegiile acordate clerului catolic; în 1696 apăru un catehism catolic, pe care-l publică Iesuitul Baranyi, care apăru printre Români ca un apostol catolic. În anul următor se ţinu un sinod general, care primi cele patru puncte noi propuse Românilor — întâietatea Papei, întrebuinţarea pânii nedospite, purgatoriul şi *filioque* —, dar stipula anume punerea pe acelaşi picior de egalitate a clerului său cu clerul catolic, şcoli şi toate celelalte drepturi pentru ei şi pentru neamul românesc [1], Episcopul de acum «unit», Teofil, muri însă curând, şi urmaşului său, tânărul Atanasie Anghel, îi fu reservată organisarea Unirii. Acesta era un om mulţămit de sine, căruia-i plăcea viaţa veselă, juca bucuros şi dădea tipul prelatului român aşa cum îl fasonase părinteasca îngrijire a Calvinilor. Ca toţi înaintaşii săi, el fu ales şi confirmat în Bucureşti „după canoane", şi cu acest prilej întâlni pe Brâncoveanu, un apărător al ortodoxiei, pe strict ortodoxul bătrân Mitropolit Teodosie şi mai ales pe marele representant al dreptei credinţe, pe Patriar-

---

[1] Nilles, *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae Orientalis in terris Coronae S. Stephani* (Innsbruck, 1885), p. 165 şi urm. Cf. Iorga, *Sate şi preoţi*, p. 170 şi urm.

hul de Ierusalim, Dosofteiu, care-i dete toate sfaturile şi poveţele posibile ca să-l ferească de molipsirea catolică. Dar aceasta nu folosi la nimic. Ba, din potrivă, îndată după întoarcerea sa în Ardeal, el se îndreptă către Curtea imperială şi, în Aprilie 1698, primi un act asupra drepturilor clerului unit; apoi, la 7 Octombre, un al doilea mare sinod românesc acceptă Unirea, în care numeroşi părtaşi se recunoscură solemn ca «membri ai acestei sfinte Biserici romano-catolice[1]». Curând după aceia urmă o confirmare a privilegiilor popilor din partea Împăratului, şi, cu oarecare restricţiuni, şi guvernul unguresc al Ardealului îşi dete consimţımântul.

Trecură câţiva ani până când schimbarea de credinţă, «apostasia» lui Atanasie, fu cunoscută de patronii lui din Ţara-Românească. Dar în anul 1701 el se duse în persoană la Viena, intră mai amănunţit în discuţii în unele chestii privitoare la dogmă şi depuse în scris confesiunea sa. După aceia el fu numit „episcop al credinţei române unite şi *împreunată* cu sfânta biserică română din Ardeal şi părţile ungureşti care ţin de Ardeal", iar la întoarcere fu dus în procesie strălucită de funcţionari şi întreaga lui preoţime în biserica din Alba-Iulia, la uşile căreia protestară, ce-i drept, duşmanii schimbării de credinţă petrecute, însă fără resultat. Atanasie recunoscuse atârnarea de Primatul unguresc şi, ca sfetnic în grelele chestii dogmatice şi pentru mânuirea dreptului canonic, chemase la el pe un cleric catolic din Ordinul Iesuiţilor, cu titlul de „teolog". Aceasta nu era de sigur prea compatibil cu autoritatea lui, şi tot aşa nici dispoziţia pe care o luă ca

[1] Documentele se află în G. Popovici, *Unirea Românilor* (Lugoj, 1901), p. 83 şi urm.

veniturile bisericeşti ale întregii diecese să fie administrate nu de dânsul, ci de «curatori». Titlul de Mitropolit îl părăsise. Abia acum începea însă propriu-zis marea luptă, căci acum trebuia să se obţină îndeplinirea drepturilor acordate poporului românesc prin patenta imperială.

Bietul Atanasie nu era omul potrivit pentru aşa ceva; cât timp trăi, toată administraţia diecesei sale stete în mânile Iesuitului său, sfetnic şi stăpân. El nu ceru nimic pentru dânsul şi era mulţumit cu titlurile care i se dăduseră. Pe când primejdioasa răsvrătire a lui Francisc Rákóczy zguduia tot Ardealul, pe când Românii neuniţi, adecă acei cari ţineau încă de vechea credinţă, recunoşteau pe un Ioan Ţircă drept episcop al lor, Cârmuirea austriacă nu crezu că a venit încă timpul ca să întreprindă ceva şi în folosul Românilor câştigaţi numai în direcţie religioasă. Atanasie, care poate nu era nici el singur neclintit în noua credinţă primită, muri în 1713, şi atunci se gândiră să-i dea ca urmaş pe un străin cu totul catolic, care nu trăise după un rit deosebit. În sfârşit Ioan Patachi, care se cobora dintr'o familie nobilă, ajunse episcop român unit; el studiase la Roma, fusese apoi mai mulţi ani misionar catolic în Ardeal, însă cu toatea acestea nu-şi renegase naţia. Dar, odată cu numirea lui, Biserica greco-catolică pierdu însemnate drepturi. În primul rând Patachi fu numit numai episcop pentru „Românii, Grecii, Rutenii şi Sârbii[1]" din Ardeal şi din comitatele ce ţineau de el; apoi nou-numitul episcop catolic al Ardealului, Mártonffy, nu vru să sufere lângă dânsul în cetăţuia Karlsburg pe cestălalt prelat ce

[1] Nilles, *o. c.*, pp. 409-411.

atârna tot de Papă, şi din motive militare se dărâmă vechea biserica de aici a Voevodului Mihai. În sfârşit avură ideia să dea celui de-al doilea episcop unit al Românilor ardeleni venituri din Gherla şi din ţinutul Făgăraşului. Chiar în Făgăraş, unde era o frumoasă biserică românească zidită de Domnii munteni, trebui acum să-şi stabilească Patachi reşedinţa; el fu confirmat de Papă ca episcop al Făgăraşului şi prin aceasta scutit tot odată de orice subordonare faţă de primatul unguresc. Patachi nu avu o viaţă mai lungă decât înaintaşul său; încă în 1727, după ce păstorise regulat abia patru ani, fu dus la groapă.

Dintre cei trei candidaţi cari, după obiceiu, fură propuşi Împăratului, Carol al VI-lea alese pe singurul care era Român, un fiu de ţăran chiabur, Ioan Micu, care, cu toţi cei treizeci de ani ai săi, se ocupa încă de studiile sale la Tyrnau (Sâmbăta Mare), unde Iesuiţii înfiinţaseră un colegiu pentru schismatici. El nu era nici preot, nici călugăr, cum cerea Biserica de la un candidat episcopal. Curând după aceia, Micu fu înălţat de Împărat, după dorinţa sa şi pilda episcopilor din Alba-Iulia, cari erau de drept baroni, la rangul de „baron Klein“ — Klein înseamnă Micu —, intră apoi în mănăstirea de la Muncaciu pentru a-şi face noviciatul, şi fu uns aici episcop în 1729. Acum îşi putea da el pe faţă adevăratele sale intenţii şi cu toată puterea unei naturi energice, neînfrânte, să pornească la realisarea lor.

Aceasta nu însemna nimic mai puţin decât că voià să prefacă în fapte făgăduielile Împăratului; el doria să vadă clerul unit pus de fapt pe acelaşi picior cu cel catolic şi neamul românesc înălţat după dreptul ardelean la rangul de „naţiune“,

să fie introdus ca o a patra națiune, pe lângă celelalte trei mai vechi, în viața culturală și politică. Sprijinit pe actele din Viena, el crezu că trebuie să înceapă cu drepturile politice, și, fiindcă nu socotia schisma ca existentă în Biserica sa, se purtă în curând ca singurul conducător al întregii, numeroasei, credincioasei și meritoasei populații românești a Ardealului.

Se duse îndată la Viena, unde i se ascultară, ce-i drept, dorințile, dar numai pentru a le da pe mâna unei comisiuni dușmănoase din Dieta ardeleană. Hotărârea se amână mereu, până când fu numit un al doilea comitet, care ajunse la o propunere neacceptabilă. Drepturile istorice și subjugarea tradițională fură scoase cu îndărătnicie la iveală în Adunare, cu demonstrații, râsete batjocoritoare și cuvinte insultătoare împotriva pretențiilor acestui simplu popă român, cu toate că el știa că neamul său «se află încă de pe vremea lui Traian pe acest pământ, unde a suferit timp de o mie de ani[1]», și cu toate că el însuși, în urma hotărârii imperiale, era membru al Dietei. Când iubita și tânăra regină Maria-Teresa urmă tatălui ei, episcopul român se duse încă odată la Curte; de data asta însă vorbi mai răspicat ca odinioară. El ceru pentru preoții săi *portio canonica,* iar pentru turma sa spirituală din sate, care representa „cea mai veche și mai numeroasă populație a țării[2]", numai două zile hotărâte de muncă pe săptămână; afară de aceasta, Românii trebuiau să fie recunoscuți cu toții împreună ca o a patra „națiune". Dar regina își avea de apărat moștenirea împotriva dușmanilor străini, și de aceia

---

[1] Nilles, *o. c.*, I, pp. 527-9.
[2] *Ibid.*, pp. 518-9.

rugămințile lui se pierdură neascultate. Atunci Klein încercă să o iea pe un alt ton; pentru ca să dea mai mare greutate cererii sale, el se folosi de primirea solemnă ce se pregătia călugărului sârb Visarion Sarai, care propovăduia peste tot printre Români desfacerea de Roma. Când însă el apăru din nou la Viena, fu amenințat cu închisoarea, și de aceia se refugiè la Curie, pentru ca, după o lungă luptă de apărare împotriva Curții imperiale, a Iesuiților și a propriului său locțiitor trădător, să demisioneze din demnitatea sa în 1751.

Suferințile lui și scopul lor, care, cu toate că nedat nicăiri pe față, a fost totuși gâcit de populație, făcură acum din Ioan Inocențiu Micu (Klein), de care mai înainte cei ce țineau de vechea credință se îndepărtaseră cu o groază fanatică în timpul călătoriilor lui de inspecție, un adevărat episcop, un apărător, un pătimitor și un martir al întregii românimi ardelene și chiar și al celeia din comitatele vecine, unde episcopii sârbi din Banat câștigaseră acum înrâurire religioasă printre Români. Țăranii nici nu mai voiau să audă de mântuitoarea unire dogmatică și întâmpinau pe orice propovăduitor cu dureroasa strigare: *„Episcopul nostru, episcopul nostru"*. Peste tot domnià, pe lângă aceasta nemulțămire politică și socială, dorința desfacerii de Roma, care nu adusese și nu putea aduce celor apăsați nicio îndreptare a stării lor. Degeaba fu scăpat de osândă de către episcopul său vicarlul la început excomunicat, Petru Pavel Aaron; degeaba ajunsese el, potrivit ordinii, urmașul lui Klein la Scaunul episcopal din Făgăraș, chiar dacă trebui să-și fixeze reședința sătească la Blaj; zădarnic îl sprijiniră autoritățile cu deplina lor putere. În ciuda tuturor acestor măsuri,

Unirea păru, cel puţin într'un anume moment, că e atinsă de moarte. Un imitator al Sârbului Visarion, preotul Sofronie din Cioara, care de altfel abia putea ceti şi numai foarte rău scrie, dispunea ca stăpân absolut de sufletele, pumnii şi armele ţăranilor din multe sate, şi în cursul îndărătnicei lupte pe care Împărăteasa o avu de susţinut cu puternicii ei duşmani din afară, îi fu cu neputinţă Cârmuirii să iea hotărâtoare măsuri represive împotriva acestor profeţi săteşti. De altfel Sofronie, distrugătorul şi persecutorul, în ale sale cuvântări, memorii şi petiţii, nu vorbia atât de Roma şi de Constantinopol, de credinţă creştină curată şi necurată, cât mai mult de preoţi, cari nu trebuie să plătească nicio dare, şi de felurite apăsări vechi şi nouă care n'aveau câtuşi de puţin a face cu chestia religioasă şi cu cele „patru puncte“, cu Purgatoriul şi cu primatul Papei.

Încă din 1759 fu hotărât în taină, după sfatul contelui Kannitz, Dionisie Novacovici, episcopul „Sârbilor“ pentru Buda şi «câmpiile măhăcene», ca arhipăstor bisericesc al Ardealului. În anul 1760 veni supt Sofronie revolta împotriva impusei confesiuni romane; în 1761 sosi în provincie, ca negociator armat, generalul Buccow şi reuşi să supună pe «învăţătorul» revoltaţilor, să ducă pe Novacovici, «episcopul Budei, Câmpiilor măhăcene şi al Ardealului», la Braşov şi să-i dea o reşedinţă statornică în satul Răşinari, în apropierea Sibiiului, într'un bordeiu ţărănesc.

Prin aceasta însă, tot nu era încă hotărâtă marea chestie, care, din nenorocire, îşi aşteaptă până şi astăzi deslegarea. Dionisie, străinul, episcopul ocârmuirii austriece, «Vlădica Budanul», nu obţinu niciodată o autoritate recunoscută peste tot; după

aceia, ca şi înainte, conducerea de fapt a noii Biserici create rămase pe mânile protopopilor, oameni sălbateci, trăind în multe feluri de imoralităţi şi mai mult fanatici, cari nu puteau uita pe Sofronie, fugit de curând în Muntenia. Răvaşe tainice circulară printre preoţi şi ţărani, în care era vorba de o întoarcere a lui Sofronie cu ajutor tătărăsc, de marea Împărăteasă a Rusiei, care pedepsise acum pe Poloni, persecutorii ortodoxiei rutene, şi care cu neînvinsele ei steaguri va curăţi şi Ardealul de „păgânătate", şi în sfârşit de o groaznică revoluţie, prin care trebuiau înlăturate în acelaşi timp împreună şi Unirea şi iobăgia. De fapt, se întâmplă că recruţii, cari fuseseră chemaţi pentru nou-întemeiata pază de graniţă românească, refusară jurământul după ritul unit; ba chiar, luând cu ei armele împărţite, se întoarseră în satele lor. Cele mai aspre pedepse se pronunţară împotriva ţăranilor cari voiau să se strecoare prin trecatorile de graniţă în principate. Dacă Ruşii, după războiul din 1768-1774, ar fi putut păstra vre-o regiune oarecare la Dunăre, atunci Austria ar fi fost de sigur în primejdie să piardă această frumoasă cucerire a Ardealului.

Trecură însă numai puţini ani după mişcarea «învăţătorului» Sofronie, şi iobagii români, a căror stare nu devenise mai bună nici după înlăturarea Unirii, şi cari cu toate decretele imperiale abia aveau timp destul ca să îndeplinească toate poruncile asprilor stăpâni străini, găsiră din nou un „învăţător" sângeros în ţăranul Nicolae sau Ursu Horea. El se născuse pe domeniul Coroanei, în Zlatna, unde stoarcerea arendaşilor era deosebit de tare simţită de către ţăranii liberi. O mare decepţie a populaţiei grăbi catastrofa. Regimentele de grăni-

ceri fuseră introduse încă din 1761, şi cu iuţeala fulgerului se răspândise printre iobagi vestea că de acum înainte va fi scutit de orice serviciu către seniorul său feudal orice sat care se va anunţa pentru servicii militare la autorităţile superioare, ca să poarte armele pentru iubitul şi umanitarul Împărat, care-i visitase, acum, de două ori pentru a cunoaşte personal păsurile supuşilor săi. Cu armele împărăteşti, mulţi nădăjduiau să dea o soluţie tragică, dar definitivă chestiei iobăgiei. Pe basa plângerilor ridicate de proprietarii de suflete unguri însă, înscrierea, care trezise multe speranţe, fu revocată. În numele Împăratului Iosif, liberatorul, ale cărui acte falsificate le arăta Horea, toată ţărănimea românească apucă armele răzbunătoare şi, timp de două săptămâni (Novembre 1784), Ardealul apusean văzu groaznice scene de omor şi pustiire, pe care răzbunătoarea Nemesis le ridicase asupra represintanţilor vechii nedreptăţi istorice. Executorii „poruncilor împărăteşti", cari nimiciau totul şi nu cruţau decât pe aceia, mai mult femei, ce primiau printr'un nou botez «credinţa românească», — apoi nou-botezatele doamne nobile trebuiau să iea de bărbat pe câte un «ţăran puturos»—, înfăţişară în felul lor stângaciu şi naiv următoarele cereri către înalţii slujbaşi ai ţării: desfiinţarea iobăgiei în schimbul unui serviciu militar credincios al Românilor, punerea de slujbaşi români sau germani pentru populaţia românească şi înlăturarea supremaţiei ungureşti din viaţa socială şi politică. Imperialii nu erau prea grăbiţi să răsplătească nelegiuirile ţăranilor cu aceiaşi monedă, dar guvernul transilvănean crezu că trebuie să poruncească o măsură corespunzătoare din partea nobililor, după vechiul

drept maghiar, şi representanţii culturii se purtară întocmai după metodul «valah», condamnând la decapitare vinovaţi şi nevinovaţi, întrebuinţând ţeapa şi roata, „afumând" pe prisonieri în pivniţe şi aplicând peste ţinuturi întregi, cu mii de locuitori, cu copii cu tot, pedeapsa biciului supt supravegherea „hirurgului". Împăratul porunci să se iea aspre măsuri împotriva răsvrătiţilor; nu erau excluse nici execuţii necesare, dar trebui să recunoască, într'o durere neputincioasă, că vinovat de pustiirile ţăranilor, cari în felul acesta îndreptau către Curte o nouă petiţie, era însuşi urmăritul şi ruinatul nemeş, care până atunci — şi tot aşa şi după aceia — nu arătase de loc compătimire omenească. Execuţia supt ocrotirea Cârmuirii, ca răsbunare, fu de asemeni reprobată de filantropul Stăpânitor cu cuvinte aspre Dar acum privilegiaţii cereau chiar restabilirea vechiului lor drept, pe basa căruia ei puteau să întrebuinţeze sabia faţă de supuşii lor şi să-i tragă în ţeapă. Ei cerură despopularea satelor vinovate, izgonirea în Bucovina a locuitorilor rămaşi încă după decimare, căci «firea acestei sălbatece naţiuni» — aşa scriau ei—, «care trăieşte în această ţară, e de aşa fel, că nu poate fi condusă decât prin frică» [1].

Aşa se aprinse din nou focul revoluţiei, cu toate contra-măsurile ofiţerilor imperiali şi ale funcţionarilor, precum şi ale clerului român de ambele confesiuni. „Căpitanii" chemară din nou cetele, care abia de curând apăruseră cu căciula în mână şi cu „inimile pline de durere pe buze" în faţa comisiunii de cercetare imperială, la a cării poruncă lăsaseră

[1] N. Densusianu, *Revoluţiunea lui Horia* (Bucureşti 1884), p. 349. E o lucrare fundamentală, care utilisează, mai ales acte ungureşti. Cf. între altele Corespondenţa Bruckenthal, în „Archiv für siebenbürgische Landeskunde", 1903 şi 1904.

jos armele. Ei refusară hotărât o simplă amnistie, căci credeau încă într'o dreaptă pedepsire, nu numai pentru mici crime momentane, ci şi pentru cele mari, de sute şi mii de ani. Desnădăjduiţi, luptară ei acum pe vârfurile munţilor împotriva cătanelor împărăteşti; în conducătorul lor, Horea, ei vedeau acum pe *Craiul* lor, din harul unui Dumnezeu răsbunător. Străduinţile celui de-al doilea episcop sârb al Românilor neuniţi şi dibăcia militară a soldaţilor imperiali izbutiră însă, după mai multe mici ciocniri, să restabilească din nou liniştea (Decembre). Însuşi Horea, care voià să meargă la Viena, porunci cetelor sale să se împrăştie. Planul nu şi-l putu însă împlini, căci alături cu tovarăşul lui, Cloşca, el fu dus pe locul de pedeapsă din cetăţuia Karlsburg, unde amândoi, fără a se plânge, muriră de groaznica moarte pe roată, pentru libertatea naţiunii lor subjugate. Crişan, al treilea şi cel mai destoinic conducător, răspunse cu curaj la toate întrebările, explică fară codire dreptatea luptei sale şi-şi dete singur o moarte bărbătească; leşul său fu decapitat şi sfârtecat. Mii de ţărani, cari veniseră ca să şi dobândească prin luptă libertatea, văzură această groaznică pildă şi traseră dintr'însa o învăţătură pentru viitor, dar nu în sensul urmărit de oficialitate. Chiar la 22 August al aceluiaşi an 1785 iobăgia fu desfiinţată solemn de Împărat; aşa dar cei morţi nu căzuseră în zădar. Aceasta ţinu cel puţin până în clipa când obositul, bolnavul Împărat, pe moarte, trebui să retragă toate reformele sale în folosul claselor medievale privilegiate şi să restabilească vechea stare de lucruri, în anul 1790.

Dar cea de-a doua çerere mai ales nu fusese

de loc ținută în samă, fiindcă nu se putea să aibă o soluție; aceasta era cererea de egalisare politică a Românilor, pentru care pătimise odată Klein. După moartea lui Iosif al II-lea, Românii, fără deosebire de credință, cu amândoi episcopii lor în frunte, prin ceia ce s'a chemat apoi *„Supplex libellus Valachorum transsylvaniensium“* — *căci națiune* nu cutezau să-și spună oficial —, încercară să capete o stare mai bună; dar memoriul lor din 1791 stârni un strigăt de revoltă printre conducătorii și scriitorii unguri și sași, și iarăși se ținură discursuri violente în Dieta ardeleană împotriva barbariei și nerușinării valahe. Ca și mai nainte, nemulțămiții găsiră un stăpânitor austriac binevoitor, care pe lângă aceasta nu era un Iosif, și pe care-l apăsau griji de războiu. Nu ni-a rămas în definitiv din toate decât cărticica, în care se cuprind plângerile, precum și răspunsurile pline de ură ale dușmanilor, din rândul cărora făcea parte și Eder, editorul acelui «libellus». Supt domnia lui Leopold al II-lea ajunseră din nou în us multe încălcări și abusuri ale trecutului, și astfel și acest suflu ce venia din depărtare, pornit din marea Revoluție apuseană, această protestare literară, avu tot atât de puțin succes ca și marea jertfă țărănească de supt Horea [1]. «Status et Ordines», cu toate că în noua haină franțuzească, rămaseră totuși singurii stăpâni, și țara abia scăpă de primejdia, încă și mai mare, de a fi unită cu Ungaria —, cum se făcuse propunerea. În schimb se discută din nou în Dietă chestia țărănească; Ungurii și Secuii cerură pe față restabilirea stării de lucruri d'inainte de

---

[1] Cf. și Ferdinand von Zieglauer, *Die politische Reformbewegung in Siebenbürgen zur Zeit Josephs II. und Leopolds II.* (Viena 1885); Hermann, *Das alte und neue Kronstadt*, II (Sibiiu, 1887).

Iosif, şi în sfârşit se luară hotărâri, pe care mai târziu le încuviinţă şi Coroana în cea mai mare parte, şi prin care numai foarte puţin din reforma bunului Împărat răposat mai rămase în picioare[1].

Neamul românesc avea nevoie, pentru o astfel de luptă în urmărirea drepturilor, de o pregătire culturală pe domeniul istoric. După ce se văzuse cât de puţini sorţi de izbândă avuseră cererile politice, cu toată statornica simpatie, dar lipsită de efect, a Curţii din Viena, ei nu mai aveau acum nevoie de scrieri isolate ştiinţifico-polemice ca dovezi de cultură, ci de o cultură cuprinzătoare, adânc înrădăcinată, în slujba unui ideal înalt, pentru ca să nu se lase înghiţiţi în lungul timp de aşteptare de către puternicii duşmani ce tindeau tot mai sus, — mai ales Ungurii. Ca rod al acestei recunoaşteri apărură în Ardeal, blagoslovita ţară a Unirii celor trei naţiuni, pe acest clasic pământ al iobăgiei, unde nenorociţii de ţărani «valahi» trăiau de o jumătate de veac desarmaţi şi despărţiţi în două Biserici — una nu trăia din propria-i forţă, iar cealaltă era legal numai îngăduită — o cultură populară trainică şi o literatură tendenţioasă în folosul trezirii naţionale.

Încă din anul 1731 Klein, premergător luptelor politice pentru aceste idei, se gândise la formarea unui monahism unit în diecesa sa bisericească; în 1735 el vorbia de o nouă însufleţire a tipăririi de cărţi, căreia de mult nu i se mai da îngrijire. În sfârşit în anul 1738 el primi decretul imperial prin care i se acordă, în locul vechiului domeniu episcopal, o nouă reşedinţă, consistând din Blaj şi dependinţile lui. Aceste venituri trebuiau

[1] Zieglauer, *l. c.*, p. 473.

să hrănească totodată încă unsprezece călugări, dintre cari doi să funcţioneze şi ca învăţători; apoi douăzeci de interni şi încă trei tineri, cari, după ce-şi vor fi sfârşit studiile în Colegiile iesuite, să-şi încheie studiile la Roma, unde erau şi acum aşteptaţi[1]. Grigorie Maior, un viitor episcop, Caliani şi Cotore fură cele dintâiu trei vlăstare ale neamului român-ardelenesc, cari se adăpară la izvoarele romane, şi aduseră cu ei, pe lângă dragostea pentru religia şi dogma catolică, şi glorioasele amintiri ale coborârii din Traian, precum şi mijloace ştiinţifice ca să răspândească vestea cea bună a originii lor romane.

Slabul, bolnăviciosul, asceticul Aaron, urmaşul lui Klein în toate domeniile, afară de acela al luptei împotriva nedreptăţii, îşi câştigă mari merite prin grija pentru începuturile şcolilor primare şi preoţeşti. Când ajunse episcop la Blaj, nu erau în toată provincia alte şcoli «valahe» decât cele, foarte puţin desvoltate, de prin mănăstiri. Aceste mănăstiri, în care agitatori primejdioşi, în multe, din Ţinutul transalpin lucrau pentru schismă, fuseseră însă desfiinţate în timpul tulburărilor lui Sofronie, şi tot în aceiaşi vreme, supt conducerea lui Dimitrie Eustatiade, un fiu al preotului din Şchei lângă Braşov, care studiase la Chiev, fu ridicată pe o treaptă şi mai înaltă şcoala «ortodoxă» din Braşov. Dar încă din anul 1754 noii călugări deschiseră în mănăstirea de la Blaj şcoala lor cea cu trei grade. Aceasta era alcătuită întâiu dintr'o instituţie pentru toţi băieţii cari voiau să-şi însuşească primele elemente, şi care era gratuită. În al doilea rând, dintr'o şcoală mai înaltă, în care se învăţau obiectele de studiu din gimnasiu; în scurtă

[1] Nilles, *l. c.*, pp. 529, 533 şi urm.

vreme acest despărțimânt își ajunse culmea prin sintaxă, retorică, poetică și filosofie, care le încunună pe toate, întocmai ca și în Colegiile iesuite, care li slujiau de model. În sfârșit treapta a treia și cea mai înaltă o alcătuia un seminariu, care cu toate acestea nu producea numai preoți. Mai târziu, episcopul mai întemeiè pe lângă acesta din urmă încă un alt seminariu, care funcționa în mănăstirea *sa* — închinată Sf. Treimi — și care slujia exclusiv la pregătirea de călugări și păstori sufletești. Școlarii acestor două mai înalte instituții primiră după moartea întemeietorului burse episcopale, care li înlesniră frecventarea institutului unguresc al cardinalului Pazmány din Viena, și Grigorie Maior obținu încă o școală mai înaltă pentru «Valahii» săi în mănăstirea Sf. Barbara din Capitala Imperiului. Tipografia instalată în mănăstirea episcopală dete la lumină numeroase cărți, care slujiră propagandei, cultului și moralisării și care erau scrise într'o bună și curată limbă romănească.

Încă din anul 1777 un Român, și chiar unul care se manifestă ca scriitor în sensul direcției naționale „romane", Moise Dragoș, luă conducerea nou-întemeiatei diecese din Oradea-Mare pentru uniți — până acum fusese numai un vicariat al Scaunului apostolic —, și această nouă Biserică rămase exclusiv în mînile Românilor. Urmașul lui Moise, Ignatie Darabant, încurajă începătoarea cultură romănească simțitor mai mult decât colegul său blăjean Bob, care era un om bogat, dar avea puțin curaj și inițiativă și afară de aceasta pizmuia orice activitate intelectuală superioara din jurul său. Și canonicii lui rivalisau cu acei ce încunjurau pe Bob; Samuil Vulcan, care după moartea lui Darabant ajunse urmașul lui,

străluceşte încă şi astăzi în amintirea neamului său ca un prieten al învăţăturii şi al învăţaţilor şi ca un hotărât partisan al direcţiei naţionale.

Idealul Împăratului-filosof Iosif fusese să niveleze contradicţiile naţionale, ba chiar deosebirile de naţionalitate din provincia sa ardeleană şi să contopească barbaria felurită în mântuitoarea cultura de Stat germană. Pentru a atinge acest scop utopic întemeiè el şcoli primare şi crezu că face prin aceasta destul pentru inclinarea sa filantropică. Ca instrument pentru luminarea naţiei rămase foarte înapoiată, fu ales înţeleptul carturar şi călugăr fară cruţare Gheorghe Şincai, care tocmai se întorsese din Roma cu multe extrase istorice. «Întaia şcoală naţională romăna», *primaria schola nationalis balasfalvensis,* fu întemeiată supt direcţia lui, dar supt supravegherea episcopului din Blaj, şi acestui *„director et catecheta"* îi erau subordonate încă şi alte şcoli normale din Ţinutul romănesc; prin aceasta el era de fapt, cum se şi numeşte ocasional, „director peste şcolile Românilor din Ardeal», aşa cum mai era unul şi în anexata provincie a Bucovinei. Trei sute de şcoli elementare pentru ridicarea culturii populare se întemeiară în timpul funcţionării lui, şi el compuse chiar pentru dânsele cărţile elementare, precum scrise şi cărţile de şcoală pentru aşezamintele mai înalte: un catechism, un abecedariu (bucoavnă) germano-romanesc, o aritmetică şi o gramatică latină cu text romănesc adaus. Ba era chiar gata să dea la lumină şi un manual de ştiinţe naturale, o «Istorie a naturii sau a firii», întovărăşita de un vocabulariu în latineşte, romăneşte, nemţeşte şi ungureşte.

Trei episcopi sîrbi avuseră la început, unul

după altul, conducerea nou-întemeiatei Biserici neunite. Lor li urmă apoi pentru mulţi ani ca vicariu Ioan Popovici de Hondol, care se amestecase şi în tulburările lui Horea, şi abia în anul 1810 căpătară şi neuniţii un episcop român în persoana bunului şi iubitorului de cultură Vasile Moga. Pentru această încă şi mai neglijată, dar şi mai numeroasă *valachica plebs* se înfiinţară, pe lângă şcolile episcopale, şi şcoli normale ale Statului, şi în fruntea lor sta, în calitate de coleg al lui Şincai, Eustatiade, autorul primei gramatici române şi fostul secretar al episcopului Novacovici. Urmaşul lui, Radu Tempea, tot un Braşovean, care pe lângă aceasta se cobora dintr'o familie de preoţi cu dragoste pentru scris, compuse şi el o gramatică a limbii «îndreptate» a neamului său. Tipograful Bart căpătă privilegiul să procure numai el cărţile de şcoală pentru aceste instituţii neunite, şi scoase numeroase scrieri religioase. Supt mult doritul episcop se înfiinţa şi un seminariu neunit în reşedinţă, care acum se afla la Sibiiu, şi de aici înainte şi şcolari neuniţi primiră burse, pentru ca să-şi câştige în Viena o cultură mai bună ca viitori directori de şcoale.

În sfârşit prin aceste şcoli normale se trezi simţul naţional şi în populaţia românească din Banatul Timişoarei, care până acum, afară de o slabă înrâurire din partea Olteniei, traise în forme de cultură sârbească şi supt un cler sârb. Chiar «directorii» sârbi trebuiră să se gândească la prelucrarea şi tipărirea unui alfabet românesc. Învăţătorul şi preotul Ţichindeal din Becicherec se făcu cunoscut prin traduceri din sârbeşte, mai ales prin mult răspânditele sale fabule după Dosoftei Obradovici. Chiar din 1809 existau câteva şcoli

curat româneşti în Banat, dar ele stăteau supt supravegherea Cârmuirii, şi nu a ierarhiei sârbeşti. Dintre cele trei şcoli normale create în 1811, una, cea din Arad, fu acordată Românilor prin bunăvoinţa împărătească. Ca gramatic se distinse Loga, un dascăl de la pedagogiul din Arad, şi chiar şi cei doi Teodorovici, tatăl şi fiul, cari lucrară la vestitul dicţionar românesc din Buda (Lexiconul din Buda), erau Români bănăţeni.

«Cărturarii» cari ieşiră din aceste şcoli preoţeşti şi de Stat nu puteau ajunge — ca membri ai „naţiunii" române, nerecunoscută politiceşte, ci numai îngăduită — decât preoţi, călugări sau învăţători, şi astfel cele mai de samă personalităţi din vremea aceia fură condamnate la o activitate şi la un fel de viaţă foarte restrânse, şi o simţiau aceasta cu amăraciune. Când Bob întroduse clasa canonicilor, representanţii inteligenţei româneşti nădăjduiră o îmbunătăţire a situaţiei, pentru a-şi putea urmări activitatea literară; dar ei se văzură înşelaţi, căci episcopul nu suferia pe lângă el niciun om ale cărui merite literare ar fi putut întuneca pe ale sale. Dintre cei trei corifei ai lumii cărturăreşti, cel mai în vrâstă, un nepot al episcopului Klein, Samuil Clain, după ce studiase în Viena, ajunse profesor la Blaj, dar trebui să părăsească această funcţie, cu toate că mulţi ani slujise episcopului Bob ca traducător de scrieri bisericeşti. La urmă ajunse „censor" al cărţilor româneşti la tipografia Universităţii din Buda, care căpătase un privilegiu pentru aceasta, şi muri aici în anul 1806. Şincai, un minunat elev al Colegiilor catolice şi un om neobişnuit de înzestrat, care avea şi simţul propriei sale însemnătăţi, şi de aceia nu putea fi placut tuturora, predă

câtva timp împreună cu Clain la Colegiul St. Barbara, întemeiè mai apoi şcoli normale, însă la urmă trebui să părăsească acest post după dorinţa jignitului Bob, şi nu-l mai căpătă niciodată. El fu silit apoi să facă o muncă de salahor învăţatului ungur Kovachich în lucrările de erudiţie întreprinse de acesta, fu educator al copiilor unui nemeş ungur şi la sfârşit ajutor al lui Clain, când acesta primi sărăcăcioasa lui funcţie în Buda. Pe acesta nu-l putu însă moşteni, şi astfel, rănit în inimă, porni el ca un peregrin cerşitor prin ţară, fără să primească măcar de la censură învoirea de a-şi publica marea operă, şi fără să găsească mijloacele necesare pentru aceasta. El muri uitat în casa unuia din foştii săi elevi. Petru Maior fu poate cel mai norocos din toţi: fu protopop în Reghinul-Săsesc, se mută apoi la Buda şi muri acolo ca „revisor" la 1821.

Pe lângă aceşti trei bărbaţi lucrau numai personalităţi secundare. Unii dintre ei, ca Ioan Barac, Vasile Aron, erau funcţionari subalterni şi scriseră poeme populare care în cercuri modeste sunt cetite până azi şi au făcut mult bine. Şi dintre cărturari, unii întrebuinţară forma poetică, ca să serbătorească înălţarea ocasională a vre-unui prieten sau a vre-unui protector. Unul dintr'înşii, Ioan Budai „Deleanu", pe care-l găsim la urmă în slujba de ajutor de judecător la guvernul galiţian din Liov, unde murì târziu în veacul al XIX-lea, scrise supt inrâurirea ideilor «filosofice» din tinereţă «Ţiganiada», o parodie epică, în care, pe lângă foarte hazlia fabulă a unui vechiu războiu ţigănesc supt steagurile româneşti, se găsesc atacuri înţepătoare împotriva a tot felul de slăbiciuni ale timpului, înăuntrul sau în afara poporului său. E

cea mai izbutită operă poetică a întregii lui generaţii — ţinând seama şi de producţiile literare din Principate —, o operă intelectuală bine croită. şi de o valoare trainică. Dar astfel de producte sunt numai excepţii. Şcoala ardeleană era prin excelenţă o şcoală de erudiţie, care lucră în două direcţii. Pe temeiul moştenirii marilor cronicari şi istorici din veacul al XVII-lea şi sprijinită pe noile materiale cu greu adunate, ea se silia să reabiliteze neamul romănesc şi în al doilea rând căuta să ajungă aceiaşi ţintă pe calea încă neumblată a cercetărilor lingvistice.

În ceia ce priveşte cercetarea istorică şi polemică, Clain cel dintâiu făcu încercarea, cu modestele sale mijloace, să scrie o istorie generală a tuturor Românilor din timpul Romanilor până în vremurile sale, în felul său limpede şi curgător de a scrie. Au rămas însă numai fragmente, care au fost de mai multe ori prelucrate, niciodată însă complectate. Şincai, neobositul cercetător de biblioteci, lucră până aproape de sfârşitul vieţii sale la o cronică a tuturor Românilor, întrebuinţând puternicul său fel de exprimare, care nu nesocoteşte tot felul de atacuri şi aluzii polemice, fără să păstreze însă măsură şi să trezească simpatii; aici pentru prima oară, un Român ardelean preţuieşte marele trecut al Voevozilor de la Dunăre şi nu li tăgăduieşte şi lauda cuvenită. În sfârşit şi Maior încercă să lămurească în felul său istoria începutului Românilor în Dacia[1] şi-i adăugă o cercetare asupra istoriei Bisericii româneşti.

În al doilea domeniu de cercetare, tot Clain şi Şincai au lucrat; ei publicară încă din 1780 la

[1] *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia* (Buda, 1812; cea mai nouă ediţie, 1883).

Viena, pe latineşte, «Elementa linguae daco-romanae sive valachicae», şi în această cărticică răsare pentru întâia oară teoria conruperii limbii româneşti, care ar putea fi readusă la puritatea ei latină. Tot aici se propune pentru întâia oară scrierea ei cu litere latine după o ortografie «latină». Chiar înainte de 1770 Clain dăduse probă de această limbă îndreptată şi de acest alfabet în manuscriptele sale, mai târziu (1779) într'o carte de rugăciuni. Din acea gramatică apăru mai târziu o ediţe prelucrată de Şıncai, numai supt numele lui, şi tot ce a scris apoi Iorgovici, Român bănăţean, în ale sale «Observaţii de limba românească» (1799), el care totuşi pune problema într'un chip mult mai modern, şi Tempea şi alţii, acestea toate stau supt înrâurirea acestui patriotic strigăt de îndemn. În acelaşi timp, „cărturarii" voiră să lucreze un dicţionar, un mare dicţionar, care să convingă pe toţi străinii, neştiutori sau pizmătareţi, de caracterul latin al limbii. Marea operă fu începută de mulţi, independent unul de altul, dar după Clain Petru Maior întruni toate forţele ca să ridice supt a sa conducere monumentul acesta. Ei muri pe când se lucra la această operă, care trebuia să cuprindă laolaltă ortografia cu litere latine, traducerea cuvintelor în mai multe limbi şi în sfârşit etimologia: pentru toate acestea el nu era destul de pregătit. Publicată de cei doi Teodorovici, tată şi fiu, cartea aceasta, fundamentală, după a sa intenţie, pentru cultura naţională, „Lexicon romanescu-latinescu-ungurescu-nemtiescu, quare de multi autori în cursul a treideci si mai multor ani s'au lucrat", apăru în sfâşit în anul 1825. De fapt e o operă monumentală, cu toate că a avut nu-

mai o valoare trecătoare, clădită fiind pe principii falşe.

Până la sfârşitul veacului al XIX-lea, afară de literatura religioasă, n'au ieşit de supt tipar decât tratate latineşti şi cărţi de şcoală. Singura tipografie romănească se afla în stăpânirea lui Bob, care nu se putea înţelege cu representanţii noii direcţii. Aceştia din parte-li erau lipsiţi de mijloace, şi un puternic sprijin din partea «publicului» puţin cult — popi-ţărani — nu era de aşteptat. Veniturile nou-întemeiatei tipografii universitare erau acordate Universităţii din Buda, şi aceasta căpătă şi privilegiul de a scoate cărţi «ilirice», adecă tipărituri cirilice, pentru care chemară din Ardeal ca revisor şi corector pe Clain. Acum abia slujbaşul «valah» putu să-şi tipărească scrierile: începutul istoriei lui Clain apăru în primul calendar românesc din Buda, la 1805. Calendarul fu bine primit şi chiar continuat, ba Petru Maior avu chiar curajul să-şi publice, sprijinit pe subscripţii, două din scrierile sale, şi mai târziu se puse la cale scoaterea marelui dicţionar. Spiritul cel nou găsise o răpede răspândire; din ce în ce mai mulţi studenţi mergeau la Buda şi Viena. În bogata colonie negustorească aromână se trezi înrudirea de neam şi, pe când bărbaţi ca Boiagi şi Roja încercau să strecoare arbitrar dialectul macedo-român în noile forme lingvistice, oameni bogaţi dăruiră bani pentru binele întregii mari naţii româneşti şi primiră în schimb ca mulţămită prefeţe şi dedicaţii de poesii.

Un energic om practic, Zaharia Carcalechi din Braşov, începu ca «ferlegăr» — editor — să publice la pomenita tipografie universitară cărţi româneşti pe cheltuiala sa, şi prin liste de subscripţii şi

apeluri se pricepu să facă a înflori odată cu negoţul său şi literatura românească. El reluă ideia unei gazete româneşti, emisă mai d'înainte de oculistul, profesorul universitar, gramaticul şi scriitorul popular dr. Ioan Molnar (1789-1794) şi de traducătorul român Teodor Racoce din Liov (1817-1820); el scoase foi volante despre peripeţiile războaielor europene şi începu în 1821 publicarea unei „Biblioteci româneşti", în care erau să între o scurtă istorie a Românilor, o istorie a literaturii româneşti, o istorie universală, o expunere a istoriei Principatelor în epoca cea mai nouă şi alte opere ştiinţifice populare. Prin acest modest om de afaceri a propăşit puternic direcţia culturală potrivit cu spiritul timpului.

CAPITOLUL II.

Trecerea conştiinţei naţionale din Ardeal în Principate.

Pe vremea în care se întemeiază şcolile din Blaj, Principatele dunărene nu-şi pierduseră orice cultură intelectuală, ci din potrivă continuau supt o mai bună organisare vechile şcoli româneşti, slavoneşti şi greceşti. În Academiile din Capitale se învăţa chiar latineşte şi mai tărziu — pe la sfârşitul veacului — «epitropii» din Iaşi se gândiau chiar la introducerea unui studiu ştiinţific mai serios şi la adoptarea noii metode de învăţământ, mai liberă, în locul vechiului papagalism obişnuit. Mulţi Mitropoliţi îşi atrăseseră merite pentru învăţământ, mai ales Iacov al II-lea, fiul unui ţăran ardelean, şi Veniamin Costachi, odrasla unei vechi şi însemnate familii boiereşti. Amândoi stătuseră în fruntea Bisericii moldoveneşti. Veniamin, care-şi administră încă multă vreme diecesa († 1846) şi fu cinstit ca un om sfânt, trăind după principii apostolice[1], avu norocul să vadă întemeiat în 1803, supt cârmuirea generosului Alexandru Moruzi, şi un seminariu teologic, întâiul în Principate. Constantin Mavro-

[1] I-am descris viaţa într'o cărticică, *Viaţa şi faptele lui Veniamin Costachi* (Bucureşti, 1904, în 16⁰).

cordat ajunsese chiar la gândul să întemeieze în Bucureşti prin Iesuiţi o mare şcoală latinească după modelul apusean. În multe oraşe mari şi mici se întemeiaseră, datorită parechii de reformatori, dioscurii Grigore Alexandru Ghica şi Alexandru Ipsilanti, înainte şi după 1774, şcoli româneşti, ici şi colo chiar vechi greceşti sau neogreceşti: în Moldova, după decretul din 1769, n'au fost mai puţine de douăzeci şi trei, iar stăpânitorul muntean nu se arată mai puţin zelos în această privinţă.

«Cărturarii» moldoveni şi munteni, de asemenea, nu erau prea rari. Bărbaţi ca Gheorghe Bogdan, Ioan Cananău, Vasile Balş, Scarlat Sturdza, fraţii Cantacuzino şi tânărul Văcărescu merseră în străinătate, în Franţa şi Germania, pentru ca să-şi desăvârşească cultura potrivit spiritului timpului. Familiile boiereşti îşi ţineau bucuros dascăli de casă străini, în loc de un «loghiotatos» grec, sau chiar alături de acesta. Premergătorul literar al Sârbilor, care trezi spiritul sârbesc, Dosofteiu Obradovici, era înrâurit de cultura germană şi se îndeletnici până în 1783, ca dascăl de limbi moderne, în Moldova. Germani cum a fost König, viitorul consul prusian din Iaşi, Italieni ca abatele Panzini şi italianisatul Raicevich, dar mai cu samă Francesi, ca de pildă Ledoulx, Nagni şi o mulţime alţii, câştigară bani buni pregătind tânăra generaţie romanească la o nouă viaţă. Chiar şi boierii găsiră în unele casuri plăcere în călătorii, care până atunci li fuseseră interzise. Aşa Dudescu, un om de altfel foarte risipitor şi iubitor de paradă, merse pe vremea lui Napoleon la Paris, ca să vadă strălucirea tânărului Imperiu universal. Ienachi Văcărescu nu uită niciodată petrecerea sa

în Ardeal pe vremea războiului din 1768-1774 şi cinstea pe care i-o facuse la Braşov Împăratul Iosif, plimbându-se în sala de «assemblée» braţ la braţ cu înţeleptul mare boier, ce vorbia italieneşte şi franţuzeşte. Ceva mai târziu, el se duse într'o misiune secretă la Viena, şi doamnele din reşedinţa imperială se mirară de înfăţişarea străina şi de bogatele şaluri ale nobilului răsăritean. Prin «Agenţie» se primiră gazete europene de toate colorile politice pentru înalta societate romanească şi pentru străinii aşezaţi în ţară. Cărţi de joc apusene, carăte apusene, mobilă apuseană, romane apusene ajunseră din ce în ce articole tot mai căutate în ţara moldo-munteană. Lunga şi des-repetata şedere a ofiţerilor ruşi şi austrieci în timpul nesfârşitelor, aproape neîntreruptelor războaie contra Turciei zdruncinate era tot atât de vinovată de această mare schimbare, pe cât şi răspândirea fatală a noului spirit, înceata, dar sigura cucerire a Orientului de către Apusul infinit superior. Se începu cu formele exterioare ale vieţii, dar sfârşitul fu o deplină prefacere a vieţii intelectuale şi sufleteşti. Domnii coborâtori din Levant, cari fusesera dragomani, cunoşteau, ce-i drept, numai superficial cultura apuseană; ei erau totuşi minunat de potriviţi pentru săvârşirea acestei revoluţii culturale care despărţia Principatele, în ce priveşte moravurile şi moda, de Orient, şi anume chiar în acel timp când ele se desfăceau pe încetul şi politiceşte de Statul turcesc.

Dar această prefacere a idealului cultural nu era de loc însoţită şi de o renaştere a literaturii româneşti. Numai neînsemnate produse literare în limba noastră se găsesc în această interesantă şi plină de mişcare epocă; vrednice de însemnat sunt ele cel

mult din causa rarităţii lor. Cronicari se află numai în Ţara-Românească, pe când în Moldova, odinioară patria cronicarilor, totul tace de la 1774 înainte. Cronicarii munteni, ca Dumitrachi Stolnicul şi Ienachi Văcărescu, scriu într'o limbă foarte stricată şi dau numai o povestire seacă, fără de nicio însufleţire. Pentru nou-înfiinţatele şcoli primare nu se tipăriră cărţi. Gramatica lui Văcărescu, care apăru în două ediţii, cea din urmă la Viena, e opera unui diletant nepractic. Cu toate că manuscriptul era probabil gata încă din 1782, cartea a apărut abia în 1787, şi autorul este aşa de înapoiat, că nu-şi poate lămuri măcar originea limbii scrise de el; după dânsul coloniştii romani vorbiseră «italieneşte»! Ca poet, acelaşi bătrân Văcărescu a fost preţuit de sigur pe nemeritate mai mult decât a fost cetit şi priceput: de la el ni vin de fapt numai câteva versuri de probă, foarte greoaie, din gramatica lui; alte versuri, care samănă cu cele turceşti, se găsesc în «Istoria Împăraţilor otomani», şi acesta a lăsat încă vre-o câteva mici producţii de salon. Acum 'n urmă numai s'au găsit bucăţi de o mai înaltă inspiraţie [1]. Fiii lui, Alexandru şi Nicolae, şi chiar Iancu, fiul lui Alexandru, nu-l întrec de sigur, cu toate că Alexandru presintă ici şi colo câte ceva drăgălaş. Când apăru gramatica lui Ienachi, boierul moldovean Alexandru Beldiman număra acum douăzeci de ani, vrâsta pasiunilor şi a primelor dregătorii de Curte. Ca mulţi contimporani de-ai săi, bărbaţi şi femei, el traduse neîntrerupt, în versuri mai mult lungi, monotone, à la Delille, tot ce i plăcuse mai mult din lecturile sale; el compuse chiar, cu fidelitatea prosaică a unui povestitor, o tragicomedie,—o «tra-

---

[1] N. Iorga, în *Omagiu lui I. Bianu*, Bucureşti 1927.

godie» o numi el — a tulburărilor din 1821, pe care le trăise şi în care pătimise şi el. Mult mai tânărul Costachi Conachi, născut abia în 1777, desvoltă minunate idei cu privire la prefacerea culturală pe care o încerca poporul său; în cuvinte sănătoase el luă apărarea adevăratei culturi spirituale, ceru mai multă îngrijire de desvoltarea lăuntrică a neamului şi de înălţarea sentimentelor, nu numai de limba de salon, de ghete, şi pălării. Pe lângă acestea el mai era şi un destoinic inginer hotarnic, un cumpănit om politic, un cunoscător al dreptului şi un desăvârşit agricultor, dar în nenumăratele lui poesii de ocasie, care se adresau către cei în viaţă şi morţi şi către foarte schimbători prieteni şi prietene, el apare totuşi ca un tânguitor jalnic, nevoiaş şi prosaic făuritor de rime, căruia numai rare ori pornirea poetică îi vine din inimă.

Alături de aceasta, literatura religioasă atinse o anumită înflorire. Mulţi bărbaţi imitară pe zelosul episcop de Râmnic, Chesarie, şi continuară greaua muncă începută de dânsul; o întreagă literatură sfântă şi pioasă fu tradusă după originale, şi această activitate de traduceri ocupă mulţi călugări până departe în al XIX-lea veac. Mai sus pomeniţii Mitropoliţi iubitori de cultură din Moldova aduseră partea lor de contribuţie la această rodnică întreprindere. În sfârşit, prin Ruteanul Paisie viaţa mănăstirească fu aşezată pe base mai bune, şi mănăstirea Neamţului, unde el se stabili cu «sinodul» său de cenobiţi, adecă fraţi ai vieţii comune, ajunse un mare atelier de traduceri, copieri şi tipărituri de scrieri bisericeşti al căror cuprins strict ortodox era turnat într'o limbă minunată. Veniamin Costachi era un discipol al mă-

năstirii Neamţului, şi chiar acolo îşi găsise el un refugiu după fuga din casa boierească a părinţilor. Pe atunci şi cei mai buni călugări din vecina Muntenie îşi îndreptau privirea asupra acelui vestit lăcaş sfânt, ca asupra muntelui Sinai, şi aşteptau nouă table de legi pentru tagma lor. Dar bine înţeles că această muncă, foarte preţioasă pentru desvoltarea limbii, nu era pătrunsă de spirit modern, şi de aceia peste anul 1821 nici nu supravieţui mult din viaţa care se trezise pe vremea lui Paisie la Neamţ; cu încetul decăzu şi această mănăstire, ca şi celelalte, în leneşa vegetare a monahismului oriental.

Numai pătrunderea curentului intelectual venit din Ardeal putu să trezească la o nouă viaţă pe cei adormiţi, să lărgească cercul de vedere al patrioţilor şi să scuture nepăsarea maselor. Dar o astfel de înrâurire se izbi de mari greutăţi, căci o comunicaţie peste graniţa politică era aproape totdeauna zădărnicită prin nesuferita carantină. Graniţa politică, într'o vreme când provinciile turceşti de la Dunăre treceau drept patria ciumei şi a intrigilor ruseşti, însemna o foarte mare piedecă. O alta o formă, de când cu introducerea Unirii în Ardeal, deosebirea de credinţă. Mai înainte episcopii ardeleni erau hirotonisiţi în Ţara-Românească; mulţi dintre aceşti episcopi erau de origine transalpină, ca Dosoftei I-iu, Meletie şi Ioasaf. Domnul muntean era socotit ca ocrotitorul firesc al Bisericii româneşti de peste munţi; şi de fapt Şerban Cantacuzino ceruse odată lui Apaffy liberarea lui Brancovici, el trimetea episcopilor daruri şi li acorda sate din Ţara-Românească. Cărţile tipărite la Snagov, Târgovişte, Bucureşti, etc., aflau aici o bună primire. După „apostasie“ însă, cărţile româneşti din ţara de la Dunăre nu

mai ajungeau fără stavilă în Ardeal şi îndărăt; acum fiecare parte se temea de influenţa eretică, şi ocârmuirea imperială opria chiar anume introducerea de cărţi străine, «schismatice». Scrieri româno-ardelene de cuprins neunit însă apărură abia foarte târziu, şi tot aşa ortodoxia acestei Biserici «de credinţă adevărată», trăită în mijlocul ereticilor, dădea oarecum de bănuit dincoace de munţi. Apoi, prea mult fusese vorba pe timpul lui Sofronie şi mai târziu de nestatornicia turcească şi de barbaria Ţării-Româneşti libere, cu gând de a împiedeca emigrarea, şi această ideie prinsese în sfârşit acum rădăcini. Ce urmări mântuitoare n'ar fi putut avea pentru Principate primirea năzuinţilor unui Şincai sau unui Clain! În locul lor căpătă trecere vre-un uşuratec emigrat frances cu totul nepregătit pentru această sarcină. Pe de altă parte, mândrul Ardelean nu se gândia niciodată, nici în vremuri de cea mai grea apăsare, la o emigrare în ţara fraţilor învăluiţi încă de întunerec. Boierii treceau prin Ardeal ca printr'un ţinut străin, «german» sau unguresc, fără să se folosească de acest prilej şi să înveţe a cunoaşte pe locuitori, sau să li cetească măcar cărţile. Când, prin silinţile lui Carcalechi, care tipări şi o lucrare a lui Beldiman, frumoasele şi corectele produse ale tiparului din Buda ajunseră la Bucureşti şi Iaşi, lipsia aici priceperea pentru noile slove întroduse ici şi colo. Dar în scrierile lui Dionisie Eclesiarhul — acesta, un naiv călugăr şi un cronicar şters—, ca şi în acelea ale lui Naum Râmniceanu— şi acesta un călugăr, care însă apucă biruinţa noului curent —, cetitul Ardelenilor n'a trecut fără consecinţi; aceasta mai ales pentru ale celui din urmă.

O adevărată prefacere fu însă cu putinţă numai

când un om de dincolo veni încoace şi aduse vestea cea bună cu însufleţite vorbe de profet. Acest bărbat, Gheorghe Lazăr, era fiul sărac al unor părinţi foarte săraci; învăţase cu stăruinţă şi câştigase titlul de doctor, şi aceasta era ceva neobişnuit la Românii din vremea aceia. Fusese câtava vreme predicator la biserica episcopală din Sibiiu, dar îndură în patria sa umiliri care-l amărâră, şi de aceia venise în 1816 la Bucureşti cu copiii unei doamne muntene.

Aici învăţa el să cunoască boieri bătrâni, cari-şi păstraseră încă vechile virtuţi, şi unii din ei, ca de ex. cinstitul Constantin Balăceanu, învăţatul culegător de proverbe Iordachi Golescu, Grigore Băleanu şi alţii, erau în stare să-l şi priceapă, de oare ce se familiarisaseră acum prin cetit cu scrierile lui Carcalechi. Dar întâlni şi «tineri boieri», cari tocmai se întorseseră din străinătate şi a căror cultură se arăta mai numai prin întrebuinţarea unei limbi străine şi a hainelor de modă străină. Lazăr gasi însă şi camarila grecească de Curte a lui Vodă-Carageà. Acesta era un om egoist, nesăţios, care dăduse de altfel ţării şi o carte de legi nouă, cu toate că nu prea deosebită de cea d'înainte. El sprijinia înalta şcoală elină, care dădea Românilor unele cunoştinţi în limba străină; inteligenta lui fiică, Ralù, se ocupa şi ea cu un teatru grecesc de diletanţi. Lazăr se dovedi bun geometru, şi prin aceasta câştigă încrederea boierilor. Prin intervenirea ocrotitorilor săi, el căpătă învoiala să predea *gratuit* aritmetica şi geometria în câteva odăi proaste şi *neîncălzite* de la mănăstirea Sf. Sava, pentru ca astfel să formeze ingineri hotarnici pentru măsurarea moşiilor boierimii. Şcoala lui fu în curând

foarte mult visitată, şi voacea predicatorului național află un minunat răsunet în inimile tinere. In curând el preda şi geografie, ba chiar filosofie, dar, pe lângă acestea, cu toate satirele, cu toate discursurile şi scrierile care-l insultau, ba chiar în ciuda denunțărilor, care nu lipsiră, el vorbi şi despre marea Romă veche, despre trecutele timpuri de vitejie românească, despre starea nenorocită a presentului şi despre un viitor mai bun, care trebuia cucerit prin luptă. Când noul Mitropolit Dionisie Lupu îşi luă în primire Scaunul, Lazăr câştigă încă un nou ocrotitor puternic, şi aceşti protectori ai lui îl dobândiră nu numai libertate de predare în sensul dorit de el, ci şi o mică leafă [1]. În Erdeli, tot un Român ardelean, avu Lazăr un ajutor, aşa încât el putu să apară la Buda, în ochii lui Carcalechi, ca «director al înaltelor şcoale de ştiința celor româneşti». El compuse acum cărți de şcoală pentru învățământul elementar: dacă nu un *Povățuitor* pentru gramatică, presintat de editorul din Buda ca opera vestitului dascăl, apoi un minunat manual de aritmetică, şi manuale de geografie, filosofie şi istorie universală. Manuscriptul primei cărți de şcoală pornise acum spre tipărire la Buda, când în 1821 izbucni revoluția grecească pe pământ românesc. Când, după restabilirea stării normale, Lazăr se întoarse, el era obosit, bolnav şi descurajat, şi el muri puțin mai târziu în satul său de naştere, Avrig. Ca vrednic urmaş lăsă în urma pe Ioan Eliad.

În Moldova, aproape în aceiaşi vreme, fiul protoiereului Gheorghe Asachi înființase o şcoală asămănătoare, de aritmetică practică, supt ocrotirea boierului Mihai Sturdza, şi anume chiar în cuprin-

[1] Revista *Şcoala română*, Anul II, No. 6 (15 Octombre 1903).

sul foarte frecventatei şcoli greceşti renovate. Domnul, Scarlat Callimachi, era un om blând, şi el puse să se alcătuiască de către o comisie harnică o Condică de legi care-i poartă numele şi care ţine samă atât de obiceiurile pământului, cât şi de hotărârile dreptului străin. El era, ce-i drept, un bun patriot *grec*, dar totuşi nu dete ascultare plângerilor prea-învăţatului director de şcoală grec, Gobdelas. Asachi putu deci să ducă mai departe folositoarea sa operă: el vorbia româneşte, dar nu preda decât matematici, cu toate că era un poet plin de însufleţire şi cu prilejul feluritelor sale studii în strainătate visitase şi Roma şi cântase cu entusiasm coborârea Românilor din fiii cetăţii veşnice.

În anul 1820 el e trimis chiar în Ardeal ca să atragă trei dascăli pentru seminariul „Veniamin"; veniră Mamfi, Bob şi Vasile Pop, dar niciunul din ei nu era un Lazăr. Cu toate acestea, şi prin mijlocirea acestor personalităţi de mai mică însemnătate, spiritul cel nou pătrunse în Moldova. Trecu numai scurtă vreme şi acum ideile conducătoare ale şcolii din Blaj se gasesc în prefeţele la traducerile bisericeşti iscalite de fostul elev al lui Paisie, Veniamin Costachi. Tinerii din Iaşi vin la şcolile din Bucureşti sa se adape din izvorul noii religii naţionale: unitatea, unitatea, fundamentală, de cultură a neamului românesc era prin aceasta restabilită.

CAPITOLUL III.

Luptele politice în Principate până la anul 1848.

Idei de reforme politice apar acum din nou, şi vechea direcţie rusofilă îşi găseşte expresie într'însele, dar tot atât şi egoismul aristocratic, o mai puţin adâncă inclinare pentru clasa ţerănească şi în sfârşit dorinţa unei reorganisări în sens nou, naţional.

Astfel de manifestări literare se găsesc chiar şi înainte de anul 1821, care înseamnă momentul hotărâtor. Un boier muntean anonim, poate unul din cei doi fraţi Golescu, dintre cari cel mic, Dinu, publică descrierea unei călătorii în Europa centrală şi în Elveţia, dedică lui Carageà, fugit la 1818 în străinatate, o scriere cu titlul: «Starea Ţerii-Rumâneşti în zilele Măriei Sale lui Ioan Carageà Voevod, făcută cu cheltuiala săracilor, din ceia ce au mai rămas». E o imitare a Dialogurilor Morţilor, în care ţărani storşi se întâlnesc în cer cu apăsătorii lor şi inviază din nou tragicul trecut al napăştii birurilor prin cuvântări patetice. Când Carageà părăsi tronul şi porni spre frumoasa Italie cu milioanele sale câştigate pe cale neobişnuită, însoţit de cele mai îndreptăţite blastăme ale ţerii jăfuite, boierii munteni se îndreptară către Poartă cu o jalbă care purta o sută patruzeci de iscălituri şi cerură

ca înalţii slujbaşi bisericeşti şi ai Statului, pe cât se poate şi slujbaşii Curţii, şi în sfârşit şi cea mai înaltă demnitate, aceia a Domnului, să fie redate pământenilor [1]. Ambasadorul rusesc, în care nădăjduiau să găsească un puternic sprijinitor al acestor năzuinţi, se pierdu, ce-i drept, în nesfârşite tratative la numirea unui urmaş al lui Carageà, dar ca să asculte dorinţile «pravoslavnicilor» din Ţara-Românească, pentru aceasta îi lipsia timpul.

Cuvintele pătrunse de o caldă iubire de patrie ale lui Alexandru Ipsilanti căzură pe pământ sterp; căci, cu toate că el se purta aşa ca şi când ar fi fost un trimes revoluţionar recunoscut al Ţarului [2], totuşi el era cunoscut boierilor ca beizadeà şi ca fost mare proprietar în Moldova, unde, prin graţia şi măestria de a jăfui a tatălui său, căpătase moşia Broşteni — azi domeniu regal —; în jurul lui nu se adunară înarmaţi decât numai acei ἄνδρες γραικοί către cari se adresase el în primul rând. Aceasta se petrecu mai ales când rusofilii, printre cari marele Mitropolit Veniamin, văzură cum, cu toată sosirea făgăduită, trupele împărăteşti nu veniau. Mişcarea izbucnise pe la sfârşitul lui Februar 1821, şi Ipsilanti se îndreptase îndată pe drumul spre Muntenia. Urmaşul lui Callimachi pe Scaunul domnesc al Moldovei era Mihai Suţu, nepotul celui d'intâiu, un tânăr doritor de lux, risipitor şi stricat, care ca bun patriot grec trecu la revoluţionari, şi, ca să li uşureze acestora bi-

---

[1] Cf. Hurmuzaki, X, Prefaţă, p. LXVII şi *Ist. lit. rom. în sec. al XVIII-lea*, II, p. 364. Cf. însemnările lipărite de mine în *Rev. istorică*, III, pe 1917, p. 4 şi urm.

[2] Cf. însă *Acte şi fragmente*, II, p. 562, no. 1: o scrisoare a Împărătesei ruseşti, în care se vorbeşte de „expediţia" din păcate întârziată al lui Alexandru şi de o scrisoare încredinţată lui, către comandantul basarabean. Originalul în Biblioteca din Berlin, Colecţia de autografe Radowitz, No. 1915. — Cf. şi *Studii şi documente*, VII, pp. 85-86, no. 42.

ruinţa, plecă îndată în Rusia. Acolo era sigur că nu va fi extradat. Domnul muntean, Alexandru Suţu, se îmbolnăvise de o bucată de vreme, cu toate că aceasta se ţinuse secret, şi, în Ianuar, murise. Aceasta grăbi de sigur sosirea lui Ipsilanti, care până acum tot mai tărăgănise. Atât în Moldova, cât şi în ţara vecină, Caimacamii, în unire cu Mitropoliţii, ca preşedinţi, luară conducerea afacerilor Cârmuirii, pe când Poarta numi ca Domn muntean pe Scarlat Callimachi şi-i încredinţă şi administraţia celeilalte ţeri româneşti. Ca pedeapsă, Ipsilanti puse să se ucidă Turcii din Iaşi, şi nicăiri în calea sa nu găsi împotrivire; încă din 24 Martie, locţiitorii lui Callimachi se declarară incapabili să păstreze ordinea şi părăsiră ţara. Consulul rusesc şi agentul austriac plecară în Ardeal. Însă, încă înainte de sfârşitul lui Mart, Ipsilanti îşi puse lagărul la Colintina, în margenea Capitalei muntene. De aici el voià să se îndrepte cu ajutorul popoarelor balcanice răzvrătite în spre depărtata Moree, unde zăngăniau acum armele: voià să apară ca restaurator al libertăţii, în tovarăşia unor capete aprinse, purtatoare de cocarde, vârâte în uniforma rusească, şi care umblau dupa pradă, iubiau scandalurile şi purtau steagul Crucii. Calea în spre această înaltă ţintă îi era însă închisă prin deplina linişte care domnià peste Dunăre, căci Turcii abia aşteptau ceasul în care să poată pedepsi pe rebeli, iar în Ţara-Româneasca el găsi o neaşteptată împotrivire.

Înainte de sosirea sa teatrală, Alexandru Ipsilanti întrase în legături tainice cu căpeteniile de Arnăuţi ale Domnilor români, cu căpitanul Iordachi şi un anume Sava, cel d'intâiu Român din Vlaholivad', celalt Grec din Patmos. Aceştia aveau puterea

să stabilească, cu totul după pofta lor, ordine sau anarhie într'o țară, și acum socotiră ei potrivit să pregătească terenul revoluției înscenate de Greci, să vâre o spaimă grozavă în Turci și să provoace o răscoală a miliției muntene, creată pentru lupta cu cetele de haiduci țărani. Mulți dintre acești panduri, pe cari-i introdusese odată în locul plăieșilor Cârmuirea austriacă în Oltenia, fuseseră un sprijin folositor Rușilor în ultimul războiu, și unul din comandanții lor, Tudor Vlădimirescu, căpătase chiar ca răsplată o medalie imperială. Și după 1812 el își păstrase titlul său de *comandir* și avea după, ca și înainte, trecere la tovarășii săi de arme de odinioară. Prin cumpărare obținuse ieften dela Cârmuire rangul de Sluger și primise și mica slujbă de vătaf de plaiu, prin care venise în mai de aproape atingere cu pandurii. Aceștia erau foarte nemulțămiți, pentru ca-și pierduseră privilegiile de până atunci, pe basa cărora se bucuraseră, spre deosebire de țărani, de scutirea de dări. Dar și în mândrul suflet al lui Tudor se ingrămădise o ură neștearsă în urma nedreptății îndurate și a mai multor procese pierdute la București; și el, țăranul înstărit și mic slujbaș, advocatul la Viena al Glogovenilor pe lângă cari crescuse la Craiova [1], omul scump la vorbă și cu privirea întunecată, făcea parte dintre aceia cari nu pot uita. După moartea lui Suțu, Iordachi, care-l făcuse să jure pentru «causă» la Viena, îl trimese cu câțiva tovarăși acasă ca să ațâțe spiritele și să contribuie în acest fel la atingerea «marelui scop». El pătrunse deci în Oltenia ca răzvrătitor, cu toate că vorbia și de însărcinări secrete ale Domnului, chemă pe cei de o stare cu el la o „adunare a

[1] V. scrisorile lui tipărite de mine în *An. Ac. Rom.*, XXXVII.

norodului", după modelul Sârbilor lui Caragheorghe, pentru liberarea cărora luptase, alături de Ruşi, vorbi de răzbunare, puse să închidă pe slujbaşi şi răspândi prin sate o proclamaţie în care era vorba de felurita, de toţi cunoscuta şi îndurata nedreptate, de boieri şi prelaţi răi, de Greci ticăloşi, de uşurarea birului apăsător, dar despre scopul ultim al mişcării nu se spunea nimic. Turcilor vecini li dete asigurarea că motivul celor ce se vor întâmpla nu se îndreaptă de loc împotriva prea-milostivului «Împărat», de la care raiaua supusă mai degrabă aşteaptă mântuirea. Răpede se strânse în jurul acestui «Domn al poporului», care *nu* era nici Grec şi nici „de neam mare", toată miliţia oltenească; pe lângă aceştia se mai adunară multe cete de ţărani, cărora li slujiau ca arme uneltele de muncă. Elemente anarhice de origine diferită, şi Bulgari şi Sârbi, cari luptaseră peste Dunăre, în Serbia, în războiul de independenţă, se uniră cu această mică oaste, care număra în curând câteva mii de oameni. Se agită cu mult zel, şi se prădă nu mai puţin zelos, şi, după ce Tudor îşi instală Ispravnicii săi dincolo de Olt, porniră fără ordine înainte, supt drapelul ţării, care fusese făcut încă din Ianuar, adecă înainte de moartea lui Suţu, pentru „norodul românesc"[1]. Lipsia orice organisaţie mai severă; ţinta era Bucureştii, restul stătea încă ascuns în sinul unui viitor nesigur.

Aici Tudor ajunse înaintea aceluia care până acum îl socotise numai ca un subaltern ţăran aliat. Existau oare printre boierii rămaşi în Bucureşti şi de aceia cari stăteau în legătură cu conducătorul poporului? Aceasta abia se poate ad-

---

[1] Aricescu, *Istoria revoluţiunii române de la 1821* (Craiova, 1874), I, p. 189.

mite, căci în toată literatura de mai târziu, care a ieşit din cercul boieresc, Tudor nu e numit nicăeri, nici măcar într'un singur loc altfel decât cu cele mai puternice expresii de hulă. O escepţie făcea vioiul, îndrăzneţul Filipescu-Vulpe[1]. Dar „Domnul Tudor" era de fapt în Capitală, şi o armată asculta de dânsul. De aceia boierii se resemnară nevoii absolute, şi chiar se perindară petiţii, greoiu şi nelămurit ticluite, la Turci şi chiar la Ruşi, ca să li aducă dovada că Tudor, împotriva căruia de altfel boierimea trimisese de mai multe ori Arnăuţii ei, nu e un instigator şi un răufăcător, ci, întocmai ca şi ei, boierii arestaţi de dânsul, un bun patriot cinstit, care nu cere nimic mai mult decât desfiinţarea abusurilor şi nedreptăţilor greceşti. Totuşi vestea că, în loc de Ruşii aşteptaţi, se apropiau de Dunăre oştiri turceşti, sfărâmă unificarea trecătoare a sentimentului patriotic. Pe când Ipsilanti se retrăgea spre Târgovişte, adecă în direcţia din spre graniţa austriacă, Tudor luă drumul spre Piteşti; el se întorcea spre plaiurile sale şi spre cetatea sa oltenească, fără ca măcar unul din prietenii bucureşteni să-l fi însoţit pe acest drum, care sămăna a fugă. La întoarcere, amărâtul Tudor hotărî că oricine va prăda va fi spânzurat, şi un tânăr căpitan suferi această soartă. Ceilalţi, mai ales străinii, „gospodarii" din revoluţia sârbească şi din războiul ruso-turc, se despărţiră fără codire de asprul lor comandant, care-i ducea zădarnic la o peire sigură, şi răspândiră vestea purtării lor şi în lagarul celorlalţi luptători pentru libertate. Generalul grec trimese atunci pe Iordachi ca să iea în sfârşit prisonier pe acest necredincios, care

[1] Corespondenţa lui Tudor cu acesta se publică, pentru Comisia Istorică de la Casa Şcoalelor, de d. Vârtosu,

își mersese drumul său, și pusese cu dela sine putere și fără rost să ucidă în timpul nopții, mișelește, dar pe basa statutului Eteriei, la care Tudor aderase, pe căpetenia pandurilor. Cetele „adunării norodului", afară de puține excepții — cei cari se luptau pentru un ideal străin —, se întoarseră după aceasta la sărăcăcioasele lor vetre, încărcați de pradă sau, cei mai mulți, numai cu amintirile lor. Măcelărirea Grecilor, a acelora cari nu scăpaseră prin fugă, merse regulat, potrivit ordinelor venite dela Constantinopol, și chiar la 30 Iunie st. n. Reis-effendiul putea declara ambasadorului engles că Alexandru răzvrătitorul nu se mai afla pe pământul românesc, bine curățit[1]. Funcționari turci poronciau la București și Iași și apărau pe nevinovați prin presența lor.

În Țara-Românească aproape nu mai era niciun boier mare; ei petreceau la Brașov și în satele din împrejurime. O parte din tovarășii lor moldoveni, la vestea năvălirii turcești, se retrăseseră cu teamă la Cernăuți sau în Basarabia. Dar în Iași rămăsese un mare număr din boierii mici; ei nu favorisaseră în niciun chip pe Greci, ba unii dintr'înșii ațâțasera chiar, cu mai multă sau mai puțină izbândă, împotriva străinilor, ținuturile încredințate lor[2]. Aceștia nu numai că nu aveau a se teme de nimic, dar puteau chiar să ceară ceva pentru țara lor ca răsplată pentru credința arătată.

Boierii munteni întruniți la Brașov erau aproape cu toții filoruși și nu doriau nimic mai cu aprindere decât să fie «uniți» cu «fericitele popoare» ale Țarului Alexandru, căruia bunica lui, Ecaterina,

---

[1] Iorga, *Acte și fragm.*, II, pp. 585-586.
[2] Manoiachi Drăghici, *Istoria Moldovei*, II, p. 119; *Uricariul*, XV, pp. 254-256.

de liberatoare amintire, îi lăsase înadins să facă această frumoasă cucerire. În această dorinţă se manifesta tot idealul lor patriotic, care în tinereţa lor fusese oricum mai clar, mai nobil şi mai semeţ. Ei doriau cel mult, şi aceasta numai în casul când anexarea rusească s'ar arăta cu neputinţă, când adecă marea Rusie ar trebui să ierte totuşi Turcilor vărsarea a atât de mult sânge creştin vinovat sau nevinovat, îndepărtarea «fiarei fanariote» şi, cu aceasta, progresiştii aceştia combăteau şi pe filo-grecul Pini, consulul rus, care era el însuşi Grec. În acest mic lagăr al radicalilor politici se vorbia de o delegaţie la Curtea din Petersburg, dar de acolo n'a venit niciodată încuviinţarea ei, chiar dacă ea va fi fost cumva cerută. Când în 1822 Turcii doriră să audă de la deputaţii boierilor munteni chemaţi la Constantinopol propunerile lor de reformă, aceştia, de şi se alcătuisé un program complect de reforme [1], răspunsera, ceva cam surprinşi, că nu aveau de făcut niciunul. *Acest* Principat romănesc obţinu fără osteneală ceia ce o parte din boierimea moldoveană câştigase prin agitaţia ei şi prin acţiunea ei politică: *domnia pământeană,* şi aceasta era introducerea şi pentru toate celalalte.

Afară de foarte puţini, şi anume dintre cei mai neînsemnaţi, cari stăruiau în îndătinata suzeranitate turcească, toţi marii boieri moldoveni se ţineau dincolo de hotar. Unii din ei, cari stăteau supt influenţa Mitropolitului şi a fratelui lui, Şerban Negel, voiau acelaşi lucru ca şi fugarii din Ţara-Românească la Braşov: prefacerea «iubitei lor patrii» într'o provincie rusească de graniţă. Alţi prieteni ai Ruşilor, cari se grupau în jurul foarte

[1] L-am publicat în *Studii şi documente*, XI, p. 185 şi urm.

bogatului Mare-Vistier Iordachi Roznovanu, ar fi văzut doar mai bucuros un protectorat rusesc, în care cas guvernarea ţerii s'ar fi exercitat de toţi boierii fără deosebire de clasă. Din contra, micii boieri din Iaşi şi din Ţinuturi unde se aţâţa contra făptuitorilor de excese greci, socotiau că a venit ceasul de a departa pe Greci, de a pune un Domn de ţară şi de a introduce supt mai bunul regim al unuia ca acesta o nouă Constituţie pe basă oligarhică. La o întindere a înrîuririi ruseşti nu se gîndia de loc partidul acesta: mai curând i se năzăria tocmai departe strălucitorul vis al neatârnării.

Încă înainte de fuga generală, doi boieri şi un cleric veniseră cu o lămurire la Paşa din Brăila şi protestaseră, în numele întregului Principat, pentru credinţa lor către Sultan, dar totodată-şi declaraseră pe faţă ura împotriva apăsătorilor şi tiranilor greci, cari la urmă ajunseseră până şi producători de nelinişte. Când, după câteva luni, în Octombre 1821, liniştea fu restabilită supt supravegherea turcească, supt regimul militar al Serachierului turcesc, şi când se putea aştepta o regulare a stării de lucruri printr'o numire de Domn, fugarii din Bucovina trimiseră pe simplul, dar trufaşul boier Teodor Balş la guvernatorul ambelor ţări, Paşa de Silistra, ca să-i înmâneze în reşedinţa lui o jalbă. În acest act se ceru reînnoirea vechilor privilegii ale Moldovei, apoi îndepărtarea Grecilor din slujbe, o regulare a dărilor ţării şi a venitului boierilor, comerţ liber şi, nu în ultimul rând, un represintant naţional la Poartă. Cu privire la numirea unui nou Domn, se dete lămurirea că pentru moment Principatul e prea sărac ca să poată întreţinea o Curte domnească; până să ajungă în stare, Cârmuirea să fie încre-

dințată unui Sfat de boieri mari, supt un *baș-boier*.
Acum însă la Iași exercita funcția de Caimacam, în locul unui Domn, pe lângă Pașa, un Grec, Vogoridi, care știa să spună multe despre originea sa *ne*grecească, ci bulgărească, și-și trăda destul de lămurit intenția de a se ridica la rangul domnesc. Balș comise greșala să-i împărtășească scopul misiunii sale, și Caimacamul fu firește revoltat de răii patrioți și dușmani ai Turcilor fugari, cari prin lipsa lor continuă protestau împotriva ocupației. El trată cu boierii mici, cari erau numiți în dispreț de cei mari: *ciocoi* și cari prin ideile lor progresiste își atrăseseră numele de *carvunari*, carbonari. Aceștia trimeseră acum din parte-li un *arz*, adecă o jalbă, către guvernator și cerură alegerea «unui Domn din însăși națiunea moldovenească», care să domnească supt garanția generală a țării. În celelalte puncte amândouă petițiile se potriviau aproape în totul, numai că aceasta de-a doua mai cuprindea câteva cereri, ca de pildă redarea mănăstirilor clerului pământean. Când amândouă delegațiile ajunseră la Silistra, Pașa era acum pus în cunoștință de faptul că una din ele ascunde gânduri trădătoare, pe când cealaltă represintă pe credincioșii supuși ai Porții. Balș fu primit așa de rău încât la urmă ajunse la părerea, cam ciudată, să adereze la *arzul* boierilor mici. Nu mult după aceia veni din Constantinopol, unde nu mai exista nicio ambasadă rusească, poruncă boierilor din ambele țări ca să trimeată din mijlocul lor o deputație în cetatea împărătească. Membrilor acestei deputații li veni apoi invitația să propună din mijlocul lor un candidat la rangul de Domn. Astfel căpătă Logofatul Ioniță Sturdza Moldova, iar Grigore Ghica Muntenia. Ei domniră până la noul războiu ruso-turc, până în 1828.

Posiția lor în cursul acestor șase ani nu fu ușoară, căci mereu aveau să se teamă de o năvălire rusească. Rusia rupsese relațiile ei cu Poarta, și represintanții Țarului, funcționarii administrativi, ofițerii și diplomații, nu voiră la început să recunoască pe Domnii numiți fără mijlocirea lor, pe acești urmași nelegali ai Grecilor favorisați; și chiar din Basarabia veniră scrisori către «domnul Ioniță Sturdza, șeful ocârmuirii moldovene». Mulți boieri mari nu voiau să se întoarcă îndărăt până când steagul rusesc nu va fâlfâi iarăși pe clădirile consulatelor din Iași și București. Ei rămaseră în Ardeal, în Rusia și în Bucovina, se plimbară mereu de ici până colo, privind necontenit cu neîncredere în jur, plictisind pe ocrotitorii lor, Rușii, cu plângeri nesfârșite, căutând pe lângă aceasta tot alte puncte de sprijin, care făceau impresia de conspirații sau tulburări. În anul 1824, blândul Sturdza, un boier încărcat de ani, foarte incult, după felul vechiu romănesc, dar nobil și iubitor de oameni, un bărbat care putea vorbi și un graiu energic și putea lucra, trebui să trimeată pe mulți boieri neascultători, sprijiniți în acțiunea lor de o putere mai mare, ca prisonieri politici în mănăstiri, spre pocăință. Grigore Ghica, un om mai cult —, era nepotul Domnului cu același nume, decapitat în 1777, — se apucă în sfârșit să ocupe din nou Scaunele episcopale părăsite; dintre acei cari-și pierdură atunci demnitățile lor fu și Mitropolitul, care, cu toate că mai înainte un bun și serbătorit patriot, se scobori acum la cele mai josnice lingușiri față de Rusia.

Domnii erau reduși la sprijinul Austriei. Agenții austrieci, după biruința Turcilor asupra revoluționarilor, se întorseseră îndărăt, și până la 1828 von Hakenau din București și colegul lui de la

Iaşi avură de fapt mare trecere. În Moldova, Sturdza trebui să se slujească de boierii mici — aceasta nu o făcea el numai din necunoştinţă, ci şi de nevoie —, al căror şef, Iordachi Drăghici, era factotum al Domnului. Aceştia însă nu se mai mulţămiră în curând cu sentimentul că au pentru moment puterea, ci, împinşi de spiritul nou şi de un patriotism mai înalt, cereau din potrivă o reformă trainică, o Constituţie recunoscută după modelul celor apusene. Încă de la sosirea sa, în 1822, Sturdza fu primit cu un astfel de proiect. Alcătuită din multe părţi de origine diferită, compusă într'o limbă care încearcă să exprime stângaciu cu vorbe vechi idei nouă, această Constituţie moldovenească din 1822 cuprinde multe lucruri vrednice de luat în samă. Guvernul nu trebuie să mai fie condus de acum înainte de Domn, căruia i se păstrează numai puterea executivă, ci de *Sfatul obştesc*. Acest Sfat să fie compus din membrii juridicţiilor înalte mai bine organisate, ai *Divanurilor* şi *departamentelor*, şi din deputaţii boierilor mari şi mici, cari vor fi aleşi pentru cele şaisprezece districte. Sfatul să aibă dreptul să se adune prin proprie putere, fără convocarea lui de către Domnul constituţional; acesta din urmă să aibă numai dreptul de a opune o singură dată un veto hotărîrii Sfatului. Acesta să-şi reserve facerea legilor şi controlul administraţiei finanţelor, dar toţi boierii să fie părtaşi la alegerea Domnului. Oraşele să fie ţinute mai bine, să se facă o condică a contribuabililor, să se înfiinţeze şcoli, şi de acelea pentru studiul dreptului şi al limbilor străine; tipărirea cărţilor să fie încurajată, să se iea din mâna Evreilor arendarea fabricilor de spirt şi măcelăriilor.

Sturdza nu obiectă nimic acestor propuneri; el

personal ar fi fost bucuros dacă Poarta ar fi încuviinţat această Constituţie. Dar boierii rătăciţi prin străinătate se neliniştiră din această pricină, şi reclamaţiile lor către guvernul rusesc nu-şi greşiră ţinta; căci de la Petersburg duşmanii regimului *ciocoiesc* primiră încredinţarea că Rusia n'ar fi de loc dispusă să încuviinţeze pentru Principate «planuri de inovare şi proiecte de prefacere». Şi astfel se întâmplă că proiectul de Constituţie oligarhică din 1822 n'a ajuns în definitiv altceva decât un însemnat monument de cugetare politică a boierilor din această perioadă de tranziţie [1]. Totuşi, în vremea când trupele turceşti părăsiră în 1824 Principatele, se lucră cu mult zel mai departe la planuri de reformă şi la legături între boieri; prin aceasta se hrăni spiritul liber, şi ideia unei Adunări naţionale, a unei îngrădiri a puterii domneşti, a organisării justiţiei, a împărţirii autorităţii publice şi în sfârşit a unei situaţii mai demne a Statului constituţional moldovenesc faţă de vecini, de suzerani şi de protectori îşi găsi o răspândire generală.

În anul 1826 se adunară la Akkerman împuterniciţii ruşi şi turci, ca să înlăture vechi neînţelegeri şi să pregătească o nouă legătură a relaţiilor diplomatice dintre Petersburg şi Constantinopol. Odată cu Convenţia din 7 Octombre 1826, care încheia aceste tratative, se iscăli şi un act special, care regulă împrejurările din Muntenia şi Moldova. Prin el se restabili din nou Domnia pe şapte ani a Domnilor şi afară de aceasta mai era vorba şi despre scutirea de bir şi retrocedarea ţinutului usurpat de la Dunăre. Dar

[1] Cf. Hurmuzaki, X, Prefaţa, şi Xenopol, în *Analele Academiei Române*, XX, unde s'a publicat proiectul de Constituţie. Cf. şi D. Vasiliu Barnovschi, *Originele democraţiei romîne, „Cărvunarii“*, Iaşi 1922.

de acum înainte Domnii trebuiau să fie aleşi de către Divan «cu învoirea ţerii» şi să fie recunoscuţi solemn de Poartă abia după o premergătoare înţelegere cu ambasadorul rusesc. Rusia îşi păstră dreptul de intervenţie la orice schimbare domnească. Domnii trebuiau să pregătească fără zăbavă, în înţelegere cu Sfaturile lor, o lege asupra organisării politice.

Ambasadorul rusesc de Ribeaupierre, în drumul său spre Constantinopol, fu primit acum în Iaşi şi Bucureşti cu solemnităţi mari, cu paradă oficială, de care el se ţinu departe, şi cu petiţii şi denunţuri, pe care le primi. Cînd Minciaky apăru în Bucureşti în calitate de consul rusesc, el fu întru câtva stăpânitorul de fapt; în ambele Capitale sărmanul Domn neînsemnat se pierdea şi aştepta cu răbdare sfârşitul timpului său de stăpânire. Pe represintantul Rusiei însă îl încunjurau toţi ambiţioşii vânători de tron, cari până atunci pregetaseră să se întoarcă, urzind în afară şi înăuntrul ţerii intrigi cu deprinsa dibăcie grecească. Socotelile Vistieriei, care avea de trecut prin vremuri grele şi trebui să recurgă la împrumuturi, fură cercetate şi discutate de sute de ori. În Muntenia ca şi în Moldova lucra o comisiune de reforme, compusă din patru persoane, nerecunoscută, ce-i drept, de Poartă, dar sprijinită de consulul rusesc, şi se hotărî un *Règlement organique*, care trebuia să înlăture grijile constituţionale. Dar simţul general era altul; căci teama de un războiu în perspectivă, care cu toate avansurile Porţii ameninţa, din pricina chestiunii greceşti, apăsa asupra tuturor cercurilor. Aproape timp de doi ani această primejdie nu dispăru şi domină toate certurile, pentru chestii personale şi altele. Însă în sfârşit în vara lui 1828 trupele ruseşti trecură de fapt Prutul şi ca de obiceiu ge-

neralii şi funcţionarii imperiali aduseră multe făgăduieli frumoase: întâiu fu pus contele Palin pentru administrarea ambelor Principate şi mai pe urmă această slujbă fu încredinţată contelui Chiselev[1], dar întocmai ca mai înainte, şi poate încă şi în mai mare măsură ca altă dată, «fraţii» ruşi numai blând nu se purtară. Boierii îndurară umilinţi nespuse, ba unuia, care nu-şi ţinea bine işlicul, generalul Jeltuhin i-l zvârli din mână cu piciorul. Şi ţăranii, cari erau întrebuinţaţi ca vite de povară, suferiră de asemenea nespus. La urmă, prin mijlocirea prusiană, se făcu pacea de la Adrianopol.

Prin aceasta Moldovenii şi Muntenii primiră multe din cele ce doriau, căci stipulaţiile de la Akkerman au fost nu numai confirmate, ci şi extinse şi îmbogăţite simţitor în actul special anexat, care trata numai despre Principate. În sfârşit Românii îşi ajunseră idealul: aveau acum Domni pe viaţă. În sfârşit şi usurpările turceşti de pe pamântul lor fură cu totul înlăturate, caci graniţa Munteniei nu îmbrăţişă de acum înainte numai cetăţile de odinioară, ci şi insulele; ea mergea acum prin mijlocul Dunării, pe linia de navigaţie. Poarta se îndatora să nu mai ceară de acum înainte nimic decât tributul, care se compunea din haraciu, din rechiabiiè şi idie, iar convenţia din Petersburg stabili în 1834 suma acestui singur venit dat de ţerile române Împărăţiei turceşti la trei milioane de piaştri pentru ambele, care potrivit cu întinderea lor împărţiră această sumă aşa fel că Moldova avea de plătit numai o treime. Dările în natură, care pricinuiseră atâtea petiţii desnădăjduite, fură acum cu totul desfiinţate, cu

[1] V. biografia rusească a acestuia, cu documente, de Zabloţchi-Deoseatovschi (Petersburg), 1882, 4 vol. — Cf. şi *Studii şi doc.*, XXI, p. 30 şi urm.

toate că Turcii cerură o despăgubire în bani, care să se hotărască mai târziu. În sfârşit Poarta confirmă şi hotărîrile acelor comitete care deliberaseră asupra proiectului unei Constituţii politice.

Acest *Règlement organique* se desvoltă încet, dar metodic; trebuia să cuprindă nu numai Constituţia, ci şi tot ce era necesar pentru administraţie. De aceia într'însul era vorba pe lângă alegerea Domnilor şi de măsurile de carantină şi de formarea unui corp de jandarmerie naţională în locul gardei turceşti desfiinţate. Pană acum astfel de hotărîri nu fuseseră niciodată aşa de amănunţit tratate, şi în virtutea vechii autonomii a ţarii ele fuseseră luate de boieri. Acum, ce-i drept, o Adunare extraordinară a fiecărui principat avea să cerceteze hotărîrile de reformă întemeiate pe o nouă Constituţie apuseană, dar această lucrare merse răpede, într'o vreme cînd oştile ruseşti stăteau încă dincoace de Prut, iar puterea supremă sta în mânile generalului Chiselev, care zoria neîncetat la muncă şi influenţă comitetele ce lucrau. Preşedintele comitetelor, care se adunară la Bucureşti de la 29 Iulie st. v. 1829, era fostul consul Minciaky. Fiecare comitet se compunea din patru membri, dar numai jumătate din ei erau aleşi de Divanuri, pe când cealaltă jumătate era numită de cârmuirea rusească — se spunea pe scurt: de «Cârmuire». Ca să pricepem înjosirea cuprinsă în aceasta, trebuie să ne gîndim că Turcii în privilegiile şi poruncile lor nu se amestecaseră niciodată în chestiunile pur lăuntrice, de oare ce suzeranitatea lor se raporta numai la relaţiile politice şi financiare ale Principatelor cu Poarta. Abia acum, la începutul epocei de cultură glorificate de cei interesaţi, Românimea de la Dunăre îşi pierdu

şi ultimul drept care-i mai rămăsese, acela de a-şi da ea singură legi, bune sau rele, asiatice sau europene.

Autorul principal al Regulamentului, afară de unele hotărîri generale de cuprins politic, care fuseseră dictate de la Petersburg şi primite de boieri fără împotrivire, generalul Pavel Chiselev, era un bărbat mărinimos, cu un larg cerc de vedere, mai mult Frances decît Rus, mai mult european, „filosof" politic în sensul veacului al XVIII-lea, decât împuternicit militar al unei Puteri înapoiate în cultură într'o provincie ocupată a Turciei. Lui îi plăceau frasele frumoase şi cuvintele spirituale, dar pe lângă acestea era un desăvârşít funcţionar civil, care se putea făli pe drept că a descoperit izvoare nouă de venituri legale pentru Tesaur, aşa încât la unele capitole ale budgetului veniturile se împătriră faţă de regimul boierilor, de şi contribuabilii fură trataţi mult mai omeneşte ca înainte. Această Constituţie impusă în cea mai mare parte de Rusia, această *charte octroyée* a binefăcătorului străin, e o copie armonică şi practică a dispoşiţiilor care se încetăţeniseră în toată Europa în noul veac, după modelul frances. Aşa-numitele *pouvoirs* fură şi aici bine despărţite; districtele căpătară represintanţi statornici, cari purtară şi alte nume decât până acum. Finanţele fură mult mai bine orânduite; sistemul *liudelor,* la basa căruia stă abstractul, convenţionalul *caput* al fiscului, fu înlăturat, şi fiecare plăti personal o sumă care, cu noul control întrodus şi faţă de noua normalisare a tributului ce se da Turcilor, nu putea fi crescut după voie sau chiar înmulţit. Acele *rusumaturi,* dijmele evului mediu, dispărură în sfârşit pentru totdeauna; negustorii plătiră în locul multelor dări învechite pe care le pusese

Statul, proprietarul și funcționarul, numai o modestă patentă. Se luară măsuri care ţintiau la creşterea Statului, la administrarea poliţiei şi la regularea finanţelor. Puterea armată se formă în sens modern cu ofiţeri instruiţi ruseşte, pentru păstrarea ordinii civile şi pentru paza graniţei turceşti — aceasta era propriu-zis singura care trebuie să fie apărată.

Cu toate acestea instituţiile politice şi măsurile de natură socială dependinte de ele sunt cu mult mai înapoiate decât această minunată organisaţie administrativă. Domnul era ales de o represintanţă a Ţării, de o extraordinară *Adunare obştească* din rândul celor mai mari boieri; aceasta se compunea din o sută cincizeci de membri, dintre cari însă numai douăzeci şi şapte erau represintanţi ai clasei industriale şi comerciale. Domnul avea drepturi întinse, la exercitarea cărora însă trebuia foarte adesea să între în conflict cu acelea ale acestui zgomotos Parlament, stăpânit de intrigi, al unui popor încă nedeprins cu viaţa constituţională. *Adunarea* obişnuită consta din clerul înalt, din douăzeci de membri aleşi de boierii din clasa întâia şi din nouăsprezece boieri sau fii de boieri trecuţi peste treizeci de ani şi cari erau aleşi prin vot secret de boierii şi fiii de boieri din judeţe. Întâiu alegeau boierii mari din Bucureşti şi apoi numiţii privilegiaţi mai mici din judeţe; ei nu puteau numi decât boieri ca membri ai *Adunării* obişnuite, şi, anume, singur marele corp din Capitală pe cei douăzeci de boieri mari, iar comitetele judeţene laolaltă numai pe cei nouăsprezece din clasa întâia, a doua sau a treia. Fiecare căuta în această oligarhie câştigul său: cei mai mulţi membri ai acestui mic comitet, care fu cinstit cu măreţul titlu de «Adunare Obştească», erau funcţio-

nari, cari de-acum înainte îşi puteau permite totul, căci, ca membri ai Parlamentului, în înţelegere cu consulul rus, veşnicul instigator, erau în stare a face zile amare Domnului. Acesta avea dreptul să disolve Adunarea, să aducă la cunoştinţa Porţii şi a „Puterii protectoare" purtarea ei, adecă să raporteze „cu supunere" acestor instanţe superioare discordiile lăuntrice; dar representanţa naţiunii se bucura de acelaşi drept şi putea şi dânsa să se adreseze atât Suzeranului neputincios, cât şi Protectorului atotputernic. O *destitution pour cause de délits* era pusă în vedere în specialul act de pace din 1829 privitor la Domn, pentru casul când el n'ar fi o unealtă oarbă în mâna consulului rusesc, adevăratul regent în Principate. Boierii cei mari năzuiau aproape cu toţii la cea mai înaltă putere nominală, şi aceasta îi mână fireşte la oposiţie. Cei mai mici însă, când nu urmăriau cu priviri tulbure, într'o pornire de romantism politic, constituţii utopice, după modelul austriac sau frances, tindeau la o înaintare sau la o nepedepsire a păcatelor lor ca funcţionari. Material inflamabil era în de ajuns, şi în apropiere se găsia totdeauna şi acela care la momentul oportun era în stare să arunce scânteia incendiului.

Pe când furtuni mari clocotiau în paharul de apă politic, pe când se cheltuia nesfârşit de multă hârtie pentru a se începe şi a se resolvi lucruri mici şi foarte mici, ţăranul dormia mai departe în sărăcia şi în părăsirea sa; pe dânsul nimeni nu voià să-l trezească pentru a-l face partaş la viaţa culturală. Rusia n'avea de loc nevoie de locuitorii de la sate, căci cu dânşii nu se putea pune la cale o anexiune cuviincioasă. Membrii comitetelor erau fără îndoială bine aleşi: în secţiunea moldovenească se afla un Conachi, poetul, şi tânărul Mihai Sturdza,

protectorul lui Asachi, un boier foarte cult, care-şi iubia ţara şi poporul şi căuta să împace după posibilitate această iubire cu o desăvârşită supunere faţă de Rusia, idealul unui Stat organisat, întruparea voinţii divine în autoritatea neţermurită a monarhului. Muntenii erau represintaţi prin inteligentul Grec Alexandru Vilară, patriotul boier Grigore Băleanu şi alţi doi. Niciunul dintre aceştia însă nu avea pricepere pentru o concepţie de Stat liberală, ci erau cu toţii în primul rând boieri, şi anume boieri mari, şi de aceia silinţile opuse ale lui Chiselev, ale Franco Rusului se frânseră mai mult de conştiinţa lor de clasă, cu îndărătnicie apărată. Se stabiliră din nou numărul zilelor de clacă datorite de ţăran. Aceasta nu însemna în sine fireşte o revoluţie, dar, în schimbul uşurinţii acordate, ţăranul trebuia să deie Statului soldaţi, şi, de oare ce această hotărâre smulgea de la plug forţele tinere şi lăsa familiile sărace fără sprijin, fu primită nu numai cu durere, ci chiar trezi în Moldova sălbatece izbucniri desnădăjduite de nemulţămire, pe care Cazacii le înăbuşiră îndată cu forţa.

Se ridicase un Stat în care boierii se certau între ei şi în care fiecine înălţa cu insistenţă rugătoare mânile către atotputernica Rusie: astfel voiau cei de la Petersburg, ca să aibă totdeauna gata un prilej potrivit pentru anexare. Nici Chiselev nu gândia altfel decât că ar fi cu putinţă o nu prea îndepărtată anexare a Principatelor. În tot casul, când, în 1831, cancelarul Nesselrode, prin câteva cuvinte referitoare la prelungirea ocupaţiei, vru să arăte pentru prima oară gândul de anexare, Chiselev crezu de cuviinţă că trebuie să-l contrazică [1], dar, câteva luni mai târ-

[1] Hurmuzaki, *Supl.* I[4], pp. 380-381,

ziu, scria el însuşi următoarele: «Dacă ar obiecta cineva că scopul politicei ruseşti nu este o întindere teritorială, i-aş răspunde că mersul evenimentelor e mai puternic decât prevederile *(prévisions)* şi că Rusia n'a înaintat de mai bine de un veac de la malurile Niprului ca să se oprească la ale Prutului." El amintia cu acest prilej planul biruitorului generalisim Dibici, aducătorul păcei, ca Principatele trebuiesc ocupate pe zece ani de zile, pentru ca Europa să se poată deprinde cu gandul unei anexiuni ruseşti [1].

Chiar ideia Unirii ambelor Principate nu putea nelinişti pe Rusia. E caracteristic şi faptul că ambelor Adunări li se presintă absolut aceiaşi propunere, care de sigur că nu putea fi «revăzută», adecă schimbată, decât în foarte mică măsură de către boierii ascultători. De repetate ori Chiselev şi alţii vorbiră de-a dreptul de punerea la cale a unirii ambelor ţări româneşti de la Dunăre. Când Iordachi Catargiu, un membru al comitetului, rosti vorba de Unire, Chiselev ar fi fost imediat gata să aducă propunerea la cunoştinţa centrului superior, dacă oratorul în aceiaşi clipă n'ar fi vorbit, potrivit cu părerile partidului naţional, despre excluderea oricărui Rus de la candidatura domnească [2]. *Un* Stat se poate ataca mai lesne decât două formaţiuni de Stat: aşa se gândia la Petersburg, ţinând seama de oameni şi ţări, dar nu şi de mişcarea spiritelor.

O clausă a Convenţiei din Petersburg stabilise că Domnii cari erau să fie aleşi conform stipulaţiilor tratatului, de data aceasta, pentru acest singur cas, vor trebui să fie *numiţi* de către Puterea suzerană şi cea protectoare. Astfel ajunseră

[1] *Ibid.*, p. 388-389.
[2] Sturdza, *Acte şi documente*, III, p. 826 şi urm.

la înaltul lor rang în 1834 boierul moldovean Mihai Sturdza şi şeful muntean al oştirii de ţară, Spătarul Alexandru Ghica.

Cel dintâiu, despre care a fost şi mai sus vorba, trebuie considerat fără îndoială ca o personalitate însemnată. Era foarte iubitor de glorie, — de şi la urmă nu rămase decât un iubitor de arginţi —, talentat, un om modern, în stare să priceapă toate ideile şi direcţiile nouă, un organisator practic şi un financiar priceput, şi, cu toată preferinţa declarată pentru privilegiile clasei sale, totuşi un bun «Moldovean» şi chiar un bun patriot român, pătruns de spiritul de *risorgimento* pentru neamul său. Două însuşiri rele zădărniciau însă tot ce era bun într'însul şi făcură ca numele său să capete un răsunet trist în amintirea generaţiilor viitoare. Înainte de toate era foarte egoist şi apoi cu totul devotat Ţarului rus. Tot ce-i putea procura putere, bogăţie şi strălucire îi era bine venit, dar în acelaşi timp mândrul bărbat, doritor de stăpânire, asculta de orice semn al Curţii imperiale ca un funcţionar rus. Din parte-i însă ar fi fost de aşteptat din potrivă la o demnă renunţare la Coroana domnească, căci fiecare consul al Puterii protectoare se credea îndreptăţit să-i supună toată activitatea unui control tot atât de sever, pe cât de jignitor; finanţele, construirea şoselelor, numirea funcţionarilor, în scurt totul era cercetat cu neîncredere de un Besack sau un Kotzebue. Opoziţia, care, faţă de Domnul egoist, aproape ca nu urmăria decât scopuri tot atât de egoiste, găsia pentru orice chestiune pusă de dânsa, indiferent de motivele care o determinau şi de moralitatea membrilor ei, un ajutor perfid la consul. Acesta nu se sfia, cu ocasia solemnităţilor politice, să făgăduiască aproape pe faţă sprijin nemulţămiţilor. El se încu-

metă în mai multe rânduri să ceară în mod poruncitor chiar de la Domn un bilet de teatru, și Sturdza trebui să-i aducă personal biletul dorit. Ce-i drept, acesta adresă plângeri desnădăjduite Cabinetului «Împăratului» — în Moldova și chiar în Muntenia era destul atât, pentru a denumi pe Țarul rusesc —, și un alt consul fu trimes din Petersburg, dar acest nou «proconsul» — astfel îl numia o glumă satirică a timpului, făcând alusie la împrejurări din Roma veche — era, ce-i drept, ceva mai politicos, dar nu mai prietenos. Și Mihai Sturdza rămase totuși pe tronul pe care oricare altul l-ar fi socotit ca o insultă, răbdă umilinți și adună bogății, construi șosele și se luptă zilnic cu o oposiție care n'avea niciun ideal. Ca și colegii săi munteni, Alexandru Ghica și Gheorghe Bibescu, își câștigă și el oarecare merite în domeniul administrativ. Moldova, când o lăsă el, avea, în deosebire de cea d'inaintea lui, șosele, porturi, orașe și arhive. Dar explicarea acestui fapt n'o dă numai înzestrarea deosebită a lui Sturdza, ci motivul profund este că relațiile cu Poarta se schimbaseră mult. Acum se dădea la Constantinopol numai o sumă hotărâtă supt formă de tribut, iar nu ca până acum rodul întreg al muncii țăranului. Afară de aceasta, libertatea comerțului se dovedise prosperă: corăbii străine veniau acum la Galați ca și în Muntenia la Brăila, ca să încarce grâu românesc[1]. Pe câmpiile odinioară goale creștea acum o sămănătură îmbielșugată și toate brațele disponibile își găsiau de muncă în agricultură, ba se mai aduseră forțe ajutătoare din Bucovina, din Bulgaria și Serbia. Veniturile stabilite acum odată pentru totdeauna erau administrate numai de Domn și *Adunarea* sa; și a-

[1] V. Iorga, *Istoria comerțului*, II.

cum pentru întâia oară venitul Statului putu fi întrebuinţat cu adevărat pentru utilităţi publice, despre care până acum nu se vorbise decât teoretic. Regimul era hotărâtor pentru desvoltare, nu persoanele.

Aceasta se potriveşte în aceiaşi măsură pentru Moldova ca şi pentru Muntenia. În aceasta din urmă se depuse aceiaşi muncă întâia oară supt Alexandru Ghica: la Dunăre se ridicară în Brăila, Giurgiu, Turnu-Severin şi Alexandria — aceasta era o fundaţie nouă, care purta numele Domnului, întocmai precum Mihăilenii din Moldova fu numit după Sturdza — cele dintâiu oraşe construite după felul european, cu străzi drepte şi pieţe largi. Mijloacele de comunicaţie fură îmbunătăţite, carantinele feriau de bolile distrugătoare ale Orientului. Oastea munteană se arătă chiar superioară celei moldoveneşti şi fu lăudată nu numai de Ruşi, cari o creaseră, ci şi de străini nepărtenitori [1]. Domnul, un frate al lui Grigore Ghica, cel ce domnise până la 1828, era încă tânăr, şi, o fire nobilă, nu avea însă energia trebuitoare; iubirea sa de neam şi de patrie, despre care a dat multe dovezi, nu-şi găsi destul sprijin în personalitatea sa. Îi plăcea luxul unei mici Curţi umilite printr'o îndoită relaţie de vasalitate, uniforme muiate în aur după croiala rusească, însoţirea continuă a persoanei sale de ofiţeri de stat-major, şi linguşiri falşe din partea boierilor. Din vanitate el ţinu morţiş la puterea pe care Sturdza o iubia din dorinţă de stăpânire şi din avariţie. Dar, cu toată mlădierea sa, Ruşii se folosiră de cearta dintre el şi oposiţie ca să-l tragă în cursă printr'o revisuire, şi Turcii se lăsară înduplecaţi de pă-

---

[1] V. Félix Colson, *De l'état présent et de l'avenir des principautés de Moldavie et de Valachie* (Paris, 1839).

rerile acelora în contra propriului lor interes: Ghica nu făcuse altceva — şi aceasta se transformă în învinuire — decât să iea măsuri în contra încercării unui atac al Bulgarilor în ţara din dreapta Dunării. Conform hotărârii tratatului din Adrianopol, el fu scos din Scaun, ca un principe care ar fi fost dovedit de un *délit*.

Gheorghe Bibescu, pe care-l alese Adunarea obştească extraordinară din 1842 era mai tânăr decît Ghica. Ca fiul unui mare boier, dar nu de viţă veche, studiase cu folos la Paris şi vorbia franţuzeşte ca limba sa maternă. Era în toate privinţile superior predecesorului său, ca înţelepciune, ca sentiment naţional, pe care-l îmbrăcă în forme romantice — aşa întreprinse el un pelerinagiu la mormântul lui Mihai Viteazul —, ca putere de muncă şi demnitate domnească. Se pricepea şi să inspire mai mult respect consulului rus, şi, pe când Ghica trebuise să rabde ca representantul rus să-i refuse mâna în teatru din causa unei certe cu autorităţile din ţară, Bibescu nu avu nevoie să se supună la niciun fel de asemenea umiliri din partea acestor aroganţi mici tirani. Ca şi la Sturdza şi Ghica, şi la acest Bibescu se pot descrie în amănunte măsurile luate pentru încurajarea circulaţiei, se pot număra construcţiile de casărmi, etc., dar la acesta, ca şi cu privire la ceilalţi doi, trebuie să se accentueze că ideile generale ajunseseră acum cu totul altele. Precum în vremea mai de de mult orice propăşire materială părea exclusă din pricina exploatării turceşti, tot aşa supt protecţia Rusiei — căci Turcul, cu toate că suzeranul propriu-zis, rămăsese mult în umbră, — orice prefacere a Principatelor pe basă naţională ajunsese o curată imposibilitate. Însă toate celelalte,

şosele, străzi, porturi, etc., erau fără însemnătate pentru desvoltarea poporului romănesc ca naţiune; toate acestea i s'ar fi putut dărui tot aşa de bine, dacă nu chiar mai bine, şi dacă ar fi stat supt un guvernator rus.

Sturdza crease în Academia Mihăileană prima şcoală înaltă laică din Moldova şi chemă ca dascăl la această «Université moldave» pe Ion Ghica, Mihail Kogălniceanu şi mulţi alţii. Bibescu ajunse a voi să întemeieze la Bucureşti un Colegiu frances[1]. Noua organisare aducea cu sine întemeiarea de tipografii oficiale, ai căror proprietari (Eliad şi Asachi) trebuiau să aducă la cunoştinţa publicului hotărârile Cîrmuirii[2]. Aşa începură primele ziare cu apariţie regulată încă de pe vremea lui Chiselev: în 1829 *Curierul romănesc* al lui Eliad şi *Albina românească* a lui Asachi. Ele publicară şi suplemente literare, şi din acela al gazetei oficiale bucureştene a ieşit mai tărziu *Curierul de ambe sexe*. Apoi apărură ca sfătuitori pentru ţărani: *Foaia sătească, Dumineca, Buletinul,* care, corespunzând foilor intelectuale germane, slujiau mai mult interesele economice; astfel de organe le publicau Zaharia Carcalechi, stabilit în Bucureşti, şi alţi întreprinzători în portul Brăila; apărură şi gazete francese şi germane, dar încetară iar după un scurt timp. Totuşi censura, organisată şi ea tot după model rusesc, lucra de zor: o foaie care trebuia să se cheme *Propăşirea* ieşi numai cu subtitlul de: *Foaie ştiinţifică şi literară; Alăuta romănească* fu oprită mai tărziu, pentru că într'un articol asupra jocului de whist «fusese vorba despre o Putere al cării nume trebuie să fie tot atât

---

[1] V. Iorga, *Istoria învăţământului*, Bucureşti, 1928.
[2] V. Iorga, *Istoria presei*, Bucureşti 1925.

de vrednic de respect pentru Cârmuirea cât şi pentru locuitorii unei ţări, care-i datoreşte existenţa şi desvoltarea sa» (1838)[1]. Un scriitor care voià să vorbească despre «egala îndreptăţire a tuturor claselor naţiunei» ca de o dorinţă pentru viitor, trebui să recomande împotriva voinţii sale „respectarea privilegiilor tuturor claselor“[2]. Un tânăr profesor, maiorul Mihail Kogălniceanu, unul din conducătorii unei noi generaţii, care ca profesor de curând numit de Istoria Românilor vorbise cu însufleţire la 24 Novembre st. v. 1843 despre trecut şi cu îndrăzneală despre viitor şi pe lângă aceasta nu uitase de «sfâşiarea Moldaviei în trei părţi», de graniţile sângerânde de la Miazănoapte şi Răsărit, nu mai avu pe viitor nicio ocasie ca prin astfel de destăinuiri să-i facă pe elevii fundaţiei domneşti neapţi pentru toată viaţa lor ca supuşi turceşti, ruseşti şi domneşti[3].

Dar toate acestea nu putură zădărnici puternicul şi caldul curent al noului spirit, care pătrundea biruitor tot mai departe. În Muntenia şcoala lui Lazăr continuà încă în mănăstirea Sf. Sava. Din Apus, din Italia şi Franţa se întoarseră bursierii trimişi înainte de 1821: clericul Eufrosin Poteca ajunse profesor de filosofie şi alţii erau chemaţi să predea gramatica, aritmetica şi dreptul roman[4]. Eliad, care scăpase acea ocasie pentru cultura sa mai departe, rămăsese, ce-i drept, în ţară, dar în nemulţamirea generală nu stătu nici el degeaba, chiar dacă nu i se încredinţă conducerea oficială a învăţământului. Dar Petrachi Poienaru, tot un elev al lui Lazăr, un cap original,

---

[1] Hurmuzaki, *Supl.* I[4], p. 201.
[2] Kogălniceanu, *Letopiseţe*, I, ed. II-a, p. XXVII.
[3] *Letopiseţe*, I, Prefaţa.
[4] G. Dem. Teodorescu, în *Revista pentru istorie, archeologie şi filologie*, I[2], p. 1 şi urm.

care studiase câtva timp la Paris ca bursier şi care se ocupa şi cu descoperiri ştiinţifice practice, imprimă Gimnasiului de la Sf. Sava o pecete naţională. Numeroşii profesori străini, mai mult Francesi, dar şi câţiva Greci, pe cari-i chemă Bibescu, nu putură luptà cu curentul *naţional-românesc* dominant, şi planul acestui Domn de a face şcoala cu totul francesă, chemând chiar o comisie de Stat francesă, care să ţină examenele[1], rămase neîmplinit. Profesorul de istorie universală, Ardeleanul Florian Aaron, unul din patrioţi, dar tot odată foarte respectuos faţă de autorităţi, care se entusiasma pentru Regulamentul Organic, predă pentru întâia oară ca pentru şcoală Istoria românească sau, mai bine zis, numai istoria Principatului Ţerii-Româneşti, iar în 1835 începu, în noua tipografie a «Colegiului naţional» — pe lângă aceasta erau pentru ziarele corespunzătoare tipografiile lui Eliad şi lui Carcalechi — publicarea unei istorii cam apoase, dar scrise curgător şi bine primite în cercuri mari, a noii sale patrii,—luând acest cuvânt în înţelesul său strâmt, mărgenit. În Moldova, din potrivă, Mihai Sturdza, duşmănos faţă de tendinţile naţionale şi un fin observator, nu îngădui nicio favorisare politică a unei direcţii care-i părea periculoasă pentru cultura intelectuală a tinerelor generaţii şi critică pentru relaţiile internaţionale ale principatului. El se luă, ce-i drept, la întrecere cu vecinul lui din Muntenia, cu care de altfel nu sta totdeauna în relaţii deosebit de prieteneşti, înfiinţând acea şcoală moldovenească înaltă, un fel de Universitate în germene, *Academia Mihăileană*. Lui îi datoră fericita Moldovă încă o şcoala de Bele-Arte; imboldul la aceasta venise de sigur de la Asachi, cultivat artistic în

[1] G. Bibescu (fils), *Règne de Bibesco*, I, pp. 343-344.

Italia şi care pe vremea aceia avea foarte mare trecere. Se întemeiè şi o bibliotecă, dar nu se procurară cărţi, care ar fi putut sluji cumva naţionaliştilor. Moldova era ţara în care trecutul se încheia punctual cu anul de liberare 1829 şi al cării viitor era închis cu porţi de fier, bine păzite.

Cu toate piedecile însă, generaţia cea mai nouă îşi găsise neschimbata şi binefăcătoarea ei stea conducătoare în credinţa în naţiune, în idealul unei uniri a ambelor Principate supt unul şi acelaşi stăpânitor şi supt una şi aceiaşi Constituţie liberală. Şi foarte mulţi boieri bătrâni, de şi refusând cererea de reforme interne, împărtaşiau acest fel de a vedea, mai ales considerând tristele umiliri pe care le adusese ultima ocupaţie rusească şi ţinând socoteală de planurile ruseşti, care nu ţintiau la mai puţin decât la încorporarea ambelor principate. În rapoartele inedite ale consulului frances se găsesc dovezi convingătoare despre aceasta, încă din anii 1831-1835. „Câţiva oameni luminaţi sunt pătrunşi de vechea dorinţa" — aşa se raportează odată din Bucureşti — „că Principatele şi Serbia ar putea fi prefăcute în State confederate la Dunăre, supt ocrotirea Marilor Puteri". Altă dată consulul vorbeşte de desăvârşita ruinare a partidului rusesc: n'ar mai exista în Moldova şi Muntenia laolaltă nici macar — e vorba de anul 1834 — patru membri. Apoi în anul 1835 se spune: „Moldo-Valahii doresc un Domn străin, dar care să nu fie nici Rus şi nici Grec. Ei ar voi bucuros un principe german şi s'ar corespunde mai mult decât suficient dorinţilor lor dacă amândouă ţările ar sta supt acelaşi principe". Apoi continuă: „Mai că nu se poate spune cât de arzătoare sunt aceste ches-

tiuni de neatârnare". Câţiva entusiaşti, ca Iorgu Radu, se siliau să expună Constituţia viitorului în legătură mai mult sau mai puţin strânsă cu popoarele mai fericite şi să însemneze numele bărbaţilor de aceiaşi părere[1].

Cu atât mai mult se pregătia tineretul pentru această mare şi grea luptă; tot ce-l înconjura îl îndruma disposiţia sufletească în această direcţie. Francesul Vaillant, care venise printre Români plin de planuri mari şi li dădea lecţii, compuse un dicţionariu româno-frances şi afară de aceasta scrise mai târziu istoria Românilor în *La Romanie*[2], apoi cercurile francese diplomatice şi consulul engles — pe atunci David Urquhart —, care represinta cu cinste a doua Putere liberală a Europei, ei cu toţii lucrau prin relaţiile lor zilnice personale şi prin strălucitoarele saloane moldovene şi muntene, unde încă de pe atunci se vorbia exclusiv franţuzeşte[3], în acelaşi sens ca şi profesorii născuţi în Ardeal. Tot mai des călătoriau acum boierii în străinătate, şi cei mai mulţi îşi dădeau fiii să înveţe la Paris, unii şi în Germania, cum a fost casul cu Kogălniceanu, Mavrocordat, Ghenadie, mai mulţi Ghiculeşti şi Cantacuzini din Moldova, sau chiar în Elveţia: acolo fură crescuţi de pildă C. Brăiloiu, un însemnat jurist, şi fraţii Golescu, cari jucară un mare rol în mişcarea din 1848. Din străinătate se întorceau cu toţii, dar mai ales studenţii, cu vestea îmbucurătoare a unei apropiate mari prefaceri, prin care toate popoarele vor fi scăpate din lanţurile lăuntrice şi externe ale sclăviei.

---

[1] Hurmuzaki, *Supl.* I[6], p. 126 şi urm.
[2] Paris 1844, 3 vol.
[3] O descriere a unor astfel de saloane, intenţionat ceva cam prea exagerată, se află în *Le Kèroutza*: aventurile de călătorie ale gazetarului parisian Bellanger (Paris 1846, 2 vol.).

Desvoltarea literaturii naționale era chemată să sprijine aceste sentimente. Kogălniceanu în Moldova, precum și Transilvăneanul A. Treboniu Laurian, care-și făcuse cunoscut idealul chiar prin traducerea numelui său pe latinește — era fiu de preot din satul Fofeldea — și tânărul Nicolae Bălcescu, fiul unui mic boier, întreprinseră, în unire cu câțiva colaboratori întâmplători, marea, rodnica sarcină de a tipări cronicile, în care erau cuprinse toate bucuriile și toată durerea trecutului. Începută în anul 1845, publicarea *Letopisițelor* —adică a Analelor—Moldovei a fost terminată abia în 1852, dar *Magazinul istoric,* întemeiat pentru publicarea știrilor muntene din vremea veche, a trăit numai perioada de la 1845-1847 [1]. În revista *Archiva românească,* editorul Kogălniceanu publică și el între 1840 și 1845 un mare număr de felurite documente, care aflară grație în fața censurii. Kogălniceanu scrisese și în franțuzește, pe basa literaturii mai vechi, o Istorie a Românilor (1837), încă de când studia la Berlin, dar această carte pripită, scrisă fără destulă pregătire, mulțămia tot atât de puțin noua generație ca și similara ei de Aaron. Ca fiu de boierinaș, care-și avea slujba sa, ca bursier al Domnului și ca elev în aceleași instituții în care erau crescuți și fiii Domnului, se arătă și «de Kogalnitchan» — astfel se iscălia el însuși în opera francesă — ca admirator zelos al Regulamentului și al protectoratului rusesc; și de o oarecare simpatie pentru Rusia nu s'a putut lepăda Kogălniceanu până în ultimii săi ani, cu toate multele experiențe dureroase aduse de războiul din 1877-1878. Tot nu venise încă vremea care să îngăduie compunerea unei istorii a neamului românesc, liber cugetată.

---

[1] V. articolul mieu în *Prinos Sturdza.*

În aceiaşi epocă noua generaţie întemeiè reviste beletristice, ca *Propăşirea, Dacia literară,* pe care le redacta mai numai Kogălniceanu; ele nu se pot de loc asămăna, în ce priveşte valoarea, cu *Spicuitorul* lui Asachi. Şcoala cea nouă nu-şi risipia forţele, ca acea mai veche, a lui Eliad şi Asachi, cu proiecte zădarnice, cum fusese încercarea de a reformà limba şi ortografia; se scria încă mai mult cirilic, dar pe aceasta nu se punea mult temeiu. O limbă bună aveau acum toţi în cărţile bisericeşti şi în cronicari; ea se presinta în literatura populară, căreia i se dete acum consideraţie de către toţi tinerii şi care fu culeasă de Al. Russo şi V. Alecsandri, ba chiar căpătă prin mâna acestuia din urmă şi o haină poetică transfigurată. Noua generaţie nu mai cerea nici traduceri din poeţii romantici, cum dăduse Eliad foarte multe din franţuzeşte, nici poesii ocasionale, dedicate personalităţilor însemnate sau faimoaselor actriţe din depărtata Europă, şi nici literatura de reclamă în două limbi, româno-francesă, în care se complăcea de o bucată de vreme Asachi, nu-i mai convenia. O literatură de sine stătătoare, care ca formă să se sprijine pe forma veche, populară, şi în cuprins să se pună 'n serviciul noilor idealuri politice, aceasta era dorinţa lor, şi nu lipsiau nici forţele pentru aceasta. Alături de Kogălniceanu, care dete la lumină şi frumoase icoane despre epoca sa în stilul Francesilor, lucra Costachi Negruţ, care se iscălia Negruzzi, un fiu de mazil. Influenţat de literatura romantică rusească: el se încercă şi ca poet, dar se distinse mai ales ca unul din cei mai buni prosatori, prin micile sale nuvele, fin lucrate şi ciselate artistic, cu subiecte din vremea sa sau cu cuprins istoric. Mai departe intră în consideraţie Grigore Alexandrescu,

care ieşise din şcoala lui Vaillant de la Bucureşti, un entusiast închis în el; care serbători cu putere, în imnuri pline de inspiraţie, marele trecut şi care ca un maestru al fabulei se folosi de ea şi pentru scopuri actuale; în sfârşit încă foarte tânărul Bolintineanu, fiu de Macedoneni, un slab şi bogat în cuvinte poet al tânguirii de modă lamartiniană. Dar pe ei pe toţi îi lăsa în umbră marele, elasticul şi rodnicul talent al Moldoveanului Alecsandri. La el nu se găsiau, ce-i drept, profunditatea lui Alexandrescu, puritatea desăvârşită de limbă a lui Negruzzi, rodul unei lecturi bogate, ca la Kogălniceanu, dar producţia lui incomparabil mai mare, activitatea lui în diferitele domenii ale poesiei, forma clară pentru toţi a expunerii sale, măestria cu care imită în limba românească toate tonurile romantismului frances combativ şi biruitor, strălucitor şi colorat, toate acestea îi asigurară primul rang. Vechea şcoală, aşa cum o represintară Eliad şi Asachi, nu sprijinia pe tinerii din noua direcţie, cu toate că aceştia la început se exprimaseră foarte recunoscători faţă de premergătorii lor literari, ba cel de-al doilea se exprimă chiar neplăcut şi cu amărăciune asupra producţiei noii generaţii.

Oposiţia politică obţinu supt Domniile regle-mentare mult mai puţine succese, căci cel puţin în Moldova represintanţii ei aveau în vedere mai mult scopuri personale. Astfel activitatea lor rămase nu numai fără folos pentru ţară, ci aduse, din contra, daune, şi, datorită veşnicelor certuri dintre Domn şi Adunare, consulul rusesc află zilnic prilej de întindere a autorităţii sale. În Muntenia generaţia lui Eliad se luptă numai o singură dată, supt conducerea colonelului Câmpineanu, scoborîtor dintr'o veche familie boierească, pentru

demnitatea națională, țintind, și prin încercări în Moldova, prin călătorii în Apus, la *unirea tuturor Românilor*.

În anul 1837 o comisiune pusă de Adunare se ocupă cu revisuirea legii organice, care se arătase neîndestulătoare în unele puncte. Bine înțeles că toate propunerile fură presintate pentru o ultimă hotărîre consulului rusesc, căci numai acesta avea împuternicirea deplină să-și dea părerea, dacă ar fi ceva de adaus sau de înlăturat [1]. Schimbări care fuseseră primite încă de mult de Adunare aveau totuși nevoie de recunoașterea lor de către micii despoți consulari, sau se amâna admiterea lor în Regulament până când nu venia răspunsul Ministeriului din Petersburg, căruia i se raportase asupra acelui lucru. Comisiunea adoptă în raportul ei final din 23 Mart un ultim paragraf, care lipsia în ediția *Regulamentului* scoasă de Eliad, dar care era cuprins numai în originalul manuscript, ca o anexă mai târzie, încuviințată «printr'o confirmare specială a Înaltei Porți». În acord cu întreaga operă și cu împrejurările de atunci se declară acolo că în viitorime orice modificații ce ar voi să facă mai în urmă Domnul în Regulamentul Organic nu se vor putea înființa și pune în lucrare decît după o intr'adins deslegare a Înaltei Porți și cu primirea Curții Rusiei [2].

Adunarea obștească nu voiă totuși să admită această foarte umilitoare recunoaștere a unei triste atârnări îndoite, prin care Principatele pierdeau formal dreptul de autonomie, multă vreme exercitat, și în tratatele ruso-turce ea gasia și mărturii care puteau sluji ca sprijin al interpre-

[1] Cf. Hurmuzaki, *Supl.* I [4], p. 467: „Le consulat-général ne pourrait admettre aucun changement quelconque".
[2] *Ibid.*, pp. 471-474.

țării lor patriotice. O astfel de cutezanță nu voiă însă s'o îndure consulul rusesc și, pecetluind într'un ton neobișnuit de violent pe boierii munteni, drept supuși legali ai Împăratului său, cavalerul de Ruckmann tună împotriva nerecunoscătorilor, cari uitaseră că Principatele datoresc în definitiv Porții numai tributul, în schimb toate celelalte Puterii «protectoare». Adunarea nu are alt drept decât să cerceteze dacă noile paragrafe sunt de fapt în armonie și cu spiritul legii. Admonestări de același fel i se făcură și slabului Domn, și el făcu singurul lucru ce-i sta în putință: închise Adunarea și puse supt pază militară localul de întrunire[1]. Apoi veni din Constantinopol o poruncă în sens rusesc, și Adunarea convocată în 1838 se supuse în tăcere inevitabilului.

Tot ce urmă după aceia nu are însemnătatea care i se acordă de obiceiu. «Societatea filarmonică», urmărind și scopuri politice nehotărîte, se alcătuia numai din câțiva scriitori și cîțiva membri tineri și bătrâni din corpul ofițeresc entusiasmat pentru «libertate», în care, pe lângă Câmpineanu, se distinseră ca luptători pentru noua direcție Voinescu II[2], Magheru, Tell și cadetul Bălcescu. Societatea nu avu niciun succes, cu toate naivele speranțe ale acestor nemulțămiți și visători. Că ocârmuirea dispuse internarea vremelnică în mănăstiri a persoanelor bănuite, nu înseamnă iarăși nimic; pentru apărarea lor nu se întreprinse altceva decât că se aprobă causa lor în nevinovate cântece de stradă. Că, supt Bibescu, după o puternică luptă și oarecare tulburări, se refusă

[1] Hurmuzaki, X, p. 482 și urm.
[2] In lista de grade ale armatei el se deosebia prin această cifră de un alt ofițer cu același nume.

propunerea de a se da antreprenorului rus Trandafilov învoirea exploatării minelor din Muntenia cu muncitori ruşi şi capital rusesc, hotărât că nu-i o aşa de mare faptă eroică cum se credea în acel timp. Proprietarii se temeau numai de o restrângere a drepturilor lor şi, pe de altă parte, oposiţia sistematică împotriva Domnului ajunsese acum regulă. Se apărau interese proprii şi pe lângă aceasta voiau să supere odată şi pe nesimpaticul Bibescu.

În astfel de nevinovate societăţi literaro-politice erau represintaţi şi tinerii, dar ei nu erau încă în stare să joace un rol în Adunarea obştească. În niciun chip ei nu represintau încă o primejdie pentru continuarea regimului protecţionist rusesc. Cei mai mulţi, ca Bălcescu în Muntenia şi toţi pomeniţii progresişti din Moldova, fără speranţă cu privire la desvoltarea politică, se îndeletniciau cu lucrări literare şi ştiinţifice şi-şi găsiau în ele mângâiere şi mulţămire. Cel mai înzestrat, singurul cugetător printre ei toţi, Kogălniceanu, se acomodă chiar necesităţii absolute şi servi ca aghiotant al lui Mihai Sturdza, fostul său protector. Alţi câţiva se ocupară numai de studiile lor, ca fraţii Brătianu şi C. A. Rosetti, cari făceau parte din clasa mijlocie a micii boierimi Bălcescu se duse la Paris ca să-şi continue pregătirea unei Istorii a lui Mihai Viteazul. Cei din urmă ani înainte de 1848 arată mai curând un fel de linişte în viaţa politică; ba chiar şi mişcarea literară e influenţată de inacţiunea generală. Ediţia *Letopisiţelor*, cum s'a mai spus, nu fu dusă pentru moment până la capăt, *Magazinul* dispare, *Propăşirea, Dacia literară* rămân apariţii trecătoare şi nu deschid calea noilor gazete naţionaliste. Revistele oficiale ale lui Asachi, duşmănos faţă de orice reformă, şi ale lui Eliad, care era acum directorul Archivelor Statu-

lui la Bucureşti şi trecea ca pierdut pentru tovarăşii lui de idei de ieri, duceau numai o existenţă obscură; în Ardeal *Foaia* şi *Gazeta Transilvaniei* îşi continuau numai o existenţă puţin strălucitoare. Burghesimea n'avea de aparat niciun program de reforme: populaţia orăşenească era prea săracă şi prea mult pătrunsă de elemente străine, dar şi prea puţin cultă, pentru ca să poată urmări altceva decât meschinul câştig zilnic. Pentru ţărani se întemeiaseră şcoli numai cu numele; în sate se trăia, ce-i drept, ceva mai sigur ca înainte, cel puţin faţă de arbitrariul financiar, căci trecuse jaful turcesc. Dar de la această îndreptare superficială a stării lor până la formarea simţului demnităţii omeneşti mai aveau un mare pas de făcut aceste sărmani creaturi omeneşti care trăiau şi muriau în părăsire. Ele nu-şi doriau altceva decât de mult pierdutul *pământ*, o bucată de ogor hrănitor; dar faţă de marele boier cu inima împietrită nu se încumetau nici măcar, fie cu oricâtă umilinţă, să atingă acest punct delicat, care sta în legătură cu istoria de suferinţi a *rumăniei*.

CAPITOLUL IV.

Tulburările anului 1848. Lupte pentru Unirea Principatelor.

Cu toate acestea o scânteie rătăcită a zilelor din Februar din Paris căzu şi la Dunărea-de-jos şi aprinse puţin. Şi se găsiră aici destui tineri generoşi cari văzuseră într'însa un adevărat foc nimicitor şi ispăşitor şi comunicară această impresie contimporanilor şi posterităţii [1].

La începutul anului revoluţionar ambii Domni erau ocupaţi cu afaceri proprii şi de Stat de o natură secundară, iar Bibescu putea vorbi cu mândrie de unele fântâni durate acum de curând în Bucureşti. Lui îi exprimă şi Adunarea deputaţilor, convocată în Ianuar, mulţămirea ei nemărgenită pentru osteneala depusă.

Adunarea din Moldova îşi ţinu şedinţile, care durară numai câteva zile, ceva mai târziu, după ce sosiseră acum veştile de la Paris şi boierii mai tineri, cari cetiau numai gazete francese şi literatură francesă, fură răpede şi bine informaţi despre marea operă de reformă acum îndeplinită în depărtatul oraş de pe Seina, în care mulţi dintr'înşii abia de scurtă vreme îşi sfârşiseră sau îşi

[1] V. publicaţia comemorativă *Anul 1848* şi Cesar Colescu-Vartic, *Pagini revoluţionare*, Bucureşti 1908.

întrerupseră studiile[1]. Mihai Sturdza, Domnul, era neliniştit; el se simţia isolat şi chiar tot atât din partea ţării, cât şi dintr'a tiranicei Puteri protectoare. Membrii bătrâni ai boierimii erau în mare parte, şi încă de o bună bucată de vreme, nemulţămiţi cu împărţirea funcţiilor, titlurilor şi micilor favoruri de Curte. Ei formau o veşnic intrigantă opos ţie, de cel mai josnic egoism. Tinerii stateau supt influenţa „spiritului frances", «franţuşchi duh», aşa de urât şi temut la Petersburg, şi nu doriau altceva decât înlăturarea zgârcitului Gospodar din mila Rusiei şi introducerea celor din urmă cuceriri ale omenirii revoluţionate; ei erau pentru o sentimentală, dar neclară eră de «Liberté, Égalité, Fraternité»· Consulul rus, represintantul puterii divine, se arăta foarte şovăielnic faţă de fostul favorit al Cabinetului din Petersburg şi chiar spunea că situaţia lui Sturdza nu se mai poate susţinea. Se urzi în taină o intrigă împotriva lui B bescu, şi îndată apărură în Bucureşti şi în Iaşi generalul Duhamel şi Talaat-Efendi în calitate de comisari extraordinari ai Puterilor suzerană şi protectoare — aceasta amintia timpul când Alexandru Ghica fusese depus —, pentru ca să se achite de o însărcinare nu tocmai lămurită, totuşi foarte însemnată.

De aceia discursurile din Adunarea Obştească moldoveană erau presărate cu alusii şi semnificaţii neobişnuite. Acelaşi om ai cărui censori opriseră într'o gazetă explicarea inofènsivă a cuvântului *Marseillaise* binevoia acum să se pronunţe asupra ultimelor evenimente politice şi împărtăşia că, în încetul mers de desvoltare, care lui i se pare bun, ţara va sămăna cu «un pom bine sădit care face

[1] V. corespondenţa lui Al. Kogălniceanu, în Iorga, *Voyageurs orientaux en France*, Bucureşti 1927.

să apară în vreme frunza, floarea şi doritul rod, iar nu cu pomul a carui înflorire pripită, lovindu-se de agerimea brumelor, s'ar vesteji şi picând s'ar preface în netrebnicie“[1]. Prin aceasta nu se întăria totuşi în nimeni convingerea că Domnia lui Sturdza ar corespunde pe deplin nevoilor ţerii, şi Domnul trebui să se obişnuiască de voie sau de nevoie cu gândul dacă n'ar fi bine să introducă şi el câteva reforme în sensul Regulamentului. El intră în legătură cu capii tinerimii culte şi prin ministrul său, Ştefan Catargiu, ceru să i se facă propunerile corespunzătoare. O întrunire politică publică, convocată la Otelul Regensburg, se ţinu netulburată; chiar partisanilor presenţi ai Domnului ea nu li păru prea revoluţionară. Se pornia de la Sfânta Constituţie codificată, existentă, şi se întorcea iarăşi la dânsa. După ce mulţi chemaţi şi nechemaţi, cunoscuţi şi necunoscuţi — printre ei şi supuşi străini, mai ales austrieci, adecă «Unterthanen», cari de mult jucau un rol în cercurile comerciale şi industriale ale Iaşului — îşi spuseră părerea, se primi cu aplause o hotărâre, scrisă de o mână necunoscută, care presinta o listă de dorinţi politice. În această lungă declaraţie nu era de loc vorba de principiile francese abstracte, ci numai de reforme, pe care le cerea Regulamentul şi care puteau sta foarte bine lângă acesta. Acolo era vorba de garantarea persoanei *(habeas corpus)*, de grija pentru clasa ţerănească, de statistică, de o şcoală naţională, de o bancă naţională, de un mai bun procedeu în numirea funcţionarilor, de acordarea dreptului de petiţionare, de excluderea funcţionarilor Statului din Adunarea legiuitoare, de libertatea cuvântului şi

---

[1] *Anul 1848*, I, p. 170.

altele multe. Tot odată se institui o comisie care să se ocupe mai departe de măsurile sprijinite chiar de Domn.

Dar cei aleşi pentru aceasta nu erau oameni copţi, nici agitatori populari şi prudenţi, dar tot atât de puţin — şi acesta era faptul principal — nişte capete politice. Li lipsia curajul ca să-şi dea pe faţă gândurile. Erau cu toţii odrasle de boieri, tineri de tot, cari nu cunoşteau bine nici poporul din oraşe, nici pe cel de la ţară; cu tot nobilul lor zel, ei nu aveau înaintea ochilor nici-o ţintă, şi de aceia nu găsiră nici mijloacele ca să o atingă. Conducătorul în domeniul literaturii «moldoveneşti», Asachi, un fricos timid, care n'avea nici el idealuri, porecli pe aceşti zgomotoşi tineri: «duhuri aprinse», care inclinau spre o activitate nesocotită[1]. Conducătorul tinerii generaţii, Mihail Kogălniceanu, fu, ce-i drept, cu trup şi suflet pentru o prefacere a împrejurărilor şi mai târziu trebuí să ispăşească pentru revoluţia neizbutită — el fu urmărit fără preget de poliţia lui Sturdza —, dar de comisiunea din Otelul Regensburg nu voi să ţină samă. Membrii acesteia începură tratative cu Sturdza, şi acesta, care, ca în alte casuri, juca poate şi aici numai o comedie, li acordă totul, afară de două puncte, şi acestea erau: disolvarea Adunării şi înfiinţarea unei garde naţionale. «Revoluţionarii» voiau însă «totul sau nimic», şi vestea că după exemplul Parisului revoluţia izbucnise şi la Viena şi în toată Ungaria, îi încurajă la împotrivire. Dar ei se mărgeniră numai la aceasta, să trimită deputaţi la Domn şi să se adune când la cutare prieten, când la celălalt. Ca o altă activitate se mai

---

[1] *Ibid:*, p. 298.

poate cita cel mult că se angajară ca gardă câţiva meşteşugari străini naivi sau dornici de pradă. De altfel populaţia Iaşului se compunea mai bine de jumătate din Evrei, şi locuitorii totdeauna gata de revoltă din mahalalele Tătăraşi sau Ciurchi nu fură chemaţi de tinerii „coconaşi“. Atunci Sturdza îşi pierdu răbdarea, sau cel puţin jucă şi această parte a rolului său; el apăru cu Doamna în casarmă, şi „miliţia“ organisată ruseşte i se arătă cu totul devotată. Principii Grigore şi Dimitrie, dintre cari cel d'intâiu era un om energic, cu toate că fără nicio consideraţie, conrupt şi sălbatec, luară conducerea soldaţilor încurajaţi prin rachiu. Se încunjură cu zgomot şi focuri de puşti casa de adunare a boieriior, şi vinovaţii fură târâţi în lovituri sângeroase la casarmă, închişi sau izgoniţi din ţară. În ziua următoare, la 29 Martie, se ceti pe străzi proclamaţia în care biruitorul anunţa că el mântuise ţara din ghiarele „câtorva netrebnici cu cugetări tulburate [1]“. Urmară apoi până la ocupaţia rusească, care de altfel fu pricinuită de alte motive, numai ostilităţi supt formă de broşuri, printre care se distinse mai ales *„Dorinţile partidei naţionale în Moldova“* a lui Kogălniceanu.

În Muntenia merse mai bine cu împlântarea «arborelui libertăţii». Bibescu nu era de sigur, cum s'a spus mai sus, un om rău, dar el primise de la sfătuitorii săi din Petersbnrg sfatul să nu consimtă la niciun fel de schimbări, „nici măcar cu privire la cel mai neînsemnat punct pus în Regulament“ [3], şi el trebui să urmeze acest sfat.

---

[1] *Ibid.*, pp. 180-181 şi povestirea în traducerea lui Régnault, *Istoria politică şi socială*, II (Iaşi, 1856), de Fătu.
[3] *Anul 1848*, I. p. 328.

Ca şi vecinul său avea şi el de luptat fără preget împotriva unei oposiţii, căci printre boierii bătrâni avea numai favoriţi, ca de pildă Iancu Manu sau Vilară, dar nici un prieten bun; aproape cu toţii îl pizmuiau pentru Scaunul lui domnesc şi pentru îndoita situaţie de vasal cu aparenţe strălucitoare. El îşi făcuse studiile la Paris încă în vremile bune ale absolutismului şi nu recunoştea de loc tovarăşi de idei în tinerii cari se întorseseră acum de la Paris. Nu se putea purta altfel decât cum procedă, şi era de altfel numai un foarte obişnuit om mediocru. De aceia aşteptă foarte corect faptele ce erau să vină, şi anume o *„enquête“* ruso-turcă, afişele de stradă şi mişcările de stradă: nimic din toate acestea nu putu să împiedece. Dar pana la urma el păzi cu conştiinţiositate tratatele existente şi rămase astfel un minunat membru al înaltei societăţi internaţionale europene.

Partidul revoluţionar, care alcătuise şi el în primăvară tot în taină o comisiune, consta din elemente foarte felurite, care se simţiau unite numai într'un singur punct: în lupta împotriva urîtului control rusesc, împotriva blăstămatului protectorat şi a abusului ácestuia de către Rusia, şi împotriva guvernului consular rusesc. În toate celelalte chestiuni, privitor la reforma lăuntrică, la grija pentru ţerani, purtarea faţă de Bibescu, faţă de Poartă, de Ungaria şi Austria erau şi rămaseră cu totul de păreri deosebite. În primul rând intrau înăuntrul partidului, care nu avea o organisaţie proprie, acei oameni cari-şi făcuseră cultura lor intelectuală supt influenţa lui Lazăr: aceştia erau naţionalii, sau mai bine conservatorii. Dintr'înşii făcea parte fostul conducător al oposiţiei naţionale, Câmpineanu, care de altfel era

acum obosit şi nu mai avea vechea hotărîre; în zădar încercă el să-şi joace mai departe, cu păstrarea celei mai mari prudenţe, rolul de mai nainte, ce i se disputa. Apoi era Eliad, om cu mare trecere, care ani de-a rândul avuse însemnătate prin gazeta sa, acum oprită de Bibescu, prin cărţile sale, prin lecţiile sale şi nu în ultimul rând prin relaţiile sale cu populaţia, căci el sta în legătură şi cu locuitorii mahalalelor, cu acei jumătate-ţerani din întinsa împrejmuire a Bucureştilor, cu neguştori ale căror afaceri se desvoltaseră bine supt Regulament, astfel încât căpeteniile lor se bucurau de oarecare consideraţie, şi cu Armenii, cari în zilele de revoluţie îi oferiră ocrotire şi adăpost. Nu era încă nici de cincizeci de ani, dar cu toate acestea se arătau la el urme visibile ale slăbiciunii vrâstei. Scria într'un stil umflat, îi plăcea extraordinar de mult să-şi înfigă persoana pe planul întaiu şi vedea într'însul aproape un representant al divinităţii, o apariţie a lui Hristos; pe oricine-i putea disputa primul rang îl stigmatisa din această pricină ca «trădator» al naţiunii, ca insultător al legilor Cerului. La o viitoare revoluţie, acest romantic de felul lui Lamennais se simţia acum ca un îmblânzitor olimpian al patimilor, ca un profet al liberării nesângeroase şi credea să poată aduce ca învingător ordine şi libertate.

În a doua linie, în ce priveşte influenţa şi maturitatea ideilor, erau tinerii cari-şi făcuseră acum educaţia în patrie, oameni cari cunoşteau bine ţara şi în 1848 puteau acum privi în urmă la munca lor de profesori sau scriitori. Dintre aceştia făceau parte, de pildă, N. Bălcescu şi Ion Ghica, care-i era poate superior celui d'întaiu; cel din urmă era un membru al familiei domnitoare şi un

om ager, se ocupa mai ales cu matematica şi ştiinţile naturale, era duşman oricării exagerări a formei şi oricărui romantism şi trecea drept un spirit înţelept, chiar şi după concepţia orientală. Aceşti oameni voiau o Românie mare, unirea tuturor elementelor naţiunii româneşti într'un singur corp politic. Aceasta nu-i făcea însă să dispreţuiască pentru greul timp al începutului o uşoară relaţie de vasalitate cu Poarta sau o confederaţie a Principatelor dunărene cu ţerile «liberate», Ungaria şi Serbia, poate chiar şi o alăturare la noua Austrie. Fiii marelui boier Dinu Golescu, patru fraţi, cari fuseseră cu toţii crescuţi în Elveţia şi erau conduşi de fratele lor mai mare, Nicolae, viitorul „general Golescu" — vărul lor, Alexandru, un fiu a lui Iordachi Golescu, se asocié cu ei —, corespunzând educaţiei şi originii lor similare, stăteau aproape pe acelaşi punct de vedere cu Bălcescu şi Ghica, pe când alţi fii de boieri, ca Grigore Grădişteanu, inclinau mai mult către felul de a vedea al lui Eliad. Ei scriau şi se purtau în acelaşi chip ca şi imitatorii lui Lazăr emigraţi din Ardeal şi cari ca şi acela aduseseră de peste munţi lumina europeană. În primul loc printre aceştia trebuie numit Laurian, apoi Florian Aaron, precum şi un dascăl mai tânăr, foarte înzestrat, Ioan Maiorescu, mult iubit în cercul său de activitate din Craiova [1]. Ei legau de idealul naţional, ca şi Bălcescu şi Ghica, o deosebită grijă pentru ţerani, a căror deplină liberare socială, politică şi economică trebuia să formeze condiţia premergătoare a unui viitor asigurat al naţiunii unite. În chip caracteristic scrise Bălcescu, dar numai după neizbânda revoluţiei, şi anume la Pa-

---

[1] V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu*, Craiova.

ris, a sa *Question économique*. Şi unii Moldoveni, cari veniseră în ţara vecină, ca bine pregătitul ştiinţificeşte Ioan Ionescu, un economist, un cugetător clar şi un desăvârşit economist practic, se mişcară pe acest drum, care singur ducea la ţel [1].

Părerile corpului ofiţeresc se apropiau mai mult de acelea ale lui Eliad. Miliţia munteană avea câţiva conducători ruşi, dar şi prusieni — Engel din Brăila —; comandantul lor, care purta titlul de colonel, era Ioan Odobescu, un desăvârşit partisan al Rusiei. Alţi câţiva ofiţeri superiori îşi începuseră cariera supt steagurile lui Tudor — aşa lipsitul de cultură şi ridicul de simplistul maior Solomon, un *famulus* al lui Odobescu [2] —, alţii se distinseseră supt steagurile creştine abia în timpul războiului ruso-turc din 1828-1829; în această situaţie se aflau colonelul Tell, un ambiţios, care mai târziu se crezu odată aproape Domn [3], şi Gheorghe Magheru, care începuse comandant al jandarmilor împotriva haiducilor din Oltenia şi mai târziu aduse Ruşilor însemnate servicii ca foarte cutezător şi foarte iubit comandant al Oltenilor în felul „Domnului Tudor“. În anul 1848 acesta din urmă ocupa situaţia de administrator în judeţul Romanaţi. Şi Bălcescu fusese cadet, şi tot aşa poetul Alexandrescu, poetul Cârlova, Ioan Voinescu II, şi chiar Ioan Brătianu, care abia în 1848 îşi dăduse demisia. Membrii corpului de cadeţi din Bucureşti erau cu toţii aprinşi pentru idealul libertăţii, şi în această direcţie lucra cu mai mult zel tânărul Magheru, un nepot al lui Gheorghe.

---

[1] V. G. Bogdan-Duică, *I. Ionescu de la Brad*, Bucureşti, 1925.
[2] Am retipărit Memoriile lui la Vălenii-de-Munte.
[3] N. B. Lăcusteanu, *Ion Heliade Rădulescu: Scrisori din exil* (Bucureşti 1891).

În sfârşit pe primăvară sosiră din Paris tineri studenţi aparţinând clasei boiereşti mijlocii, cari nu voiau să creadă într'o îngrădire în spaţiu a revoluţiei francese. Unul dintr'înşii, C. A. Rosetti, se ocupase şi cu poesia şi se bucura de aceia de ieftena reputaţie de poet. Desinteresat în cel mai înalt grad, stăpânit de ideale filantropice, căsătorit cu o eroică Englesă, nobilă în cugetare, Rosetti credea realisabilă în cel mai apropiat viitor o înfrăţire idilică a tuturor oamenilor, şi entusiasmul său se manifestă în timpul revoluţiei prin nesfârşite imnuri sentimentale către libertatea scoborâtă din cer. Tovarăşul său de idei, Ioan Brătianu, se înflăcăra, din potrivă, pentru violente scene de stradă, pentru procesiuni şi discursuri pe „Câmpia libertăţii“ şi pentru o ridicare a marii masse a „poporului“ împotriva „despoţilor“. Lui trebuie să i se socotească ca un merit că, trăind exclusiv pentru politică, era singurul care vedea limpede în faţa ochilor ţinta sa şi stăruia mereu şi cu noroc către ea; era şi singurul care a atins resultate practice.

Marea boierime era pentru Regulament; căci cu toţii voiau pentru ei înşişi puterea, situaţia cea mai înaltă; aceasta se aplică lui Gheorghe Filipescu cât şi lui Constantin Cantacuzino şi fiecărui membru din familia Creţulescu. De aceia se şi certau unii cu alţii şi erau aşa de slabi faţă de o mână de «revoluţionari». Ţeranii nu voiau nici libertate, nici egalitate, nici constituţie, nici republică: toate acestea li se păreau ca închipuirile unor rătăciţi. Ei voiau numai pământ, pământ propriu, cu drept de moştenire, pe care şi mulţi dintre revoluţionari voiau să li-l dea.

Aceasta era pentru ei chestia cea mai însemnată; restul numai o aparenţă strălucitoare şi

trecătoare. În fond e vorba aici numai de simple particularități biografice ale persoanelor interesate, care abia mai târziu ajunseră însemnate. De aceia în întregul mers al revolnției[1] trebuie să se deosebească două părți: cea politică, mai puțin însemnată, și cea socială.

La început izbucnirea mișcării întârziè din pricina unor întâmplări neprevăzute. În această vreme însă se întâmpla ceva măreț într'un alt colț al pământului românesc și o parte din partisanii unei reforme părăsiră chiar Muntenia, ca să iea parte la aceastălaltă mare manifestare românească. Laurian și Ioan Maiorescu se duseră în Ardeal, pentru ca acolo, în unire cu ceilalți conducători ai inteligenței românești, Barițiu, patrioticul editor liber cugetător al „Gazetei Transilvaniei“, și Bărnuțiu, dascăl la Blaj, să accentueze particularismul națiunii «valahe» față de tendințile de nivelare proclamate de revoluționarii unguri: Ceia ce se întâmplă la Blaj în Aprilie și Maiu nu poate fi însă bine înțeles, dacă nu se ieau în considerație prefacerile care se petrecuseră în Ardealul românesc din zilele lui Lazăr.

În Ardeal de multă vreme nu se schimbase nimic, nu se petrecuse nimic spre înlăturarea vechii nedreptăți; se ordonase numai stabilirea unui nou *urbarium*, potrivit cu ideile umanitare stăpânitoare, pentru a asigura iobagilor o viață ceva mai suportabilă. Pentru a trata asupra acestor lucruri se convocaseră dietele ardelene. În acestea precumpănia însă elementul aristocrat unguresc, și reforma, care trebuia să aducă ușurarea — despre o mântuire nu mai putea fi vorba acum —, se amâna dintr'un an pe altul. Când apoi în anul 1811 veni timpul absolutismului deplin, fără nicio re-

[1] Din Iunie până în Septembre 1848.

presintanță provincială, însăși Cârmuirea se apucă, ce-i drept, de lucru, dar tocmai în Ardeal dăinuia încă, întocmai ca și mai nainte, Guvernul transilvănean, cu marii și micii săi funcționari, de privilegiați îndărătnici. Din pricina acestora Împăratul Francisc, care în 1819 visită personal țara, primi atât de multe plângeri întemeiate dela țerănimea română apăsată, că nu avu încotro și trebui să intervină. Atunci, cu prilejul conscripției din 1819, se puse basa unui *urbariu* general, dar acesta se sprijin'a în realitate pe un fundament rău, pentru că datele interesaților erau în cea mai mare parte false; chiar și iobagii fură amăgiți să facă declarații neadevărate prin răspândirea știrii, de către proprietari, că greutatea impositelor va fi proporțională cu moșia fiecăruia. Apărătorii trecutului rău, cari împiedecau orice progres și-l făceau ilusoriu, nu se simțiau însă de loc siguri în mijlocul nemulțămirii crescânde, în groaznica amintire a băii de sânge din timpul revoluției lui Horia, și în anul 1831 o panică absolut neîntemeiată cuprinse pe nobilii din provincie, așa că dânșii, de teama vre-unui revoluționar «valah» invisibil, aducător de răsbunare, fugiră în toate părțile.

În anul 1834 viața constituțională începu iarăși în Ardeal cu restabilirea din nou a vechilor privilegii istorice și toate chestiunile însemnate fură desbătute de la capăt în ședințele dietale. Acum, intelectualii maghiari își găsiseră iarăși o ocupație exclusivă, căci asupra împrejurărilor presente și viitoare ale națiunii ungurești scrisese elocventul comite Ștefan Szechényi, un înflăcărat al neamului, dar tot odată un cugetător cuminte și sistematic și pe care chiar protivnicii săi îl numiau «marele Ungur», iar voacea limpede și inspirată găsise peste tot un puternic răsunet. În noua lume

de manifestare a energiilor naţionale ungurimea n'o mai putea duce aşa mai departe: o naţie de cel mult cinci milioane de oameni poate întemeia, ce-i drept, o cultură, dar în niciun cas nu poate cuceri, cum cântau poeţii acelei perioade, «jumătatea lumii» pentru «magyar ember». De aceia soluţia era: maghiarisarea! Cel puţin pentru viaţa externă, socială, naţional-ungurească trebuiau câştigaţi acum Slavii şi Românii, cari fusesera odinioară învinşi de strămoşii arpadieni, Chestia ţerănească rămase acum cu totul pe planul al doilea, şi abia în anul 1847 se termină *urbariul*, dar acesta însemna o astfel de consfinţire a drepturilor feudale existente, încât Cârmuirea se temu să facă ştiut poporului opera aşteptată de multă vreme. Proprietarul îşi păstra tot ce avea, pământ, venituri şi apăsătoarele *servitia*, care nici nu erau măcar lămurit descrise; ba încă primiră dreptul de a preface din nou în *alodlal*, după bunul său plac, pământul cedat iobagilor, adecă să-l dobândească, să-l confisce.

Toate acestea se retraseră acum, şi biruinţa partidei democratice revoluţionare de supt Slovacul maghiarisat Kossuth, care, pe basa drepturilor omului, voià să sancţioneze nedreptatea naţională a suzeranităţii ungureşti cu privire la toate fenomenele politice şi culturale, această biruinţă, obţinută cu mari aplause, aruncă toate cărţile urbariale, bune sau rele, între vechiturile amintirii pur istorice. Lupta împotriva sistemului german representat de Austria, maghiarisarea Statului şi a vieţii culturale, acestea erau ultimul ţel urmărit cu îndărătnicie, care li juca înaintea ochilor. Se vorbia chiar despre introducerea limbii ungureşti în slujba bisericească a Românilor uniţi şi neuniţi.

şi aceasta ar fi fost o nemai auzită crimă, atât faţă de tradiţia Bisericii, cât şi de naţionalitate. În 1842 se propuse chiar un proiect de lege pe basa căruia în răstimpul unei perioade de zece ani se impunea ca datorie învăţarea pretinsei limbi a ţerii de către toţi slujbaşii Statului şi ai Bisericii; dar chiar Saşii răspunseră la aceasta că adevărata limbă a ţerii e doar cea „valahă" !

Faţă de astfel de planuri şi atacuri, Românii erau aşa de nearmaţi ca niciuna din naţiile privite de Unguri ca o pradă. Ei n'aveau de partea lor decât ceia ce avuseră totdeauna pentru ei, fără folos practic, adecă numărul şi conştiinţa că dreptatea e de partea lor. În schimb însă li lipsia până în preajma anului 1848 orice conducere, căci aşa ceva nu găsiau ei în niciuna din cele două Biserici ale lor, şi nici în pătura intelectuală. Bogatul, bine văzutul episcop din Blaj, Bob, care păstorise vreme îndelungată peste uniţi, murise în 1830, plâns mai mult de canonicii săi decât de poporul român, căci izbutise să gonească din reşedinţa sa episcopală şi din diecesa sa toate personalităţile marcante, cei mai buni oameni din vremea lui. Lui îi urmă Ioan de Lemény, un om care, coborâtor dintr'o familie a micii nobilimi, fusese crescut catolic şi n'avea niciun simţ pentru interesele mai înalte ale naţiei sale. Personal, el se iscălia ca nobil ungur, permitea, unde putea; şi chiar sprijinia introducerea limbii maghiare în diecesa sa. Arhipăstorii din Biserica lui îi urmau exemplul, vorbiau o limbă străină şi dădeau copiilor lor o educaţie străină. Mai mult decât oricare altă circumstanţă vorbeşte pentru sentimentele lui Lemény inspiraţia lui de a ţinea la înmormântarea lui Bob, ca om bine crescut, discursul funebru în ungureşte, în faţa publicului adunat,

român şi neromân. Supt el gimnasiul din Blaj, devenit liceu, primi o însemnată întărire şi îmbogăţire de forţe dăscăleşti: după Timoteiu Cipariu, care-şi începu cariera de dascăl încă din 1829, fu chemat în 1831 Simeon Barnuţiu ca profesor de filosofie şi istorie universală. Dar de sigur că nu trebuie pus pe sama lui Lémeny dacă aceşti dascăli şi-au văzut de slujbă în sens naţional.

Şi episcopul neunit din Sibiiu, Moga, avu o lungă carieră; el supravieţui chiar colegului său Bob. Moga era un bătrân bun — foarte bătrân şi foarte bun —, dar nu era făcut să spună un cuvânt energic în chestia naţională şi culturală. Toată viaţa a fost mulţămit să fie cel d'intâiu episcop neunit de neam românesc cu reşedinţă statornică, recunoscută.

Dintre represintanţii tinerei generaţii româneşti din Ardeal foarte mulţi trecuseră în Principate, căci acolo, cu toată censura şi supravegherea rusească, puteau totuşi să lucreze în mult mai mare grad pentru desvoltarea culturală a neamului lor. Laurian şi Ioan Maiorescu au mai fost numiţi, dar şi înaintea lor Moldova avusese din Ardeal dascăli desăvârşiţi. Însă nici în patrie n'au rămas oameni neînsemnaţi, de şi niciunul din ei nu se poate egala cu vre-un membru din foasta grupă de scriitori. Omul care aici se poate compara cu Eliad sau Asachi, şi anume mai mult cu cel d'intâiu, căci ca şi acela a urmărit scopuri politice-naţionale, a fost Gheorghe Bariţ—se iscălia Baritiu—, care de la 1836 fu director de şcoală la Braşov, chiar lângă hotarul Munteniei, şi care de la 1838 scoase *Foaia pentru minte, inimă şi literatură* şi încă şi o gazetă populară, care a fost tipărită cu litere chirilice cunoscute de toţi şi care cuprindea tot felul de articole literare nepolitice, mai mult

în tonul pe jumătate glumeț al vorbirii obișnuite. Aceste organe se răspândiră și în Principate, pe care Barițiu le visitase împreună cu Cipariu, și făcură mult bine. Dar lui Bariț, ca și întregului și întinsului său cerc de acțiune, îi lipsia încrederea statornică în biruința finală a mișcării naționale, și lui în deosebi și pornirea spre faptă, spre fapta mult dorită, hotărâtoare în clipa priincioasă, pe care ți-ar da-o împrejurarea.

Canonicii din Blaj ridicaseră obiecții în 1842 împotriva faimosului proiect de lege care trebuia să forțeze învățarea și introducerea generală a limbii maghiare și-și exprimaseră în cuvinte energice părerea că poporul românesc ar putea părăsi formele culturale latine cel mult cu scopul ca să primească altele naționale, dar nici de cum să adopte o limbă imperfectă, care ca producții literare e chiar mai săracă decât a lor[1].

Aici lucra pentru un mai bun viitor al compatrioților săi Simion Bărnuțiu, care preda în românește, și acesta era pentru învățământul superior o inovație însemnată, apoi Cipariu, care ca autodidact își însușise o cultură enciclopedică, și care în Biblioteca sa întrunia manuscripte orientale, ale căror limbi îi erau bine cunoscute, cu scrieri teologice și ultimele noutăți din literatura universală. Ca muncitor neobosit, aproape fără nevoie de somn, sta el nopți întregi ocupat cu cele mai felurite chestii, nepierzând însă niciodată din vedere scopul final și anume: stabilirea unei limbi literare românești definitive, care să păstreze și legătura cu întreaga istorie a limbii, dar și cu dialectele vorbite. În chestiile politice însă, eruditul canonic avu o atitudine nehotărâtă, pe când Ba-

[1] Tipărit în Papiu, *Istoria Romanilor din Dacia Superioare*, II, p, 274-277.

rițiu, care nu era un cleric, se pronunță cu mult mai clar, și de aceia fu mult mai cunoscut și mai iubit.

După câtăva vreme Bărnuțiu părăsi profesoratul său din Blaj ca să studieze dreptul la Sibiiu, căci într'însul găsia un sprijin pentru ideile sale politice, și aici își câștigă, ca mai înainte dincolo, o mare popularitate. Studenții sibiieni intrară apoi în slujba Statului, și de aceia nu trebuie să ne mire că în anul 1848 nu mai puțin de treizeci de funcționari români erau angajați la grefa din Oșorheiu, cea mai înaltă instanță judecătorească din Ardeal. Între dânșii se bucură de o autoritate recunoscută de toți Avram Iancu, un tânăr aprins, proprietar în munții Abrudului, unde fantoma lui Horea rătăcia în spirite, cerând mereu răsbunare, și nu mai puțin tânărul Papiu Ilarian, care arăta o inclinare deosebită pentru studiul istoriei.

După ce Kossuth porni revoluția ungurească, în Ardeal se începu realisarea ultimului articol al noii constituții «ungurești», adecă înfăptuirea unirii Ardealului cu Ungaria. Toată populația ungurească împărtăși cu însuflețire această măsură mântuitoare, care trebuia să creeze din cele două țeri ungurești o singură mare «patrie». Sașii erau, ca de obiceiu, reservați, neîncrezători și șovăielnici și pe lângă acestea despărțiți între ei în mai multe direcții. În ce privește Românii, de cari atârna *materialicește* posibilitatea îndeplinirii Unirii, mulți dintr'înșii erau rău informați despre starea lucrurilor, și chiar un învățat așa de capabil cum era Cipariu putu să se pronunțe în al său *„Organul luminării“*, tipărit cu litere latine pentru Unire, că e o necesitate neînlăturabilă și în definitiv chiar binefăcătoare.

Totuși Bărnuțiu era de altă părere. Părinții lui

muncisеră ogorul străin în sudoarea frunţii, şi lui ca tuturor celorlalţi îi părea în primul rând necesară desfiinţarea semi-sclăviei omeneşti de către dieta ungurească; dar această mare biruinţă, în folosul Românilor ardeleni încă neliberi, nu se putea căpăta decât dacă erau pentru unire. Aceasta însă nu o voi Bărnuţiu: conaţionalii săi nu trebuiau să primească acest bun ca milă de la chinuitorii lor, zvârlită celor ce aparţineau unei *plebs tributaria* fără nume; el înţelegea unirea mai degrabă, dacă mai ales era să se facă o unire, ceia ce el nu o socotia de loc necesar, ca o învoială pe care trebuia să o încheie, contractanţi cu drepturi egale, de o parte o naţiune tiranică, plină de căinţă, şi de alta o naţie care acum a ajuns la deplina conştiinţă a demnităţii sale şi care pretindea răsplata amarei sale munci, până acum nerăsplătită.

Aceste păreri fură exprimate întâiu la Sibiiu în proclamaţii netipărite, fără nicio iscălitură, şi studenţii recunoscură într'însele exprimarea propriilor lor idei. De altă parte, focul mocnia acum între şcolarii din Blaj, şi arestarea Românului Micheş, care părea suspect politiceşte, dete prilejul unei agitaţii. În sfârşit în Oşorheiu funcţionarii români nu voiau să iscălească petiţia pentru unirea cu Ungaria decât cu anumite condiţii. Când în fine sosi şi aici o ştafetă din Blaj şi când şi proclamaţia lui Bărnuţiu fu cunoscută, atunci toate elementele necesare mişcării erau unite.

Nu se mai gândiau acum la mici întruniri de intelectuali, nici la polemice prin articole de gazetă şi broşuri, ci numai la o mare întrebare a poporului, fără deosebire de credinţă. Această adunare generală — se gândiau pentru aceasta la exemple din istoria vechei Rome, căci ideile unui

Petru Maior intraseră acum în sângele mulţimii — trebuia să aibă fireşte loc la Blaj, cel mai mare centru cultural românesc, şi trebuia pregătită printr'o consfătuire cu ţeranii. Când şcolarii din Blaj se duseră acasă de vacanţă, primiră de la unii din dascălii lor însărcinarea să poftească pe consăteni pentru Dumineca Tomei la Blaj, pentru ca acolo să se poată consfătui asupra îmbunătăţirilor necesare stării lor. Aici, în Ardeal, toată naţiunea era un singur trup, căci, cu toată lipsa de şcoli primare, stăpânia aceiaşi ideie. Intelectualii şi chiar membrii clerului înalt erau doară cu toţii numai fii de ţerani şi de popi. Astfel în ziua hotărâtă şi cu tot urletul de turbare al duşmanilor, cari vedeau iarăşi în ochii lor un Horea sângeros şi vărsător de sânge, se îngrămădi la Blaj o uriaşă mulţime de popor de rând, ca la o serbătoare, la o serbătoare naţională cugetată şi modestă, dar ţinută cu demnitate. Episcopul Lemény trebui să se supună inevitabilului şi în calitatea sa oficială chemă la dânsul pe cei mai cuminţi dintre fiii spirituali ai poporului. Din Sibiiu pornise aceiaşi îmbiare pe un ton ceva mai pătrunzător. Noul episcop de aici, abia ales, era încă ocupat cu drumurile ce trebuiau făcute pentru înscaunarea sa; el se numia Andrei Şaguna şi era fiul unui negustor din Gabrova, un «Aromân». Locuise copil în casa rudei sale de pe mamă, Grabovschi, un negustor patriot din Pesta, şi după sfârşitul studiilor devenise un zelos apărător al drepturilor Românilor, bărbat cu un caracter puternic, fără teamă în faţa duşmanului pe care-l combătea cu armele dreptului şi ale culturii. Lemény încercă tot posibilul ca să disolve adunarea, dar nu izbuti. Studenţii vorbiră mulţimii, care, ce-i drept, înţelegea numai în parte despre ce era vorba, dar

cu toate acestea îşi scoase cu bucurie din cele auzite o singură bună vestire. Apariţia lui Bariţiu încuraja, precum şi veştile din Banat, unde încă multă vreme înainte Eftimie Murgu, un fost profesor la Iaşi, agitase, pentru ca să rătăcească apoi mai multe luni de zile prin temniţi. În realitate nu era vorba numai din punct de vedere geografic, ci şi din cel religios de o adunare generală a Românilor, care se ţinu în numele lui Dumnezeu, al Împăratului şi al Dreptului, căci numai din cele două d'intâiu putea decurge al treilea. Cereri ca recunoaşterea naţiunii româneşti, a religiei româneşti, a dreptului românesc de proprietate şi a limbii româneşti — programul lui Cipariu — fură primite cu aclamaţie şi se hotărî chiar să se ţină o altă adunare tot la Blaj, în luna Maiu.

Aceasta o întrecu încă pe cea dintâiu şi arătă în chip strălucitor cât era de numeroasă, cât de primitoare de cultură şi în ce măsură era vrednică de ea această sărmană *plebe* a «Valahilor». Veniseră, după socoteala celor de faţă, cam la patruzeci de mii de ţărani în albele lor straie de primăvară şi erau chiar şi străini din Moldova — printre aceştia şi viitorul prim Domn al României, Alexandru Cuza[1] — laolaltă cu întreaga inteligenţă româno-ardeleană. Şi măreaţa represintaţie fu încoronată prin aceia că în faţa maselor populare, care acoperiau întreaga câmpie întinsă de pe apa Târnavei, «Câmpia libertăţii», în grupe deosebite, vorbi însuşi Bărnuţiu. El ţinu o lungă cuvântare, mult prea savantă ca să fi putut răspândi într'adevăr lumină, dar totuşi fu ascultată ca o evanghelie. Şi nu mai puţin înălţătoare fu clipa în care apărură alături ambii episcopi ca să anunţe că

---

[1] Bariţiu, II, p. 569.

eĭ sunt gata să păşească înainte ca fraţi buni întru Hristos, pentru binele neamului lor.

În protocolul formal al adunării se declară că naţiunea românească a ţării ardelene făgăduieşte să fie credincioasă Împăratului, de aceia depune solemn jurământul de credinţă şi totodată se declară naţiune de sine stătătoare, cu drepturi depline [1].

Apoi la 28 Maiu, cum şi era de aşteptat, dieta transilvăneană, în care erau represintaţi aproape numai Ungurii, votă unirea.

Comitetul Românilor stabilit în Maiu nu găsi însă calea adevărată şi nici nu produse nimic. Cei doi episcopi se duseră, ce-i drept, ca membri ai Adunării naţionale a ungurimii unite la Pesta, dar nimeni nu auzi vre-odată cuvântul lor. Manifestaţiile soldaţilor români nu avură niciun succes practic, căci guvernatorul ţarii, Puchner, şovăia încă. Laurian, care lucra în Sibiiu, încercă în zădar să înjghebeze un protest; dar comandantul imperial îl arestă pentru aceasta. În acest timp era de aşteptat pe curând un conflict între Împărat şi Ungurii «liberaţi», şi în munţii lui Horea sta acum gata urmaşul său prin graţia dumnezeiască, Avram Iancu; el ajunsese, din avocat şi funcţionar, comandantul unei oştiri lui însuşi necunoscute. O tainică organisaţie cu prefecţi, tribuni şi căpitani se întinse în toată ţara de la munte şi, ca şi în alte ţinuturi, Ungurii, îmbătaţi de libertate, provocară şi aici desordine, ucigând ca petrecere de timp pe ţeranii «valahi», abia socotiţi ca oameni. Astfel de fapte rămaseră neuitate şi neiertate, şi se aştepta, ca o mare serbătoare, clipa răsbunării sângeroase. Acesta fu rodul cuvântarilor ţinute la Blaj.

---

[1] *Ibid.*, p. 119 şi urm.

În această vreme sosise la București, ca supraveghetor și sfetnic, generalul rus Duhamel. El vorbi mult cu Domnul și strânse de peste tot informații, dar resultatul lor nu ni este încă știut, căci pentru astfel de cercetări archivele rusești sunt încă tot închise. Se duse apoi în Moldova, după ce obținu oprirea apariției *Curierului românesc* și închiderea graniței din spre Austria pentru introducerea foilor românești din Ardeal; și nici la o mai departe activitate a profesorilor ardeleni în Țara-Românească nu mai era acum de gândit, datorită tot îngrijirii lui. În sfârșit Domnul ordonă arestări, de care scăpă totuși câte un partisan al reformei printr'o dispariție la timp. Această măsură nu atinse totuși nici pe Ioan Ghica, care plecase încă din Maiu într'o misiune de încredere către împuterniciții turcești [1], și nici pe Eliad, care căpătase mai întâiu concediu în străinatate pentru lucrări științifice și care porni apoi fără zgomot spre Oltenia. Aici mai urmăria el și scopul să proclame revoluția în numele poporului neîntrebat mai înainte; frații Nicolae și Constantin Bălcescu însă se duseră în unele ținuturi muntoase cu scopuri de agitație, dar nu avură nicio izbândă. Eliad avea gata o proclamație concepută în formă de oracol, în care se vorbia mult de Hristos, de Evanghelie și de principii sfinte; în douăzeci și două de paragrafe ea cuprindea și multe lucruri bune, dar încă și mai multe inaplicabile, imitații ale declarațiilor și hotărârilor din Paris și Viena. Așa se prevedea de pildă o alegere a Domnului numai pe cinci ani de către popor: o astfel de măsură ar fi crescut în cel mai mare grad nesiguranța. Nu-i sigur dacă și comitetul revoluționar încuviințase de fapt acest elaborat li eraro-romantic, dar, personal pentru Eliad,

[1] *Anul 1848*, I, pp. 398-9.

acest copil al musei sale represinta cele mai urgente reforme: realisarea programului său trebuia să aducă neîndoios „regenerarea“ urmărită de dânsul.

Miliţia munteană avea de îndeplinit în primul rând sarcina jandarmeriei şi pe lângă aceasta însă avea să poarte grija şi de paza carantinei la Dunăre; de aceia fuseseră aşezate mari detaşamente în porturile de Miazăzi ale Principatului. În Celeiu comanda o avea Zalic, fiul soţiei lui Eliad, în Islaz, nu departe de acolo, maiorul Pleşoianu, un partisan al «regeneratorului». Craiova adăpostia pe duşmanul revoluţiei, administratorul Iancu Bibescu, fratele Domnului, şi aici trupele erau credincioase regimului. În judeţul vecin, din potrivă, Magheru ocupa funcţia de administrator. In sfârşit în aceste ţinuturi olteneşti se bucura de o mare trecere popa Şapcă. Atunci fură chemaţi la Islaz câţiva ţerani, se ceti Constituţia, se ţinură cuvântări, şi această mare faptă fu adusă la cunoştinţa poporului, precum şi a Domnului, care era socotit drept un credincios partisan al Constituţiei. Tot odată se alcătui dintre persoanele presente un Guvern provisoriu: Ştefan Golescu şi Tell, Şapcă, Pleşoianu şi Eliad intrară într'însul. În Caracăl şi Craiova membrii acestui «Guvern provisoriu», care făcea propuneri de reformă Domnului, fură primiţi cu alaiu mare. Partisanii Regulamentului se retraseră acum în spre munte. Eliad, mândru de izbânda sa, se gândia îndată să repete mişcarea lui Tudor şi să-şi câştige pentru acest scop o oaste mereu crescând de ţerani şi soldaţi; Magheru înrolase de curând câteva trupe de panduri pentru apărarea lui Bibescu, şi se putea continua în acelaşi chip. El se mai gândia însă şi la o desbatere a celorlalte chestii într'o mare Adu-

nare Națională înarmată, în fața porților Bucureștilor. De altfel abia se poate admite că singur ar fi putut ajunge de fapt fără piedeci serioase așa de departe, cu toate că punea mare temeiu pe popularitatea sa. Dar chiar în drum află că Bibescu, constrâns de o mișcare populară, recunoscuse Constituția și că alături de el venise un Ministeriu revoluționar, un Ministeriu din care, afară de tribunii de la Islaz, mai făceau parte și N. Golescu, N. Bălcescu, C. A. Rosetti și Odobescu. Curând după aceia se află, iarăși, că Domnul prin abdicarea sa și prin plecarea în străinătate lăsase de fapt puterea în mânile aleșilor poporului — fără să fi spus de altfel aceasta. Capii mișcării din Oltenia porniră atunci spre București în cea mai mare grabă, schimbând încetul mers pe jos cu mijlocul mai răpede de transport cu trăsura.

Aici schimbarea se făcuse în modul următor: în timpul unei plimbări a lui Bibescu se trase asupra lui dintr'o trăsură în care erau trei tineri: glonțul se opri în epoleta Domnitorului. A doua zi acesta voi să imite lovitura care-i reușise lui Sturdza la Iași. Merse la casarmă, dar nu găsi aici dorita supunere necondiționată. Cadetul Magheru, înștiințat acum, de sigur, de această nereușită, apăru în Lipscani și ceti proclamația lui Eliad, în fața unui cerc de ascultători pe cari-i adunaseră câțiva șefi de bresle și Ion Brătianu. De aici mulțimea porni spre palat, unde găsi pe Bibescu gata de orice; aceasta se petrecu la 23 Iunie. Față de acestea consulul rusesc trimese fără zăbavă Domnului o scrisoare grosolană, și plecă. După două zile Bibescu făcu la fel, după ce declarase că el nu-i potrivit pentru asemenea împrejurări. În noul „Guvern provisoriu“ erau repre-

sintate persoanele de la Islaz, afară de preotul Şapcă şi Pleşoianu, şi lor li se asocie acum negustorul Scurti. Revoluţionarii mai tineri ocupară posturile de secretari, în număr de patru, sau de miniştri; la acestea din urmă fură chemaţi Câmpineanu şi iarăşi Odobescu, care avea în mâna sa trupele Capitalei. Mitropolitul Neofit, un om nevrednic, care se scoborâse până la cele mai josnice linguşiri faţă de Rusia, şi tot odată era un amărât duşman al lui Bibescu, acelaşi Neofit care începuse acum agitaţii cu boierii mari, trebui să iea presidenţia unui Guvern, în ai cărui membri el vedea numai «rebeli». Se aranjă o mare solemnitate cu prilejul prestării jurământului pe tricolor, şi aceasta avu loc chiar pe câmpia lui Filaret, care de acum încolo fu numită Câmpia Libertăţii. Apoi se aşteptsră numai membrii absenţi ai Guvernului.

Când aceştia sosiră, Brătianu şi Rosetti fură cei dintâiu cari-şi deteră demisia din funcţia lor. Apoi Odobescu se simţi jignit de prezenţa celorlalţi eroi triumfători. El intră în înţelegere întâiu cu Solomon, cu dragomanul rus şi apoi cu «proprietarii» cari se credeau ameninţaţi în interesele lor personale prin articolul din Constituţie care făgăduia ţăranilor desrobirea în schimbul unei despăgubiri date proprietarului. Se pregăti o lovitură de Stat, şi membrii Cârmuirii căzură de-a dreptul în cursă. Supt pretextul că vor să-şi exprime credinţa şi supunerea lor, câţiva ofiţeri — cei mai mulţi erau dintre aceia cari nu fuseseră câştigaţi încă pentru revoluţie, — apărură în faţa palatului, şi, când se ivi şi un comitet al clubului proprietarilor, tribunii presenţi fură arestaţi. După ce se întâmplă aceasta, Odobescu se arătă totuşi foarte nehotărât şi nu fu în stare să iea o măsură.

Brătianu ațâță mulțimea împotriva soldaților, și în tulburarea aceia naivul Solomon dădu din nepricepere ordin să împuște, așa încât câțiva oameni căzură jertfă acestei hotărâri. El fugi, însă după câteva ceasuri se predete Mitropolitului. I se făcu proces lui și lui Odobescu, dar la o executare a sentinței biruitorii nu se încumetară.

În acest moment ajunse vestea că Rușii, pe cari Sturdza îi chemase în Moldova, ar fi acum la hotarul muntean. La o împotrivire nu era de gândit; nevrednicul guvern fugi. Neofit aduse lucrul la cunoștința consulului rus, care din Moldova urmărise desfășurarea evenimentelor în Muntenia. Atunci marii boieri Teodor Văcărescu și Emanoil Băleanu luară în mânile lor guvernul. Dar Brătianu, care aflase că zvonul unei năvăliri rusești era născocit, «revoluționă» gloatele Bucureștilor, insuflă încredere chiar și soldaților lui Odobescu și chemă îndărăt «guvernul provisoriu». Acesta se întoarse plin de îngâmfare, lăudându-se cu «o jertfă pe care încă nimeni n'a făcut-o[1], pentru a numi comitete și a primi deputății. Și, fiindcă vorbele sunau frumos, iar oamenii erau obișnuiți cu supunerea către orice fel de Cârmuire, nu lipsiră astfel de deputății.

Faptul hotărâtor însă trebuia să vină din afară, căci totul atârna de purtarea Porții. Rușii aveau nevoie de învoirea turcească dacă voiau să intervină și să culeagă foloase. Revoluționarii nădăjduiau la rândul lor iarăși să câștige pentru ei pe Turci, cari se aflau supt conducători liberali. Când totuși Soliman-Pașa, fost ambasador la Paris, ajunse la Giurgiu cu o mică oștire, ei văzură cu uimire că guvernul turcesc nu voiă să recunoască

[1] *Anul 1848*, II, p. 229. Cf., referitor la revoluția din Principate, C. Colescu-Vartic, *1848, zile revoluționare* (București 1898).

aceasta. O dorinţă a lui Soliman fu îndată împlinită; în locul celor şase administratori, cari nu administrau nimic, ţara nu mai avu de-acum decât trei din ei, locţiitori ai Domnului *(locotenenţă domnească)*: Eliad, Tell şi N. Golescu. Ceilalţi trei nu mai formau de-acum, pentru tovarăşii de idei, dacă nu şi pentru public, decât «Guvernul sfătuitor». Soliman apăru şi în Bucureşti, ţinu un discurs în faţa unei adunări a notabililor şi se minună de strălucitele serbări, cu cântec şi danţ, organisate în cinstea lui. Apoi se întoarse la Giurgiu, pe când o deputaţie «românească» pornia la Constantinopol, ca să expună Sultanului, invocat cu umilinţă, dorinţile ţării. Când însă această deputaţie ajunse în sfârşit în cetatea împărătească, un alt Ministeriu turc venise la cârmă, şi Poarta, de când îi dispăruse nădejdea într'un sprijin al Franciei şi Angliei, doria să mulţămească în special pe Rusia. De aceia Fuad-Efendi primi porunca să facă linişte în Muntenia, şi un corp de armată îl însoţi. El nu primi pe nimeni, nu recunoscu nicio autoritate afară de cea, chemată totdeauna de Turci, a preoţilor şi notabililor, şi lăsă o parte din soldaţi să între în Bucureşti. La această ocazie puţin potrivită, miliţia românească avu totuşi să dea onorurile militare pe *Dealul Spirei*, la casarma de infanterie, dar, în încurcatura pe care o provocă neîncrederea reciprocă, se ajunse la un măcel, în care Românii se arătară foarte viteji. Această afacere nu avu, bine înţeles, alte urmări. Fuad numi pe boierul Constantin Cantacuzino Caimacam şi puse să aresteze pe partisanii Constituţiei şi să-i ducă la Orşova: «locotenenţii» putură părăsi ţara neîmpiedecaţi. Imediat însă pătrunseră şi Ruşii în Muntenia.

Încă de la începutul tuturor acestor întâmplări

se anunţase o Adunare obştească, o *Constituantă*. Ea nu fu însă niciodată convocată, dar se ţinu cealaltă făgăduială, de a desbate chestiunea socială într'o comisiune. În vară începură de fapt şedinţile, în care se discută o chestiune, *chestiunea vitală* a naţiunii române.

Proprietarii de moşii erau represintaţi prin boieri mari şi mici — propriu-zis, după voinţa guvernului, ar fi trebuit să stea faţă în faţă şaptesprezece proprietari şi şaptesprezece ţărani. Ei aveau cultura şi cunoştinţa vieţii sociale, aveau chiar şi experienţă ca membri activi ai corpului politic. Purtarea lor nu li face de loc cinste. Niciunul din ei nu recunoscu însemnătatea problemei, niciunul din ei nu voi să admită principiile cele mai elementare de drept, niciunul nu vorbi ca un Român şi ca un creştin. O excepţie se găsi totuşi, dar acela era un om care, în idei şi în vorbă, trăda mai mult pe ţăran. Pe când un Lenş sau un Lahovari întrebuinţau toate tertipurile pentru a zădărnici opera comisiunii, pe când alţii vorbiau cu siguranţă de vechea «robie» a ţăranilor din vremea lui Mircea-cel-Bătrân şi se certau cu cunoscătorul şi clar-cugetătorul vice-preşedinte, Ioan Ionescu de la Brad, Moldovean, Ceauşescu, represintantul proprietarilor din Ialomiţa, vorbi într'un chip care produse tulburarea şi indignarea colegilor săi. El îşi recunoscu toate păcatele şi voià cu sinceritate să le ispăşească, oferind despăgubire „fraţilor" săi, rău trataţi de el. „Şi eu v'am robit, fraţilor, v'am bătut, v'am desbrăcat; de 36 de ani, de când mă blăstămaţi! Iertaţi-mă! mă rog, fraţilor săteni! Luaţi-vă înapoi ceia ce v'am răpit. Iată-mă vă dau îndărăt părticica de pământ!". La aceasta ţăranii răspunseră scurt şi cuprinzător, fără să se arăte miraţi: «Dumnezeu să te ierte, frate! Să fim fraţi!

să trăim în pace!». Şi atunci el continuă: «Am bătut ţiganii, şi i-am iertat; m'am judecat, am luat moşia ţăranilor prin nedreptate, pentru că eram tânăr şi lacom; şi acum mă pocăiesc şi o dau înapoi... Dau şi cu despăgubire şi fără despăgubire, ieau, de-mi dă, ca de pomană; dar o dau îndărăt, pentru că am făcut fapte rele în viaţa mea»[1].

Ţaranii arătară faţă de toate declaraţiile boiereşti o neaşteptată maturitate de cugetare, un simţ desăvârşit pentru dreptate şi nedreptate. Unii vorbiră de lungile lor pătimiri, care făceau să li apară existenţa ca o viaţă de robi, de părinţii lor, cari erau mânaţi cu biciul la munca câmpului, pe când copilaşii lor tânjiau prin bordeie, de neplata zilelor de muncă, de oprirea de fapt a strămutării lor şi de câte toate celelalte lipsuri şi scăderi ale sistemului reglementar, care li se părea lor mai aspru decât starea din vremea de altă dată. Ei nu cerură cumva, ca o compensaţie, împărţirea moşiilor boiereşti, care în mare parte fuseseră înainte proprietatea lor şi li fuseseră smulse pe sume de nimic sau pentru acoperire de datorii exagerate. Nu, cu toate că erau conştienţi că îndelungata lor muncă «recâştigase» poate ţara pierdută, că «şi ei contribuiseră», cum spune domnul boier, «la lupta naţională a Buzeştilor şi Calomfireştilor», că «patria română care se întinde de la Nemţi până la Ruşi, de la munte până la Dunăre, n'a fost încunjurată de vre-un gard, ci apărată numai cu pieptul fiilor ei», — cu toate acestea ei nu cerură decât desfiinţarea apăsărilor feudale existente încă şi acordarea unei bucăţi de pământ liber fiecăruia, atât cât să-i ajungă ca să-l hrănească pe el cu familia şi cu vitele lui. Şi încă

---

[1] *Ibid.*, III, pp. 391, 396, 398, 438.

ei voiau să plătească această bucată de pământ. Atunci Ionescu, după indicaţia şefului sătenilor, cumintele preot Neagu, făcu socoteală şi află că pentru aceasta s'ar cere nu mai puţin de 7.200.000 de galbeni, „o sumă care nu a mai sunat încă în orizonul patriei». «O răspundem», murmurară liniştit sătenii. Şi preotul spuse: «...Munca va plăti nu numai 7 milioane, dar de 77 de ori 7 milioane. Duhovniceşte vă întreb: adus-aţi bani cu corăbiile, cu trăsurile sau cu orice alt mijloc de peste graniţă? Au nu prin braţele *noastre*, lucrând pămîntul şi prin rodul ieşit dintr'însul?... Aşa, din braţele noastre iese un izvor de aur şi argint... De ce nu gândiţi că noi suntem Statul, şi noi sântem şi Vistieria?». Şi Ceauşescu îmbrăcă cererile sătenilor în următoarea frumoasă parabolă: «Să facem un schelet, să-i adune oasele de pe unde sunt risipite. Acest schelet nu e schelet de hiară, nu va învia a ne mânca pe noi, sau a ni înghiţi moşiile noastre. Acest schelet e oaie. Oaia cea mâncată de vulturi şi de lei şi de urşi, de sânt acum şaptesprezece ani; să-i aşezăm oasele, şi să-i punem şi carnea şi să i dăm şi suflarea şi să-i dăm şi un petec de loc pentru livede şi islaz şi să pască; iar, când va veni la livede, să ni dea lapte şi nouă să mâncăm!». Dar Eliad avea lucruri mai mari de făcut. El veni în sala de şedinţe şi încheiè discuţiile cu un torent de vorbe.

Între acestea Ungurii, cum şi era de aşteptat, rupseseră cu Austria. Oştile imperiale porniseră împotriva rebelilor; acum venise ceasul răsplăţii. Mulţi dintre revoluţionarii din Muntenia, A. G. Golescu şi mai ales I. Maiorescu, erau pentru unirea Principatelor şi pentru renaşterea întregului popor românesc prin unirea cu lumea germană,

fie supt vechea formă austriacă, sau supt oricare alta nouă, națională. Pe atunci simpatiile pentru Austria, începute încă de pe la 1821, erau foarte tari. Frații Hurmuzachi, fiii unui bun boier de modă veche, pribegit din Moldova, ai darnicului și primitorului Aga Doxachi, acești frați, dintre cari cel mai mare, cavalerul Eudoxiu, și-a cucerit mai târziu merite neperitoare pentru istoria românească, erau pe la 1848 în fruntea mișcării românești din Bucovina și se arătau strict imperialiști — am putea spune chiar: mărgenit imperialiști—, fără niciun gând de iredentism. Regimentele românești din Transilvania se declarară și ele cu toatele pentru causa imperială. Dacă Magheru, pe care Guvernul muntean îl trimese în Oltenia, ca să pregătească aici o eventuală apărare, și care în calitate de comandant general popular avea supt conducerea sa cam la 10.000 de oameni, ar fi trecut de fapt granița, pentru a se uni cu Moții lui Avram Iancu și cu soldații lui Urban, atunci de sigur că evenimentele militare din Ardeal s'ar fi desfășurat altfel, mai ales dacă și generalii austriaci ar fi recunoscut dreptatea Românilor. Dar Magheru fu înduplecat de consulul engles la disolvarea armatei sale, pentru ca prin întrebuințarea forței să nu periciiteze situația legală. Imperialii favorisau numai pe Sași și față de Iancu se arătau neîncrezători.

Acesta puse totuși stăpânire pe un ținut care se întindea de la Zlatna până la Turda, dar, isolat, nu putu aduce Casei de Austria același serviciu ca Jelacich din Croația.

De altfel conducătorii români bisericești și intelectualii români nu recunoșteau de loc într'însul pe representantul armat al întregii națiuni —, cum ar fi fost de nevoie pentru bunul mers al causei naționale. Lemény, în fața scenelor de cruzime ce se

petreceau la Pesta, se întoarse, ce-i drept, îndărăt, dar, închis în Cluj, trebui să vadă cum se repetară şi aici aceleaşi scene de cruzime, provocate de plebea ungurească. Şaguna părăsise şi el în taină Capitala, dar la Sibiiu, unde stătea atunci, nu găsiră într'însul nici Imperíalii un tovarăş îndrăzneţ şi nici Românii un apostol al libertăţii. Membrii tinerei generaţii nu se îngrămădiră în jurul steagului lui Iancu, aşa încât acesta nu putea număra printre soţii lui de arme decât pe credincioşii lui ţărani, precum şi câţiva prieteni şi preoţi. Se scria şi se vorbia, dar orice se putea scrie sau vorbi, totul răsuna fără putere şi fără influenţă, căci conducătorii se ţineau departe de locul unde zănganiau armele pe singuratecele cărări ale munţilor şi unde ochii pândiau pe duşman. La începutul anului 1849 veni apoi Polonul Bem în Ardeal şi goni foarte răpede pe generalul imperial Puchner.

De frica unei complecte biruinţi a Ungurilor Şaguna făcu greşala, ascultând şi de propunerea comandantului imperial, să cheme din Bucureşti în ajutor pe Ruşi, apăsătorii şi duşmanii de moarte ai fraţilor de peste munţi.

Ei veniră într'adevăr, dar îndată după aceia — în Februar — Curtea austriacă declară că nu mai are nevoie de dânşii. Atunci ei se întoarseră, şi din nou izbucni războiul reciproc de exterminare între Imperiali, Români şi Unguri. Când revoluţia ungurească se apropia de sfârşit, Hatvany fu îndreptat contra lui Iancu: şi aici, în munţii sfinţiţi prin biruinţa trecută, husarii fură bătuţi, fugăriţi şi nimiciţi. Chiar şi femeile îşi avură partea lor în acest războiu de nimicire. În zădar încercară câţiva visători, ca Bălcescu şi alţii cu gânduri bune, să îndemne naţiunile care se luptau, reciproc, la pace şi să le câştige la o luptă comună con-

tra Ruşilor, cari se apropiau din nou. Buteanu, prietenul unuia dintre prefecţii lui Iancu, răspunse batjocoritor la astfel de propuneri: „Libertatea lor este spânzurătoarea, egalitatea lor de drepturi constă în aceia că celelalte naţiuni care locuiesc pe acelaşi pământ cu ei sunt stoarse de elementul unguresc». În curând, trădat fiind, el muri în spânzurătoarea libertăţii şi credinţei ungureşti: acestea fură ultimele cuvinte, dar corespunzătoare în totul adevărului, pe care palidele sale buze le rosti. Tot atunci Bălcescu, ca represintant al pribegilor munteni, trata cu ministrul unguresc, contele Batthyanyi, căruia voià să-i pună la îndămână o legiune românească. La început primi răspunsul, foarte politicos, că, în ciuda împrejurărilor, doua principii trebuiesc păstrate intacte: integritatea teritoriului unguresc şi suveranitatea elementului unguresc — «aşa cum au câştigat-o de o mie de ani, cu armele în mână»[1]. Revoluţia însă era aproape de sfârşit, când Batthyanyi făcu noi concesiuni: ele constau în recunoaşterea numelui de *Român* (nu *Oláh* ca până acum), a administraţiei comunale proprii după naţionalitatea locuitorilor şi tot aşa a autonomiei naţionale în comitate, în întemeiarea de şcoli româneşti, admiterea petiţiilor româneşti şi formarea unui patriarhat românesc independent, cu sinoade libere[2]. Dar armata ungurească capitulă în faţa Ruşilor la Şiria-Villágos; Bem năvăli, ce-i drept, în Moldova, dar acolo nu găsi niciun sprijin, căci emigraţii români, împrăştiaţi peste tot, la Paris, Constantinopol şi Brusa, se pierdură în certuri josnice şi se acoperiră de învinuiri nevrednice, aşa că la urmă nu-şi stătură în faţa decât indivizi isolaţi, cari se duşmăniau.

[1] Ion Ghica, *Amintiri din pribegie*, p. 296.
[2] *Ibid.*, p. 367 şi urm.

În anul 1849 Rusia încheiase cu Poarta tratatul dela Balta-Liman, şi, din causa «conflictelor regretabile» care se petrecuseră acum în urmă, amândouă guvernele se învoiseră să dea Principatelor o nouă orânduire politică. Conform acesteia Domnii erau numai «înalţi funcţionari» (hauts fonctionnaires) pe şapte ani şi *Adunările*, ca organe incomode şi nesupuse, fură înlocuite prin *Divane ad hoc* — un barbarism latino-turcesc —, a căror competinţă era şi foarte mărgenită. Grigore Ghica, ginerele lui Ioan Sandu Sturdza, şi Barbu Ştirbei, fratele lui Bibescu, dar fiu adoptiv al celui din urmă Ştirbei, începură să domnească în astfel de condiţii. Amândoi erau încă tineri, foarte culţi, mai ales cel din urmă, cu intenţii nobile, mai ales cel d'intâiu, patrioţi desăvârşiţi, muncitori şi cinstiţi. Ei merită o dreaptă recunoştinţă, căci şi-au ferit ţara de o soartă mai rea.

Despre scurtul timp de Domnie a ambilor prinţi[1] avem cu toate acestea numai puţin de spus dintr'un punct de vedere mai inalt, anume din acel al desvoltării generale a neamului românesc. Întreaga lor activitate trebui să se mărgenească de nevoie la domeniul subordonat al măsurilor administrative zilnice, şi în acest domeniu ei au făcut mult bine. Măsurile lor merg adesea paralel: o nobilă întrecere îi stimula. Astfel amândoi obţinură desrobirea deplină a Ţiganilor şi îndepărtară astfel o pată ruşinoasă, prea multă vreme îndurată. Îndărătnicii posesori de robi fură constrânşi chiar legal în Moldova să imite exemplul Statului în emancipare şi să primească despagubirea oferită. O nouă lege agrară aduse ţăranilor

[1] V. ambele mele opere: *Corespondenţa lui Ştirbei-Vodă* şi *Mărturii istorice privitoare la Ştirbei-Vodă* (Bucureşti 1904-1905). O biografie a acestui Domn e acum în *An. Ac. Rom.* pe 1905, XXVII (şi extras).

în 1850-1851 dacă nu proprietatea de pământ nădăjduită în 1848, totuşi cel puţin desfiinţarea unor corvezi sau abusuri, care până acum îi apăsaseră greu.

De obiceiu Ghica era acela care începea reformele. Ştirbei însă îl întrecu cu privire la însuşirile tehnice administrative, la talentul de gospodărie şi printr'o energie liniştită. Domnul muntean n'avea nimic nesănatos romantic într'însul, nu arăta niciodată nehotărîre şi nu avea nicio slăbiciune personală. Dar bolnăviciosul Ghica, despre a cărui dispoziţie sufletească slăbită se vorbia pe faţă şi care —, urmărit mai târziu de duşmanii săi cu calomnii nevrednice —, plin de durere şi îngrijat de viitor, se împuşcă într'un castel frances în apropiere de Melun, acest om trăia mai mult decât Ştirbei pentru alţii, pentru poporul său, şi chiar nu numai pentru supuşii săi moldoveni, ci pentru tot poporul românesc întreg şi nu se gândia numai la tristul present, ci înainte de toate la un viitor mai bun, dorit cu aprindere. El era un luptător cavaleresc pentru naţiunea sa, şi chiar după căderea sa el fu statornic pentru unire, al cării „întâiu representant" el se numia, nu cu totul pe nedrept, şi, declarându-se pentru un «Domn strain», el răspinse cu energie orice propunere de candidatură care-l ţintia pe dânsul.

Avea de altfel şi mult mai buni sfetnici decât vecinul său, care trebuia să creeze totul prin sine însuşi. Ştirbei ţinea strict închisă graniţa pentru toţi aceia cari luaseră parte la tragi-comedia politică din 1848; niciun *proscris* care, cuminţit de nenorociri, s'ar fi întors bucuros din departare, nu putu să o treacă. De aceia avea ca ajutoare numai tineri necopţi, cari ajunseră directorii săi de departamente, şi boieri ruginiţi, de

modă veche — între aceştia din nenorocire şi un Câmpineanu —, cărora li se încredinţară portofoliile ministeriale: Ghica, din potrivă, era încunjurat de representanţii generaţiei contimporane, compromişi în tot casul la 1848 mult mai puţin decât cei din Muntenia, şi mulţi dintre acei cari mai târziu au contribuit în Moldova la era de regenerare, ca Ralet, Cuza şi alţii, serviseră supt el ca funcţionari. Inspectorul său şcolar pentru instituţiile de educaţie nou-organisate a fost Laurian şi din îndemnul Domnului apăru prima ediţie completă a scrierilor profetului naţional Şincai.

Momentul hotărîtor nu găsi aici apărători ruginiţi ai privilegiilor şi nici revoluţionari exaltaţi, cari abia sosiseră proaspeţi din Apus, fără să cunoască greutăţile vieţii practice a Statelor şi popoarelor, ci oameni cari, pe lângă nobilul zel pentru prosperitatea naţiunii lor, întruniau şi o experienţă îndestulătoare. Aceşti oameni erau: Kogalniceanu, care şi mai departe ocupă primul rang, C. Negri, C. Hurmuzachi, Român din Bucovina, Anastase Panu, un orator clasic, de şi cam lipsit de fond, şi mulţi alţii. Afară de aceasta ei erau obişnuiţi să se ajute, aşa încât apărură ca o falangă închisă, pe când în Muntenia duşmani neîmpăcaţi şi prieteni nesiguri representară lumea politică. În sfârşit, în Moldova, datorită şcolilor şi activităţii unor astfel de conducători, domniă în clasele culte un spirit mult mai bun, aşa încât manifestările naţionale se presintară toate cu măreţie.

Dar, chiar dacă revoluţionarii munteni din 1848 lipsiau acasă, în străinătate ei lucrau totuşi pentru naţiune; fireşte, nu aceia cari traiau ca pensionari în Turcia şi priviau aici liniştiţi, cu mânile încrucişate, cum se perindau zilele, ci ti-

nerii sau oamenii maturi cari se aflau la Paris, la Londra, în Germania şi Austria. Parisul era înainte de toate centrul de agitaţie pentru buna causă a libertăţii, pentru „*causă*". Aici scrise Bălcescu, pe care de altfel moartea îl smulse în curând, *Question économique des Principautés*, aici apărură mai târziu frumoasele broşuri care au de autor pe Ion Brătianu. Se făcură cunoştinţi folositoare, se prilejiră articole de gazetă, şi în acest chip chestia «moldo-valahă» ajunse cu încetul tot atât de bine cunoscută ca, mai înainte, cea grecească prin entusiaştii pentru elenism. Niciunui diplomat, niciunui redactor nu-i mai lipsiau acum basele pentru cunoaşterea României, şi în public se răspândiră simpatii pentru depărtatul popor creştin de origine latină şi cu tendinţe de desvoltare europeană.

În anul 1853 izbucni, provocat de chestia protectoratului «latin» sau rusesc la Mormântul Sfânt, între Rusia şi Turcia un războiu pe care Ţarul Nicolae îl privia ca pe cel din urmă, ca acela care trebuia să pună, de milă, capăt zilelor „omului bolnav". Dar Franţa, al cării Împărat, încoronat de curând, avea să plătească o veche datorie napoleoniană, şi Anglia, care avea nevoie pentru comerţul său de *status quo* absolut, garantat în Orient, se amestecară în lupta dintre cei doi şi-l ajutară pe Sultanul desnădăjduit la biruinţa de care era de mult lipsit. Prusia se arătă reservată faţă de o alianţă cu Europa apuseană, la care se asocie mai târziu Sardinia, care voià să se pună în evidenţă. Totuşi, politica Austriei în momentul fatal (Iunie 1853) în care Ruşii trecură Prutul şi luară în stăpânire Principatele ca o garanţie, înainte de declaraţia războiului, necesita o lămurire

mai de aproape, şi aceasta trebuie să ţină samă şi de interesele generale ale întregii românimi.

Guvernul imperial introdus în Ardeal după 1848 se arătă sever, descoperi peste tot pofte revoluţionare; totuşi faţă de Românii rămaşi credincioşi fu «binevoitor». Nu-i vorbă, gazetele acestora aveau de luptat greu pentru existenţa lor şi orice bănuit, ca de exemplu foarte bătrânul episcop de Blaj, trebui să se retragă. Dar, pe când Lemény fu constrâns fără milă la depunerea funcţiei sale, credincioşilor Bisericii unite li se acordă încă din anul 1850, din consideraţie faţă de scenele populare de la Blaj din Maiu 1848, ceva care în alte împrejurări nu s'ar fi putut nădăjdui niciodată, adecă despărţirea Scaunului episcopal de Primatul unguresc şi înfiinţarea unei Mitropolii care să corespundă aceleia a vechilor neuniţi de la Alba-Iulia. Cel d'intâiu Mitropolit, Alexandru Şulur, se dovedi ca un credincios apărător al dreptului naţional şi lucră, nu numai în sensul catolic bisericesc, ci şi în cel românesc-laic. Şaguna, episcopul neunit, se bucura printre capii Guvernului de o mare stimă şi după lungi lămuriri şi multe petiţii ajunse chiar Mitropolit, un contra-Mitropolit pentru cei din Blaj, dar cu toate acestea de multe ori un tovarăş de luptă al acestora din urmă. În anul 1861 se puse şi piatra de temelie a societăţii literare a Românilor ardeleni, *Asociaţia*, şi amândoi episcopii — Şaguna căpătă numirea sa de Mitropolit abia în 1864 — luară parte paşnic alături unul de altul şi se sfătuiră împreună asupra celor mai însemnate interese ale neamului lor, cele cultural-naţionale [1].

Cercurile conducătoare ale Austriei, persoane ca

[1] Cf. Bariţiu, *Părţi alese*, II-III; Popea, *Şaguna şi vechea Mitropolie*; actele pentru întemeierea „Asociaţiei"

Bach şi profesorul Stein gîndiau că acum, cu prilejul încurcăturii războinice a Rusiei şi a înjosirii ei, s'ar putea apropia de realisarea ideii care răsărise în 1848 printre Saşi şi Românii dunăreni, anume învierea Daciei supt forma unei provincii imperiale. Ca şi înainte de 1774, Austria încheiè acum un tratat de defensivă cu Turcia şi în urma acestuia oştile împărăteşti, printre ele şi regimente româno-ardelene, supt generali mai mult italieni, ca un Coronini şi un Marziani, pătrunseră în Moldova şi Ţara-Românească.

Aici, Domnii fuseseră neplăcut atinşi de ocupaţia rusească, dar pe faţă nu lăsară să se observe nimic. Ei răbdară din potrivă până în ultima clipă, ca să-şi apere umbra lor de stăpânire, dar la urmă tot trebuiră să cedeze Principatele comisarului rusesc von Budberg şi comandantului militar al Ţarului. Aceştia însă trebuiră să lase locul liber în faţa Austriacilor, şi tot aşa făcură şi Turcii, cari veniseră numai ca să-şi documenteze încă odată drepturile. Imperialii se aşezară comod, cerură cvartir «ca la Viena», insultară pe «înapoiaţii» boieri, întrebuinţară faţă de clasele de jos băţul şi baioneta, puseră să exercite miliţia de ţară cu sublocotenenţi austriaci, confiscară materialul de războiu şi lăsară Domnilor chemaţi îndărăt numai forma exterioară a puterii lor, niciodată prea întinsă. Asupra poporului cu sentimente franceze şi însufleţit de idei naţionale, această purtare avu un cu totul alt efect decât poate se aşteptase: regimul austriac fu în curând nu mai puţin urât decât cel rusesc şi ochii tuturor urmăriau plini de nădejde succesul aliaţilor, biruinţa lui Napoleon al III lea pe teatrul războiului din Crimeia. Acolo se luptară şi câţiva Români împotriva Rusiei, pe când miliţia moldovenească supt căpitanul Fi-

lipescu, mai târziu atât de serbătorit pentru aceasta, nu putu fi înduplecată prin nicio ameninţare la unirea cu Ruşii.

Încă în anul 1855 se simţia că pacea cea apropiata între Împărăţia rusească sleită şi duşmanii ei, cari tocmai aveau nevoie de această sleire. În conferinţa de la Viena se trată întâin asupra organisaţiei viitoare a Principatelor dunărene, a ţărilor de compensaţie, care până acum fuseseră socotite ca zălog şi de care se asiguraseră prin ocupaţie[1]. Representantul Rusiei recomandă, bine înţeles, ceia ce corespundea interesului rusesc, un guvern constituţional pe basa Regulamentului Organic, fără să hotărască totuşi mai de aproape momentul reformelor puse în perspectivă; puterea armată a Principatelor nu putea fi crescută decât cu învoirea Ruşilor şi cu consimţimântul Porţii şi a celorlalţi vecini. Împotriva acestei pretenţii Anglia fu cu totul pentru unirea ambelor ţări româneşti, nedespărţite prin nimic şi asămănătoare ca elemente de viaţă, pretinse un Domn pe viaţă şi chiar ereditar şi o adevărată represintanţă a naţiunii, un „Parlament" dunărean lângă puterea monarhică întărită. Austria tăcu. Cum s'a spus mai târziu pe faţă, ea nu voia să aibă în apropierea ei un al doilea Piemont, un al doilea popor latin, care şi purta într'însul germenele unui viitor Stat naţional mai mare. De aceia şi intenţia Austriei fu să lase Principatele pe sama unui guvern slab, neputincios prin sine însuşi, pentru casul când o părăsire a Ţărilor se va dovedi necesară.

Un sprijin firesc găsiau în Turcia, căci prin norocosul efect al războiului se trezise de fapt iaraşi vechiul spirit otoman, spiritul mândriei arogante,

---

[1] V. pentru toate primele capitole din Iorga, *Istoria războiului Independenţii*, Bucureşti 1927.

care pretinse ca un drept al său stoarcerea micilor popoare creştine mai puţin îndreptăţite. Turcia din nou ridicată, întărită prin războiu, se arăta tot atât de neîngăduitoare ca şi cea veche a unui Mohammed al II lea faţă de ţările pe care, cu toată păstrarea unor privilegii mai mult sau mai puţin însemnate, le vedea la urma urmelor numai ca elemente din Statul Sultanilor. Aceste intenţii însă stăteau în cea mai flagrantă contradicţie cu acelea ale Franciei, al cării Împărat tindea la revisuirea tratatelor din Viena şi voià să înlocuiască vechile State, născute dintr'un calcul dibaciu şi care slujiau numai la păstrarea echilibrului, prin nouă creaţii politice pe base naţionale. Căci pentru Napoleon era o datorie de conştiinţă să înfiinţeze la Dunăre bariere veşnice faţă de preponderanţa rusească şi să stabilească sigur o nouă ramură a rasei latine pentru un mai bun viitor faţă de Islam, de Slavi şi de poftele de anexiune ale Austriei. În ce priveşte interesele turceşti, Napoleon n'avea aceleaşi motive ca Egnlesii, cărora, din pricina comerţului, li se părea necesară o favorisare a Porţii. Slabul vot al Sardiniei dependentă de Franţa era fireşte mai dinainte câştigat pentru politica francesă, căci acei carî susţineau ideile de unitate înăuntrul poporului italian trebuiau numai decât să fie pentru aceleaşi idei şi la Dunare.

Congresul de pace era fixat pentru primăvara anului 1856 şi fu pregătit, întru cât priveşte Principatele, prin'o conferinţă a ambasadorilor la Constantinopol. Aici Austria propuse un întreg plan de reorganisare, pe care îl elaborase d. de Bach, fratele primului ministru; într'însul se prevedea desfiinţarea protectoratului rusesc, confirmarea pretinselor tratate existente între Poartă şi Domnii români, precum şi numirea Domnilor de

către Sultan pe basa unei propuneri a Țărilor[1]; afară de aceasta, un Senat trebuia să steie pe lângă acest Domn numit și toți locuitorii pământului românesc să aibă drepturi egale. Turcii din parte-li erau gata să îngăduie în fiecare «provincie» un Domn numit pe viață și să-i adauge un Divan ales. Ambasadorul frances și cel engles făcură față de aceasta numai propuneri care nu li-au atras niciun drept de recunoștință din partea Românilor.

În acest timp partidul viitorului, care se numia partidul național, se pregăti de luptă, mai ales în Moldova, și găsi peste tot o aprobare cum nu mai întâmpinase niciodată până atunci. Programul său nu era din nou premenit, ci cuprindea aproape aceleași puncte pe care le anunțase Kogălniceanu încă din 1848, în vestita sa broșură: Unirea și viața liberă de Stat după principiul egalității politice a tuturor, desvoltare nestânjenită a naționalității române, înlăturarea desăvârșită a stăpânirii de clasă de până acum, așa cum exista supt protectoratul rusesc și supt bunul-plac al Turcilor; înlesnirea unei adevărate culturi naționale formau cea mai însemnată și mai puternică chezășie pentru viitor. Grigore Ghica, care se întorsese ca Domn al Țării, se făcu, el și cu funcționarii săi, purtătorii acestor idei mântuitoare, liberale, și rolul pe care-l jucă în aceasta fu cu atât mai frumos, cu cât și el recomandă un «Domn străin» și prin aceasta renunța de la început pentru dânsul la această demnitate. Și Știrbei se hotărî pentru unire. Împotriva protocolului final al Conferinței consulilor din 11 Februarie, care recomanda numirea Domnilor și institui-

[1] Sturdza, *Acte și documente*, II, p. 923 și urm. Cf. Prinz Kraft zu Hohenlohe-Ingelfingen, *Aus meinem Leben*, 2 vol (Berlin 1905).

rea unui Senat, se ridica în Moldova un puternic protest, căci în aceasta vedeau o hotărîre care jignia adânc drepturile ambelor țări dovedite prin istorie și tratate. Emigrații își dădeau în acelaşi timp cu zel osteneala să câştige prin articole de gazetă și prin broşuri politice lumea diplomatică și publicul european pentru causa dreptății și umanității.

Supt stăpânitoarea influență a Împăratului frances, a cărui putere monarhică își avea originea în plebiscite, Congresul de la Paris, după vii desbateri, în care ieşiră la iveală interesele și temerile arătate, primi în luna lui Martie principiul care se potrivia mai bine și hotărî că viitoarea constituție a Principatelor trebuie să atârne de dorințile pe care le va arăta însăşi populația. O nouă conferință, compusă din represintanții Puterilor semnatare, avea să asculte aceste dorinți, să le iea în considerație și să dăruiască protejatului ei, poporului «moldo-valah» renăscut, o nouă Constituție în numele Europei. Supt conducerea însuşi a Domnului sau supt a unui guvern provisoriu, care după vechiul obiceiu se numi *Căimăcămie* și pe ai cării membri Poarta era să-i numească, o Adunare a Muntenilor și Moldovenilor, convocată după o lege electorală propusă împreună de unul dintre ambasadori și de Poarta, purtând numele barbar de «Divan ad-hoc», — expresia era luată din Convenția de la Balta Liman —, trebuia să formuleze dorințile națiunii. În cursul alegerilor o comisie europeană anumită supraveghia în Principate aducerea lor la îndeplinire.

Supremația Porții, care ceruse suveranitatea pentru ca să capete măcar suzeranitatea — o nouă de numire, mai mult sau mai puțin potrivită pentru atârnare — era basată pe tratat. Austria își avea

încă trupele în Principate şi notifică Puterilor că ea nu poate da ordinul de plecare înainte de a se stabili noua graniţă a Moldovei din spre Rusia; prin această regulare de graniţă, cele trei districte basarabene: Cahul, Boigrad şi Ismail de la Prut şi Dunărea-de jos se înapoiau Moldovei în interesul liberei navigaţii pe marele fluviu al Europei centrale şi răsăritene. Caimacamii erau oamenii de încredere ai Porţii. Cel din Moldova, Toderiţă Balş, un om foarte incapabil, dar foarte ambiţios şi soţul unei femei şi mai ambiţioase, era afară de acestea şi un prieten declarat al Austriei. Colegul său muntean, Alexandru Ghica, era fostul Domn, pe care însă vrâsta şi experienţele trecutului îl încovoiaseră mult; cu toate că mulţi din progresişti credeau să găsească într'însul un sprijin al năzuinţilor lor, el se gândia totuşi în primul rând cum şi-ar putea câştiga din nou tronul său cum oare ar putea aduce servicii numeroşilor săi nepoţi. El nu socoti exclus că şi-ar putea răsbuna pentru nedreptatea îndurată din partea principilor Bibescu şi Ştirbei şi pe lângă aceasta asculta în totul de poruncile Sultanului, pe care-l numia de-a dreptul «suveranul» său. Prin numiri, înaintări şi răsplătiri Balş se silia neîncetat să combată partidul naţional, care se constituise solemn. Se căpătă de la Poartă un firman, care introducea censura şi urmarea fu că gazetele naţionaliste trebuiră să-şi întrerupă apariţia. Când Balş muri, veni în locul său tânărul Grec Nicolae Vogoridi, fiul unui Bulgar grecisat, fost mai înainte, în anul 1821, Caimacam al Moldovei. Ca ginere şi moştenitor al marelui boier şi poiet Conachi, născutul şi crescutul în ţară pretendent la Domnie avea la îndământă mari mijloace şi pe lângă acestea legături întinse cu cei mai de samă

Greci cari şedeau în slujba Porţii. Vanitos şi fără scrupul, el se întemeia pe sprijinul Turciei, al Austriei, ba chiar al Angliei, care vedea în Unire o mare slăbire a Imperiului Otoman; ba nu-şi ascundea nici adevărata intenţie, de a împiedeca din «răsputeri» biruinţa partidului naţional. Şi izbuti chiar prea bine. Listele electorale făcute de funcţionarii şi prietenii săi erau un scandal; din cei 2.000 de mari proprietari se admiseră, de pildă, numai 350. Şi, apoi, când se ajunse la vot, chiar şi aceşti puţini duşmani, aleşi cu atâta îngrijire, apărură în aşa de imperceptibilă minoritate, încât se născu un Divan antinaţional. Pe lângă acestea trebuie să se accentueze că hotărîrea privitoare la Unire trebuia să cadă mai curând în Moldova, căci aici jertfa era mai mare pentru ţara cea mai mică, care prin aceasta pierdea şi mai multe avantagii.

Napoleon ceru totuşi să se declare alegerile nevalabile, şi, cum Poarta hesita, el porunci ambasadorului său să se îmbarce de plecare. Atunci împăratul se duse la Osborne ca să câştige pentru el pe Anglia şi cu aceasta să sfarme împotrivirea ce se făcea politicei sale orientale. Aici ajunsera la înţelegere ca să nu se mai acorde Unirea deplină, ci, în casul când Divanurile alese legal o vor cere, să se menţină numai o «Union des rapports militaires, financières et judiciaires», expresii pe care le putea fiecare înţelege altfel [1]. Alegerile din Moldova fură îndate casate şi la cele următoare partidul naţional avu de semnalat o biruinţă deplină. Împotriva acestora luptaseră însă din nenorocire şi câţiva boieri întârziaţi sau capete aprinse, ca Nicolae Istrati, şi afară de ei câţiva membri ai clerului, cari se temeau să

[1] *Acte şi documente*, V, p. 447.

nu aibă în „Domnul străin" al Principatelor Unite un duşman firesc al vechii credinţe.

Acum nu mai era nicio îndoială că Adunarea moldovenească, a cării hotărâre singură era importantă, va cere unirea ambelor Principate, sfârşitul acelei „patrii Moldova" jelită amarnicde puţinii «separatişti», şi voacea puternică a înţeleptului patriot Kogălniceanu, cu care, în ce priveşte cultură, pătrundere îndrăzneală şi talent oratoric, nu se putea măsură niciunul dintre contimporanii şi urmaşii săi, făcu de fapt, în Adunarea ce asculta cu pietate, propunerea corespunzătoare. «Noi suntem», aşa declara Kogălniceanu, care represinta în chip demn întreaga sa generaţie în acest cel mai mare şi mai solemn moment din istoria naţională, «de aceiaşi origine cu fraţii noştri, avem acelaşi nume, aceiaşi limbă, aceiaşi credinţă, aceiaşi istorie, aceleaşi organisaţii, legi şi obiceiuri, împărtăşim aceleaşi speranţe şi aceleaşi temeri; aceleaşi hotare sunt încredinţate pazei noastre; în trecut am îndurat aceleaşi dureri, avem de asigurat acum acelaşi viitor şi de împlinit aceiaşi misiune». Tot odată în propunerile sale el arată următoarele, ca dorinţi ale naţiunii. În primul rând cerea observarea exactă a îndatoririlor luate de către Poartă, mai ales cu privire la autonomia dese ori atinsă şi nemai recunoscută formal în ultimul timp, din causa „slăbiciunii fanariote şi indiferenţei ruseşti", apoi un „Domn străin"—Franţa se gândia la victoriosul mareşal Pélissier—, o neutralitate garantată de Europa, de «Puterile» binevoitoare şi a cării ocrotire trebuia să o iea asupra-li aceleaşi Puteri şi o Adunare representativă naţională pentru sprijinul puterii monarhice. Dar chestia principală era şi rămase Unirea. Singur numai bătrânul şi incapabilul Logofăt, „posesorul

unei decorații rusești și cel mai mare proprietar din țară", Alecu Balș, votă împotrivă, și cu el se uni vicariul episcopiei din Roman, Hermeziu, cu toate că Rusia, odată ce lucrurile ajunseseră așa de departe, favorisa mișcarea ce nu putea fi oprită, pentru ca să-și asigure măcar devotamentul Românilor și tot odată să supere și pe Austria, care era încă tot dușmănoasă [1]. Toți ceilalți consimțiră cu inima veselă la Unirea Principatelor, și chiar Mitropolitul, pe care în zădar îl amenințase neputinciosul Patriarh grec din Constantinopol, se uni ca un bun «păstor» cu «turma» sa. Aceasta se întâmplă la 7 Octombre st. v. 1857. În ședințile următoare, care se prelungiră mult, Divanul se ocupă cu diferite chestiuni care trebuiau să servească de basă viitoarei Constituții a patriei. Dintre acestea făcea parte regularea graniței — se doria anume o mai bună delimitare în Basarabia —, organisarea armatei, libertatea de credință, libertatea comerțului, organisarea unei Biserici naționale, precum și stabilirea unui sinod prevăzut cu puteri legiuitoare în chestiile bisericești, repartisarea sarcinilor Statului, precum și stabilirea situației legale a străinilor; mai ales asupra acestui din urmă punct se ajunse la discuții violente. Cel mai însemnat punct însă era tratarea țăranilor. În numele țăranilor, cari, de și în număr mai mic, erau și ei represintați, se presintă un memoriu, compus probabil de I. Ionescu, în care se cerea cu cuvinte pasionate, împrumutate de la Comisia munteană din 1848, desființarea pedepselor corporale nelegale, administrarea proprie a satelor potrivit cu împrejurările locale și desființarea dijmei, a odiosului *boieresc*. Dar

---

[1] V. mai ales Orășanu, *Istoria Romîniei contemporane, note critice* (Bucureștî 1900; din „Conv. literare"), p. 11 și urm.

acum, ca şi mai înainte, proprietarii, plini de indignare şi de teama de ţărmuriri şi mai mari a drepturilor lor. se opuseră; o excepţie o formară numai câţiva conducători ai generaţiei mai tinere, şi resolvirea marii chestii, de la care atârna formarea unei adevărate naţii, unitară politiceşte, fu amânată pentru un viitor nehotărît.

În Muntenia revoluţionarii se întoarseră; ei hrăniau încă vechile lor visuri şi erau plini de ură împotriva aceiora cari-i goniseră în exil, pe drumul lipsurilor şi durerii. Rosetti întemeiè vestitul său ziar *Românul*, şi într'însul apără zilnic „bunele" principii într'o retorică înflorită, curgătoare. Cel mai mare din Brătieni, Ion, intră iarăşi în legătură cu iubita sa populaţie din Capitală, cu *poporul*, căci lui îi menise el rolul conducător în viitoarea *Românie*. Plini de speranţă se întoarseră îndărăt foştii Domni, Bibescu şi Ştirbei; mai ales cel d'intâiu, un bătrân frumos, prevăzător şi măsurat în vorbele lui, în care însă poporul nu avea încredere deplină, lucră cu zel la o eventuală restabilire a Domniei sale «pe viaţă»[1]. Caimacamul Ghica, un mare duşman al amândurora, îşi urmăria propriile scopuri şi în sfârşit şi Eliad, care acum se numia Ioan Heliade Rădulescu, făcu să se audă din depărtare tragi-comicele sale cuvinte profetice şi, din adăpostul ascunzătorii sale sigure de pensionar în Capitala turcească, trase el solemn vălul de pe viitorul enigmatic al poporului

---

[1] Totuşi, din Baden-Baden, la 9/21 Iulie 1856, el scria aşa fratelui său Ioan: „Dacă aş putea crede în acea dorinţă obştească (de a reveni), n'aş sta pe gânduri nicio clipă să vin între voi ca să mă aşez în cele din urmă rânduri, fără altă pretenţie decât aceia să pot să ofer ţării mele, în împrejurările critice în care are să se găsească, contingentul serviciilor mele, dacă simte nevoie de ele". (*Floarea Darurilor*, revistă din Bucureşti, II, 1907, pp. 113-5).

său. Adunarea deputaţilor ad-hoc era foarte amestecată aici în Muntenia şi nu se arătă niciun talent care ar fi putut desluşi pe cei adunaţi asupra lor înşili. Ideile conducătoare fură luate de adreptul din Divanul dela Iaşi, iar acest Divan nu era dispus să atingă şi probleme nouă.

În conferinţa de la Paris apărură acum represintanţii diplomatici cu propuneri bine pregătite pentru viitoarea constituire a Ţărilor române dunărene. Numai Austria refusă orice realisare, cât de slabă, a unei uniri între Moldova şi Muntenia. Totuşi, cu oarecare schimbări, se primi propunerea francesă, şi conform acesteia «Principatele-Unite» trebuiau să fie cârmuite de doi Domni pe viaţă, aleşi, nu numiţi, de două ministere şi două corpuri legiuitoare, care să se formeze prin alegeri separate. Un element de legătură între ambele ţări se prevedea totuşi prin comisia de optsprezece membri, care era să stea în oraşul de hotar Focşani, aşezat jumătate pe pământ muntenesc, jumătate pe moldovenesc, oraş cu adevărat „moldo-valah", şi trebuia să alcătuiască legile comune, a căror publicare era reservată numai Domnilor. Apoi, pe viitor trebuia să existe o singură Curte de Casaţie şi să fie măcar posibilitatea de a uni amândouă oştirile; de aceia se introduse şi un semn comun, o panglică albastră, care împodobia ambele steaguri, atunci din două colori, nu din trei. Suzeranitatea turcească era mărgenită, dar tratatele Porţii cu alte Puteri trebuiau să fie obligatorii şi pentru Principate — în vremea veche nu fusese astfel. Regimul capitulaţiilor, pe basa căruia consulii străini se bucurau de întinse drepturi administrative şi judiciare şi puteau să atragă numeroşi supuşi pentru patria lor spre bi-

nele ei [1], rămase de asemeni în vigoare. Aceste hotărâri se luară la 19 August 1858.

O astfel de stare nu putea fi însă decât un provisorat. Unirea cu doi Domni era o imposibilitate în Principate, care nu erau o Germanie respectuoasă a privilegiilor şi tradiţiei. Românii erau totuşi mulţămiţi măcar cu recunoaşterea *principiului Unirii;* restul era să vină mai târziu: cum şi când, această întrebare nu cuteza să o pună nici cel mai îndrăzneţ.

Personalitatea viitorilor Domni era de o mare însemnătate pentru această viitoare desfăşurare a lucrurilor, dar nu mai puţin caracterul Caimacamilor însărcinaţi cu supravegherea alegerilor şi cari trebuiau să fie numiţi conform Regulamentului Organic ca să exercite puterea domnească până la alegerea Domnilor. În Moldova toţi trei membrii regenţi, Ştefan Catargiu, Vasile Sturdza şi Anastase Panu, erau unionişti; dar intrigile austro-turceşti reuşiră totuşi să despartă pe bătrânul Catargiu de colegii săi, şi aceasta dete prilejul unui apel la Poartă. Dar Sturdza şi Panu se considerau ca o majoritate, care ar fi îndreptăţită să lucreze în numele întregii Căimacămii, şi ei luară pur şi simplu cunoştinţă *ad referendum* de toate observaţiile Porţii, care erau făcute în obişnuitul ton jignitor. Vechiul „Hospodar" Mihai Sturdza, care fu primit domneşte la Galaţi de câţiva credincioşi, îşi risipi în zadar banii ca să recâştige Scaunul domnesc. Fiul său Grigore, care servise provisoriu în ultimul războiu ca general turc, izbuti, ce-i drept, să câştige de partea lui pe un bărbat de valoarea lui C. Hurmuzachi, dar Adunarea nu voi totuşi să-l recunoască de candidat la tron. Progresiştii din

[1] Austria exercită de altfel dreptul de protectorat aproape asupra tuturor Evreilor bogaţi din Moldova şi tot aşa asupra Bisericii catolice.

parte-li dispuneau şi ei de numeroşi pretendenţi la Coroană; dintre aceştia faceau parte şi Kogalniceanu, Negri şi poetul Alecsandri; pentru ei însă alcătuia o primejdie ameninţătoarea contopire a ambelor partide sturdziste. De aceia, în ultimul moment se gândiră la o persoană care, din pricina posiţiei sale în Stat şi a cunoscutului său caracter cavaleresc, hotărît, fără de cruţare faţă de prejudecăţi, li se păru în stare să exercite cu putere stăpânirea, în casul când alegerea ar cădea asupră-i[1]. Acesta nu era nici scriitor şi nici gazetar, nici om politic şi nici membru al celei mai mari boierimi, care daduse până acum Moldovei pe Domnii ei; nu, ci fiul unui boier de ţară, nepotul unui om simplu care fusese ministru supt Grigore Ghica. Îşi făcuse educaţia în Franţa, dar nu ajunsese până la studiile universitare. Fusese apoi, ca mulţi alţii de vrâsta lui, cadet; părăsise însă cariera militară fără perspective, ca să se facă funcţionar de Ministeriu, mai târziu membru şi preşedinte al unei Curţi de judecată. Vogoridi făcea mult haz de glumeţele sale *saillies*, uneori chiar cinice, şi după sfatul Caimacamului el întră iar în armată şi, după o singură lună, în care servi ca locotenent, ajunse colonel. Ca atare i se încredinţă administraţia districtului Galaţilor, dar în această calitate el nu voi să se facă agitator în favoarea ocrotitorului său şi-şi dete demisia printr'o scrisoare care avu un efect nimicitor asupra partisanilor anti-naţionalişti. Regenţa-i dete acum postul de încredere de locţiitor al ministrului de Războiu, şi prin aceasta, în Ianuarie 1859, toată oastea era supt conducerea colonelului Alexandru Cuza. La 4 (16) ale aceleiaşi luni el fu de-odată în-

---

[1] V. şi broşura mea despre Unire, publicată în 1909.

scris printre candidați și în ședința de la 5 (17) Ianuar toți membrii presenți ai Adunării, chiar și Mitropolitul, până acum dușmănos, votară plini de entusiasm, dar mânați și de interese de partid și de socoteli, pe Alexandru Ioan I-iu, care ajunse astfel Domnul Moldovei înăuntrul Principatelor-Unite.

Și adunarea electorală munteană era de data aceasta foarte împestrițată; membrii, amărâți, se certau între ei și, prin amintirile anului 1848 și urmările lui, erau împărțiți în mai multe partide, care nu recunoșteau nicio autoritate comună. De aceia, aici se putea numai presupune că Bibescu va întruni cele mai multe voturi. Candidat al partidului progresist era Nicolae Golescu, singurul mare boier din rândurile sale. Brătianu recurse la încercatul mijloc de constrângere, acel al mișcărilor de stradă; țăranii fură chemați la târg și numeroși mahalagii lărmuiră supt ferestrele camerei de ședință de pe dealul Mitropoliei. Caimacamii, dintre cari numai unul, Ioan Filipescu, era pentru tineret, trimeseră miliția să apere Adunarea, dar ea trebui să fie retrasă; atât de aprinse erau protestele împotriva «baionetelor». Alegerea din Moldova însă a unui «homo novus» nu rămase la urmă nici aici fără efect, și de-odată ajunseră la ideia că alesul ar putea să nu fie altul decât tocmai Domnul moldovean, care conform convenției de la Paris era și cetățean al Munteniei; prin aceasta s'ar pune Europa în ce privește Unirea în fața unui fapt împlinit. Mulți și-au atribuit mai târziu meritul de a fi rostit pentru întâia oară numele lui Cuza.

Sigur e însă numai faptul că Vasile Boerescu — ca jurist distins el apărase de mai multe ori drepturile Principatelor — a fost acela care presidă ședința secretă de la 24 Ianuarie și pronunță aici

numele aducător de speranţe. In următoarea şedinţă solemnă se obţinu şi aici o unanimitate vrednică de laudă. Înştiinţat telegrafic chiar în timpul nopţii, Alexandru Ioan, fără să fi consultat asupra acestui lucru pe vre-unul din Moldovenii săi, declară că el primeşte demnitatea de Domn ce i se oferia. Deputaţii din amândouă părţile se schimbară, pentru a vesti în ambele Adunări marea faptă, şi, când Domnul comun al Principatelor, încă tot despărţite în mod arbitrar, ajunse la Bucureşti, fu primit cu o însufleţire extraordinară.

TABLA DE MATERI

TABLA DE MATERII

Pag.

Partea a şaptea.

Trezirea, lupta şi biruinţa sentimentului naţional.